SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK 34 — 1969
ČÍSLO 1

Jozef Štolc

K ŠESŤDESIATKE PROF. EUGENA JÓNU

Pri dovŕšení šesťdesiateho roku veku vedeckého pracovníka a učiteľa slovenského jazyka patrí sa pozastaviť nielen preto, aby sa urobila súvaha pedagogických a vedeckých výsledkov, ale aby sa preukázala aj česť tejto prinajmenej tridsaťpäťročnej službe slovenskej národnej pospolitosti a jej najvlastnejšiemu spoločenskému dorozumievaciemu prostriedku — jazyku.

S týmto úmyslom pristavujeme sa pri dni, v ktorom profesor PhDr. Eugen Jóna dosiahne šesťdesiat rokov svojho života. Narodil sa 20. februára 1909 vo Veľkej Suchej v okrese Rimavská Sobota v rodine dedinského kováča. Zo skromného rodného prostredia odchádza do vyšších škôl. V r. 1928 maturuje na gymnáziu v Lučenci a v r. 1932 absolvuje filologické štúdium (slavistiky a romanistiky) na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Po dvojročnom študijnom pobyte v Slovanskom seminári odchádza do školskej služby ako profesor na gymnáziu v Martine v Turci. V tých časoch tu v Matici slovenskej a v jej Jazykovednom odbore sa sústreďovala starostlivosť o slovenský jazyk, o zveľadenie jeho kultúry a o jeho vedecký výskum. E. Jóna sa dostal takto do prostredia, ktoré vymedzilo celý jeho ďalší životný pracovný záujem. Ako gymnaziálny profesor a od r. 1945 ako pracovník Jazykovedného odboru MS zúčastňuje sa na slovenskej jazykovednej práci. Po zrušení vedeckých odborov r. 1950 odchádza do Jazykovedného ústavu SAV. R. 1953 prechádza na katedru slovenského jazyka Vysokej školy pedagogickej ako docent, neskoršie ako profesor slovenského jazyka. R. 1960 sa vracia znovu do Jazykovedného ústavu SAV, kde pôsobí doteraz.

Počas štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity na popud prof. M. Weingarta vypracoval E. Jóna opis hláskoslovia rodného ipeľského nárečia. Z tohto okruhu uverejnil štúdiu *O povahe velár v strednej slovenčine*, ktorá je závažným príspevkom k osvetleniu vývinu zvukovej stavby najmä južnej skupiny stredoslovenských nárečí, ďalej príspevky o otázke bohemizmov v ipeľskom nárečí, o slabičnom *r*, *l* a i. Celková monografia o novohradských nárečiach čaká na vydanie.

V Martine a v Matici slovenskej sa obracia pozornosť E. Jónu na spi-

sovný jazyk. Prispieva rôznymi článkami do Slovenskej reči a podujíma sa (spolu s dr. A. Jánošíkom) na vypracovanie slovníka slovenského jazyka. Na základe širokej excerpcie koncipuje značne obsiahly výkladový a dokladový slovník s hojnými citátmi z literatúry. Prvý diel tohto *Slovníka spisovného jazyka slovenského* (A—J) vychádza v r. 1946—1949. Ďalší pripravený koncept pre mimoodborné príčiny nebol vydaný.

Záujmu o lexikografické spracovanie slovenčiny sa E. Jóna nevzdáva. V Slovenskej akadémii vied zúčastnil sa spočiatku pri vypracúvaní koncepcie *Slovníka slovenského jazyka,* pre ktorý sa použil i materiál zozbieraný v Matici slovenskej. V Jazykovednom ústave vedie excerpciu pre veľký dokladový slovník štúrovskej literatúry. Okrem toho účastní sa aj na konečnej redakcii Slovníka slovenského jazyka (I.—V.) a ako spoluautor sa zúčastňuje aj na šiestom diele. Svoje poznatky z tejto oblasti uložil vo viacerých prácach o slovenskej lexikológii a lexikografii, najmä v prehľade slovenskej a českej lexikografie.

Práca na slovníku literatúry štúrovského obdobia obracia výskumný záujem E. Jónu na dejiny vzniku a rozvoja spisovnej slovenčiny v r. 1843 až 1856. Predbežné výsledky tejto práce uverejnil v článku o Ľ. Štúrovi, o M. Hattalovi a o vzniku spisovnej slovenčiny. Pripravil kritické vydanie Štúrovej Náuky reči slovenskej. Chystá monografiu o formovaní spisovnej slovenčiny; prípravné štúdie o štúrovskom slovníku a odbornej terminológii uverejnil v odborných časopisoch.

V martinskom prostredí prispieva E. Jóna hojne článkami rozmanitého obsahu do Slovenskej reči. Píše články o niektorých jazykových javoch *(Funkcie predložiek v spisovnej slovenčine),* drobnostiach a jednotlivostiach, články príležitostné, referáty, recenzie a pod. Tu sa venuje hojne aj otázkam pravopisným. Spolupracuje ako člen autorského kolektívu pri vypracúvaní *Pravidiel slovenského pravopisu,* ktoré boli vydané r. 1953. Účastní sa aj na príprave učebníc slovenského jazyka pre stredné školy a vydáva príručky pre poslucháčov Vysokej školy pedagogickej *(Úvod do jazykovedy)* a iné práce vypracované so zreteľom na školskú prax.

E. Jóna mal v Jazykovednom odbore Matice slovenskej príležitosť zapracovať sa do redakčnej praxe. Tieto poznatky mal možnosť využiť ako hlavný redaktor Slovenskej reči v rokoch 1946—1950 a od r. 1955 až doteraz a ako člen redakcie Slovenskej reči v r. 1950—54. Pod jeho redakciou vyšli v Matici slovenskej tri ročníky Jazykovedného zborníka (1946—1948).

E. Jóna ako vedecký pracovník vykonal množstvo drobnej a do istej miery nevďačnej, ale zato užitočnej a potrebnej práce. Obetavo pracoval na tých úsekoch, ktoré neprinášali vždy maximálny úžitok. Jeho príspevok k poznaniu a zveľadeniu slovenského jazyka je vari práve preto vzácny.

E. Jóna bol starostlivý učiteľ. S osobitným taktom a rozvážnosťou pôsobil medzi žiakmi; oboznamoval ich so základnými poznatkami o slovenskom jazyku a získaval ich pre prácu na poli vedeckého výskumu i na poli zdokonaľovania a zvyšovania kultúry slovenského jazyka.

E. Jóna je milý človek, mierny, úprimne zaujatý za dobro medzi ľuďmi i medzi generáciami, za dobro nášho jazyka.

Jeho doterajšia práca a jeho osobné hodnoty ukladajú nám pri jeho šesťdesiatke milú povinnosť priateľsky a úprimne zablahoželať, popriať hodne zdravia a dobrého osobného rozpoloženia, aby ešte mohol uskutočniť všetky svoje dobré osobné i pracovné úmysly.

Jozef Štolc

SÚPIS PRÁC PROF. EUGENA JÓNU ZA ROKY 1934—1968

Bibliografia prác Eugena Jónu je usporiadaná chronologicky a ďalej podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce (pri prvom vydaní aj ďalšie vydania) a štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) stredoškolské učebnice (iba prvé vydanie), iné články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Drobné príspevky alebo správy, ktoré vyšli v tom istom ročníku časopisu alebo v tejže publikácii, sa uvádzajú súhrnne. Názvy štúdií a ostatných prác a časopisov a zborníkov sa uvádzajú v pôvodnom pravopisnom znení.

1934

O zapisovaní nárečových textov. — Slovenská reč 3, 1934/35, 27—29.

Ukážky z nárečových textov. — Slovenská reč 3, 1934/35, 30—31.
Poznámky k textu. — Slovenská reč 3, 1934/35, 31—32.

1935

O povahe velár v strednej slovenčine. — Sborník Matice slovenskej 13, 1935, 34—38.

1936

Príspevok k otázke takzv. bohemizmov v nárečiach Novohradu a Gemera. — Sborník Matice slovenskej 14, 1936, 131—140.

1937

Úvod. — Timrava, Výbor z diela, Turčiansky Svätý Martin 1937, 3—12. — 2. vyd. 1948: Poznámky (109—115). — Slovníček (116—117).

J. K. Garaj, Príručný slovník diferenciálny a synonymický, Turčiansky Svätý Martin 1937. — Slovenské pohľady 53, 1937, 644—645 (ref.).

1938

Úvod, slovníček. — Timrava, Výbor z rozprávok, Turčiansky Svätý Martin 1938.

1939

Ešte raz o takzv. bohemizmoch v nárečiach Novohradu a Gemera. — Sborník Matice slovenskej, časť prvá — Jazykoveda 16—17, 1938—1939, 151—153.

Treba a *načim.* — Slovenská reč 7, 1938/39, 226—233.

1940

Slovenské slová. *Pilný — pilnosť.* — Slovenská reč 8, 1940/41, 39—43.

Funkcie predložiek v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč 8, 1940/41, 98—102, 136—140, 256—260, 309—315; roč. 11, 1943/44, 262—274, 315—320.

Výslovnosť slova *Martin, martinský.* — Slovenská reč 8, 1940/41, 32.

1941

Náš pomer k slovu. — Slovenská reč 9, 1941/42, 3—8.

1942

Zjaviť sa či *objaviť sa?* — Slovenská reč 10, 1942/43, 71—77.

1943

Jozef Škultéty a slovenčina. — Slovenská reč 11, 1943/44, 33—35.

1944

Pavol a *Pavel.* — Slovenská reč 11, 1943/44, 144—148.

Henrich Bartek, Správna výslovnosť slovenská, Bratislava — Turčiansky Svätý Martin 1944. — Slovenská reč 11, 1943/44, 331—337 (ref.).

Rozmrznúť — rozmŕzať. — Slovenská reč 11, 1943/44, 339—340. — Tamže: *Vymenovať za...* a *menovať* (s inštr.) (340).

1945

Základy ruštiny. Zoš. 1. Výslovnosť — pravopis — texty. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská v nakl. Ján Domko 1945. 8°. 31, [1] s. Zoš. 2. 1946. 32 s. (spoluautor).

† Univ. prof. Dr. J. M. Kořínek. (10. január 1899 — 24. august 1945.) — Slovenské pohľady 61, 1945, 289—291.

1946

Slovník spisovného jazyka slovenského. I. diel: A—J. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1946—1949. 8°. 992 s. (spoluautor).

Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu. — Slovenská reč 12, 1946, 46—57, 103—113.

Slovenská reč do XII. ročníka. — Slovenská reč 12, 1946, 1—4.

Ide o slovenský pravopis. — Slovensko 11, 1946, 18—19.

Jazykovedný sborník. — Jazykovedný sborník 1—2, 1946—1947, 133—134.

Ukážky z ipeľského nárečia v Novohrade. — Jazykovedný sborník 1—2, 1946—1947, 107—115, 474—476.

Josef Zubatý. Studie a články. Svazek I. Výklady etymologické a lexikální. Část první, Praha 1945. — Slovenská reč 12, 1946, 63 (ref.).

Eugen Pauliny, Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí, Bratislava 1946. — Slovenská reč 12, 1946, 194—195 (ref.).

Pästiar, pästiarstvo. — Slovenská reč 12, 1946, 66—67. — Tamže: *Valaštiansky* (67). — *V Parkani?* (67—68). — *[Sklonovník — sklonník, krunier — pancier, kľučka — kohút, tunel — v tuneli/v tunelu, žíravé látky — leptavé látky]* (68—69). — *Gombáš* (69). — „Rampa", „ochoz" (69). — *Rybárpole* (70). — *Doklad* a *dokument.*

Predložiť a *predostrieť* (70—71). — *Česi* a *Česko* (133). — *Samota* a *pustatina* (135). — Písanie čísloviek (135—136). — *Kolok*, 2. p. *kolka*, či *kolku*? (136). — Názvy častí rebríka (136). — Zámeno *svoj* (199). — *[Sobáš, manželstvo]* (199—200). *Nocľaha*? (200). — *Vo Smokovciach*, či *v Smokovcoch* (200). — *Ondrohov*? (312). — *Ustanovenia platia, sú platné. Rejdové osi? Vzor, vzorec. Pružnica. Spojka, spojnica. Chovať sa, správať sa. Závisieť od niekoho, od niečoho. Pojednávať. Opravový nálepok. Šupátko*? (314—317). — *Nálepok. [Sprevádzať, sprevádzateľ. Brzdár. Domek, domček. Zriaďovacie stanice.* České *pych. Maznica. Pritlačnica. Koľaj* — lok. pl. *koľajach. Vlak mešká. Seria. Osobitný vlak]* (317—318). — *Richtár* (318). — *Mužovia* a *mužskí* (320).

Pracovná schôdzka Jazykovedného odboru Matice slovenskej. — Slovenská reč 12, 1946, 124 (správa o schôdzke, konanej dňa 18. 3. 1946 v Bratislave).

1947

Spisovná slovenčina po vojne. — Slovenská reč 13, 1947/48, 1—7.

Spisovatelia a jazyk. — Slovenská reč 13, 1947/48, 55—56.

Nové smery v súčasnej jazykovede. — Jazykovedný sborník 1—2, 1946—1947, 463—468.

J. Mašín — J. V. Bečka, Stručný slovník českých synonym, Praha 1947. — Slovenská reč 13, 1947/48, 188—189 (ref.).

Doškolovať a *doškoľovať*. — Slovenská reč 13, 1947/48, 59—60. — Tamže: *Trúd, pyľ, úľ, včelín, plášť* (60—62). — „Pohraničie — v škole" (62—64). — *Keď — kedy* (125). — *Mlečiareň* (190—191). — Rozkazovací spôsob slovesa „klopať" (192). — *Peter, Petra* (194—195). — *Lurdy, Lúrd, v Lurdoch* (195—196).

O jazykovej správnosti. — Slobodný rozhlas 3, 1947, 172—173. — Tamže: O slovenskom pravopise (360—362).

Zpráva o činnosti Jazykovedného odboru MS od 21. októbra 1946 do 18. októbra 1947. — Jazykovedný sborník 1—2, 1946—1967, 497—500.

1948

Skloňovanie nových miestnych názvov. — Slovenská reč 14, 1948/49, 73—78.

Za Jozefom Škultétym. — Slovenská reč 13, 1947/48, 197—199.

Zmeny miestnych názvov. Slovenská reč 13, 1947/48, 308.

Ženská forma k podst. menu *zriadenec*. — Slovenská reč 13, 1947/48, 255. — Tamže: *Šatenka (256)*. — Výslovnosť mena *Timrava* (257). — *Ministerka* (258). — *Kraj. krajina, zem* (315—317). — *Okrsok* (317). — *Mušt* (317). — *Margareta*? (317—318). — *Honorovať*? (318). — *[Postriežka, čihačka. Podrobný, zovrubný. Opis.* Písanie názvu *Oddelenie finančnej stráže. Členovský* a *členský*. Osobná väzba. *Premiestiť]* (319).

Dojčiť, dojča. — Slovenská reč 14, 1948/49, 60—61. — Tamže: *Plusquamperfectum*? (62).

Porada o pravopise. — Slovenská reč 14, 1948/49, 48—54 (správa o schôdzke Jazykovedného odboru Matice slovenskej, konanej dňa 3. 6. 1948 v Turčianskom Svätom Martine).

Zpráva o zasadnutí Jazykovedného odboru MS dňa 18. októbra 1947. — Jazykovedný sborník 3, 1948, 115—116.

Vianočné ceny MS 1947. — Slovensko 13, 1948, 120.

1949

Mená obyvateľov k novým miestnym názvom. — Slovenská reč 14, 1948/49, 218—223.

Naše nové úlohy. — Slovenská reč 15, 1949/50, 1—5.

K Hviezdoslavovmu jubileu. — Slovenská reč 14, 1948/49, 176—177.

Spomienka na M. Weingarta. — Slovenská reč 14, 1948/49, 179—181.

Slovnikárske práce u nás. — Slovenská reč 14, 1948/49, 307—308.

Andrej Svešnikov — A. A. Hoch, Slovníček sovětských zkratek, Praha 1948. — Slovenská reč 14, 1948/49, 123 (ref.).

Alfred Lubojacký, N. J. Marr, Praha 1949. — Slovenská reč 14, 1948/49, 258 (ref.).

Letište, letisko. — Slovenská reč 14, 1948/49, 126—127. — Tamže: *Lýdia* (186). — *Teheľňa — teheleň* (186). — *Republika* (186—187). — *Štát. gymnázium* (187). — Lokál miestneho názvu *Strelníky* (263). — Lokál miestneho názvu *Leľa* (263). — *Okružok* a *okrušok, okruštek* (313—314). — *Ďalekopis* (314).

Termín *syfilis.* — Slovenská reč 15, 1949/50, 31. — Tamže: Názvy platov, poplatkov, odmien ap. (127).

Jazykové krúžky pri miestnych odboroch Matice slovenskej. — Slovenská reč 15, 1949/50, 57.

1950

Spisovná slovenčina pre každého. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1950. 8°. 114, [3] s.

Ako prepisovať ruské mená v slovenčine. — Slovenská reč 15, 1949/50, 141—148.

Prehľad slovných druhov v slovenčine. Kapitola zo slovenskej gramatiky. — Slovenská reč 16, 1950/51, 100—107.

Príspevok k diskusii [slovenských jazykovedcov o budovaní marxistickej jazykovedy]. — Jazykovedný sborník 4, 1950, 53—56.

Alexander V. Isačenko, Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši, Turčiansky Svätý Martin 1948. — Slovenská reč 15, 1949/50, 249—250 (ref.).

Sovětská jazykověda. Překlady vybraných studií, Praha 1949. — Slovenská reč 15, 1949/50, 316; Slovenské pohľady 66, 1950, 457—460 (ref.).

Spoločenstvo. — Slovenská reč 15, 1949/50, 254—255. — Tamže: [Poznámka k príspevku. *Akordant, akordér?]* (255—256). — *Kolektív* a *kolektívum* (256). *Sebakritika* a *samokritika* (317—318).

Kádre. — Slovenská reč 16, 1950/51, 30—31. — Tamže: *Agresor* (63). — *Krumple* (63—64). — *Záležitosť* (92). — *Šedý* a *šedivý* (126—127).

Reorganizácia Matice slovenskej. — Slovenská reč 15, 1949/50, 151.

Valné shromaždenie Bratislavského lingvistického krúžku. — Slovenská reč 15, 1949/50, 184—195 (správa o zhromaždení, konanom dňa 31. 1. 1950 v Bratislave).

1951

Stalinove štúdie o jazykovede a kultúra jazyka. — Slovenská reč 16, 1950/51, 161—165.

Význam slov. — Slovenská reč 16, 1950/51, 207—213.

Prehľad slovenskej a českej lexikografie. — Slovenská reč 16, 1950/51, 270—284.

Jazyková výchova. Učebné texty pre II. triedu stredných škôl. Zošitové vydanie. I.—IV. zoš. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1951—1952. 8°. 47, [1] + 62, [1] + 52, [1] + 85, [1] s. (spoluautor).

Jazyková výchova. Učebné texty pre IV. triedu stredných škôl. Zošitové vydanie. I.—V. zoš. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1951—1952. 8°. 46, [1] + 31, [3] + 76, [1] + 83, [1] + 38, [2] s. (spoluautor).

Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, Stručná mluvnice česká pro střední školu, Praha 1950. — Slovenská reč 16, 1950/51, 157—159 (ref.).

Peter Jilemnický, Kompas v nás, Bratislava 1950. — Slovenská reč 17, 1951/52, 48—52 (poznámky k jazykovej stránke vydania).

Prozreteľnosť. — Slovenská reč 16, 1950/51, 256. — Tamže: *Inštruktáž* (311).

1952

Timravina reč. — Slovenská reč 17, 1951/52, 129—138.

Zo školskej gramatiky. Častice ako osobitný slovný druh. — Slovenská reč 17, 1951/52, 233—236.

O novej úprave slovenského pravopisu. — Slovenská reč 17, 1951/52, 265—278.

O návrhu na nové Pravidlá slovenského pravopisu. Martin, Matica slovenská 1952. 4°. 23, [4] s. (rozmn.).

Jazyková výchova. Učebné texty pre II. triedu škôl III. stupňa. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1952. 8°. 100, [1] s. (spoluautor).

Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, Stručná mluvnice česká pro střední školu, 2. vyd., Praha 1951. — Slovenská reč 17, 1951/52, 173 (ref.).

Belo Letz, Gramatika slovenského jazyka, Bratislava 1950. — Jazykovedný sborník 6, 1952, 138—141 (ref.).

Úprava slovenského pravopisu. — Učiteľské noviny 2, 1952, č. 41—42, str. 14.

Slovník. — Ján Kollár, Vlastenec, Turčiansky Svätý Martin 1952 (Hviezdoslavova knižnica, zv. 7), 109—112.

Vše, zavše. — Slovenská reč 17, 1951/52, 184.

Prof. Václav Vážný šesťdesiatročný. — Jazykovedný sborník 6, 1952, 174—175.

Lexikografická konferencia v Bratislave. — Sovětská věda — Jazykověda 2, 1952, 448—453 (správa o I. celoštátnej konferencii československých lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. 6. 1952 v Bratislave).

1953

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953, 8°. 403, [5] s. Dotlač 1954. 2. vyd. 1957, 425, [6] s. 3. vyd. 1962, 425, [6] s. 4. vyd. 1963, 429 s. 5. vyd. 1964. 6. vyd. 1965. 7. vyd. 1966, 407, [10] s. 8. vyd. 1967, 417, [2] s. 9. vyd. 1967, 422, [1] s. (spoluautor).

Martin Hattala. 1821—1903. — Jazykovedný časopis 7, 1953, 15—33.

Slovenčina v novej školskej sústave. — Slovenská reč 18, 1952/53, 393—398.

Vznik spisovnej slovenčiny. — Sovětská věda — Jazykověda 3, 1953, 499—507.

Václav Vážný a jeho práce o slovenčine. — Naše řeč 36, 1953, 80—87.

[Diskusný príspevok k referátu Ladislava Janského Výstavba hesla na I. celoštátnej konferencii československých lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. 6. 1952 v Bratislave.] — Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 144. — Tamže: [Diskusný príspevok k referátu Richarda Schneka Príspevok k otázke rozsahu slovníka] (206).

Slová na *-dlo* a *-tko*. — Jazykový kútik, Bratislava 1953 (rozmn.), 10—11. — Tamže: O ypsilone v slovenskom pravopise (26—28).

1954

Štylistika v teórii a v školskej praxi. — Slovenská reč 19, 1954, 161—165.

Učme sa rodnú reč. Materiál pre kurzy a krúžky slovenského jazyka. Bratislava, Osvetové ústredie. 4°. 114, s. (rozmn.) (spoluautor).

Učebnica jazyka slovenského pre 9.—11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1954. 8°. 287, [8] s. (spoluautor).

Vznik a vývin slovenského národného jazyka. — Na pomoc lektorom 1954, č. 2, str. 3.

1955

Norma spisovného jazyka a ľudové nárečia. — Slovenská reč 20, 1955, 224—231.

Slovenská jazykoveda v r. 1945—1955. — Slovenská reč. 20, 1955, 281—290.

Úvod do jazykovedy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1955. 4°. 96, s. (rozmn.).

[Záver k diskusii o spisovnom jazyku a nárečí na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24.–25. 3. 1955 v Bratislave.] — Slovenská reč 20, 1955, 240.

1956

Účasť Ľudovíta Štúra pri utváraní spisovnej slovenčiny. — Slovenská reč 21, 1956, 131–146.

Ľudovít Štúr — kodifikátor spisovnej slovenčiny. — Ľudovít Štúr, Život a dielo, 1815–1856. Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied [v dňoch 5.–7. 12. 1955], Bratislava 1956, 197–213.

Ľudovít Štúr a slovenský spisovný jazyk. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 2, 1956, 163–165.

Štúrovské jubileum. — Slovenská reč 21, 1956, 129–130.

1957

Spisovný jazyk a jeho dejiny. — Slovenská reč 22, 1957, 327–334.

Prvé jazykovedné práce Ľudovíta Štúra. — Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra I, 1957, 127–158.

Zjavy vetnej fonetiky v ipeľskom nárečí. — Jazykovedné štúdie II, Bratislava 1957, 121–126.

Slovenština. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1957. 8°. 182, [3] s. 2. vyd. 1961, 188 s. 3. vyd. 1964 (spoluautor).

Alfonz Zauner, Praktická príručka slovenského pravopisu, Martin 1956. — Slovenská reč 22, 1957, 58–61 (ref.).

Ján Stanislav, Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie, Bratislava 1956. — Naša veda 4, 1957, 403–405 (ref.).

1958

Významná reedícia. [Slovenskje národňje novini, Orol tatránski, Bratislava 1956.] — Slovenská reč 23, 1958, 175–176 (ref.).

Jazykovedec Ľudovít Novák päťdesiatročný. — Slovenská reč 23, 1958, 373–374.

1959

Samo Czambel (1856–1909) a spisovná slovenčina. — Slovenská reč 24, 1959, 321–345.

O medzinárodnom sjazde slavistov v Moskve. — Slovenská reč 24, 1959, 32–38.

Slohová výchova. Pokusné učebné texty pre 10., 11. a 12. ročník dvanásťročných stredných škôl. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1959. 8°. 56, [2] s. (spoluautor).

Janko Jesenský v kritike a spomienkach. Sborník, Bratislava 1955. — Slovenská reč 24, 1959, 303–305 (ref.).

1960

Slovenčina v rokoch 1945–1960. — Slovenská reč 25, 1960, 129–132.

Slovenská lexikografia a lexikológia v rokoch 1945–1960. — Slovenská reč 25, 1960, 242–253.

Slovo *šútorica* a kritériá spisovnosti. — Slovenská reč 25, 1960, 357–358.

Jazykoveda. — Osvetová práca 10, 1960, č. 41, str. 4–5.

Sokel. — Slovenská reč 25, 1960, 377.

1961

Slovenský slovnikár Peter Tvrdý (1850–1935). — Slovenská reč 25, 1961, 18–31.

K otázke normatívnosti Slovníka slovenského jazyka. — Slovenská reč 26, 1961, 206–214.

Otázky slovenského jazyka v diele P. J. Šafárika. — Jazykovedný časopis 12, 1961, 105–121, nemecké resumé 122.

Martin Hattala a spisovná slovenčina (1821–1903). 140. výročie narodenia. Martin, Matica slovenská 1961. 4°. 32, s. + 10 obr. príl. (rozmn.).

Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla, Bratislava 1959. — Slovenská reč 26, 1961, 110–111 (ref.).

Šišky a *pampúšky.* — Slovenská reč 26, 1961, 120–121. — Tamže: *Mládza, otava, kosienok* (180–181). — *Judo* (181–182).

Pavel Jozef Šafárik (1795–1861). — Slovenská reč 26, 1961, 177–179.

Za akademikom Františkom Trávníčkom. — Slovenská reč 26, 1961, 372–373.

K sedemdesiatke Jána Mihála. — Slovenská reč 26, 1961, 374.

1962

K vývinu slabičného *l̥, r̥* v ipeľskom nárečí. — Jazykovedný časopis 13, 1962, 44–49.

Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny. — Slovenská reč 27, 1962, 257–262; Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 235–240 (spolupráca).

K významu studia nářeční skladby. — Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 379.

Nové knihy o Šafárikovi. [1. Karel Paul, Pavel Josef Šafařík. Život a dílo, Praha 1961. — 2. Karol Rosenbaum, Pavel Jozef Šafárik, Martin 1961.] — Slovenská reč 27, 1962, 114–116 (ref.).

V ôsmej, či *vo ôsmej triede?* — Slovenská reč 27, 1962, 58.

Riaditeľ dr. Štefan Peciar päťdesiatročný. — Slovenská reč 27, 1962, 300–302.

K päťdesiatke prof. dr. Eugena Paulinyho. — Slovenská reč 27, 1962, 361–363.

1963

K periodizácii dejín slovanských spisovných jazykov a k všeobecným zákonitostiam ich vývinu. — Jazykovedný časopis 14, 1963, 8–19.

Vývoj názorov na spisovnú slovenčinu a na problémy jazykovej kultúry. — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 19–30.

Práca Matice slovenskej v oblasti jazykovedy a spisovného jazyka po roku 1919. — Matica slovenská v našich dejinách, Bratislava 1963, 240–249.

Slovenský jazyk pre 9. ročník základnej deväťročnej školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 8°. 157, [3] s. (spoluautor).

Učiteľ slovenčiny a jazykovedný výskum. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 9, 1962/63, 170–173.

Česko-slovenský vojenský slovník, Praha 1962. — Slovenská reč 28, 1963, 251–253 (ref.).

[Diskusný príspevok na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave.] — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 197. — Tamže: [Diskusný príspevok . . .] 229—230.

Poznámka redaktora [k článku Andreja Kostolného Moje hej a nie nad rečou Zuzky Turanovej]. — Slovenská reč 28, 1963, 302.

1964

Vplyv bernoláčtiny a bernolákovcov na štúrovskú spisovnú normu. — K počiatkom slovenského národného obrodenia, Bratislava 1964, 459—477.

K reči a slohu Jesenského noviel. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 93—101.

Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho, Bratislava 1963. — Slovenská reč 29, 1964, 50—52 (ref.).

Eugen Pauliny — Jozef Ružička — Jozef Štolc, Slovenská gramatika, 4. vyd., Bratislava 1963. — Slovenská reč 29, 1964, 173—176 (ref.).

Neskresľovať fakty! — Kultúrny život 19, 1964, č. 43, str. 4 (spoluautor).

Vonka a *vonku*. — Slovenská reč 29, 1964, 119—121.

V. medzinárodný sjazd slavistov v Sofii. — Slovenská reč 29, 1964, 107—112 (správa o zjazde v dňoch 17.—23. 9. 1963 v Sofii).

K šesťdesiatke profesora Jána Stanislava. — Jazykovedný časopis 15, 1964, 177—180.

Anton Jánošík šesťdesiatročný. — Slovenská reč 29, 1964, 301—302.

1965

Spisovný jazyk a pravopis. — Slovenská reč 30, 1965, 65—69.

Jazykovedný prístup k literárnemu textu. — Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 83—85.

Významné výročia. — Slovenská reč 30, 1965, 3—5.

Dvakrát meraj — raz rež. — Smena, 16. 1. 1965, str. 4; 20. 1. 1965, str. 4 (dokončenie pod názvom Dva razy meraj, raz rež) (spoluautor).

Jaroslav Zaorálek, Lidová rčení, 2. vyd., Praha 1963. — Slovenská reč 30, 1965, 172—174 (ref.).

Konferencia o slovníku spisovnej slovenčiny. — Slovenská reč 30, 1965, 352—357 (správa o konferencii, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach).

1966

Štúrovské základy slovenského slovníka. — Slovenská reč 31, 1966, 69—75.

K začiatkom štúrovskej terminológie. — Československý terminologický časopis 5, 1966, 257—269.

K metodike vyučovania slovnej zásoby. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry, Bratislava 1966, 67—74.

[Úvodný prejav na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach.] — Slovenská reč 31, 1966, 3—6.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach.] — Slovenská reč 31, 1966, 97—99.

Pozor na výslovnosť zámen *tí — tie!* — Jazyková poradňa IV, Bratislava 1966, 449—450.

Slabika — šlabikár. — Učiteľské noviny 16, 1966, č. 18, str. 6.

1967

Začiatky štúrovskej slovenčiny a J. M. Hurban. — Slovenská reč 32, 1967, 198—203.

Spisovný jazyk v socialistickej spoločnosti. — Slovenská reč 32, 1967, 321—324.

Prieskum jazykovej kultúry na vybraných školách. — Kultúra spisovnej slovenčiny, Bratislava 1967, 217—220.

Zimomravý, zimomrivý a *zimomriavky.* — Slovenská reč 32, 1967, 62—63.

Radlinský a slovenčina. — Pravda, 8. 7. 1967, str. 2.

Konferencia o Vajanskom. — Slovenská reč 32, 1967, 173—174 (správa o vedeckej konferencii o živote a diele Svetozára Hurbana-Vajanského, konanej v dňoch 29.—30. 11. 1966 v Bratislave).

1968

Slovník slovenského jazyka. VI. diel. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 8°. 331, [2] s. (spoluautor).

Štandardizácia obyvateľských mien. — I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.—6. decembra 1967. Zborník materiálov, Bratislava 1968, 170—176.

Na okraj Štatistického lexikonu ČSSR. [Statistický lexikon obcí ČSSR 1965, Praha 1966.] — Slovenská reč 33, 1968, 254—255 (ref.).

Posýpka. — Slovenská reč 33, 1968, 62.

125 rokov od schôdzky v Hlbokom. — Pravda, 12. 7. 1968, str. 6.

Päťdesiat rokov jazykovednej slovakistiky 1918—1968. — Slovenská reč 33, 1968, 329—330.

K šesťdesiatke Jozefa Štolca. — Slovenská reč 33, 1968, 122—123.

Za Jánom Frličkom. — Slovenská reč 33, 1968, 257—258.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: *Československý terminologický časopis.* Člen red. rady roč. 1, 1962 — 5, 1966. — *Jazykovedný sborník — Jazykovedný časopis.* Zodpovedný a výkonný redaktor roč. 1, 1946 — 3, 1948; člen red. rady roč. 7, 1953 — 17, 1966. — *Slovenská reč.* Zodpovedný redaktor roč. 12, 1946 — 15, 1949/50; hlavný redaktor od roč. 20, 1955 dosiaľ; člen red. rady od roč. 12, 1946 dosiaľ. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole.* Člen red. rady roč. 1, 1955 — 2, 1956.

Redakčná činnosť v publikáciách: *Lexikografický sborník.* Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. 6. 1952 v Bratislave (člen red. rady). — *Slovník slovenského jazyka I,* Bratislava 1959 (spoluredaktor). — *Slovník slovenského jazyka II,* Bratislava 1960 (spoluredaktor). — *Slovník slovenského jazyka III,* Bratislava 1963 (člen red. rady). — *Slovník slovenského jazyka IV,* Bratislava 1964 (člen red. rady). — *Slovník slovenského jazyka V,* Bratislava 1965 (člen red. rady). — *Slovník slovenského jazyka VI,* Bratislava 1968 (člen red. rady).

Zostavil Ladislav Dvonč

Ferdinand Buffa

POLSTOROČIE VÝSKUMU SLOVENSKÝCH NÁREČÍ

Z príležitosti päťdesiateho výročia vzniku Československej republiky pripomeňme si aspoň v obrysoch výsledky, aké dosiahla za toto obdobie naša dialektológia.

1. Aby sme správne pochopili záujem o slovenské nárečia a potrebu ich výskumu, a to v minulosti i dnes, musíme si uvedomiť niekoľko faktov. Predovšetkým dnešné nárečia ako systémy jazykových prostriedkov sú výsledkom prirodzeného, neusmerňovaného vývinu s nepretržitou historickou kontinuitou. V tom je ich nesmierna hodnota najmä pre skúmanie jazykovedných otázok. Pritom slovenské nárečia vzhľadom na ich geografické položenie majú osobitný vzťah k ostatným slovanským nárečiam, čo spolu s ich vzťahom k susedným neslovanským jazykom utvára z nich veľmi vďačný materiál pre jazykovedný výskum.

Z nárečí vzišiel aj náš spisovný jazyk, preto pre poznanie starších období slovenčiny — najmä tých, z ktorých nemáme písomné pamiatky — sú niektoré javy zachované v nárečiach jedinými dokladmi vývinu slovenčiny v týchto obdobiach. Okrem toho spisovná slovenčina aj v dnešnom svojom vývine sa v mnohom môže oprieť o svoje nárečia a z nich čerpať. Naše nárečia ešte dodnes existujú ako živý dorozumievací prostriedok v našom národe (u mnohých jeho príslušníkov, pravda, popri spisovnom jazyku), preto ich výskum je aj z hľadiska spisovnej slovenčiny potrebný. Nárečia sú teda mimoriadne dôležitou časťou nášho národného jazyka, takže pozornosť, akú sme im doteraz venovali, nie je ani zďaleka primeraná tomu, čo by nám mohli poskytnúť.

Výskum slovenských nárečí sa zintenzívnil najmä po r. 1960 (v súvislosti s aktivizáciou prác na Slovanskom jazykovom atlase po IV. medzinárodnom slavistickom zjazde v Moskve r. 1958), keď vzniklo dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a keď sa založila Slovenská dialektologická komisia. Pretože sa o prácach o slovenských nárečiach do r. 1960 už viackrát súhrnne písalo[1], v našom príspevku venujeme pozornosť predovšetkým prácam o slovenských nárečiach z týchto posledných rokov.

[1] E. Pauliny, *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov*, Carpatica I A, zv. 2, 1939, 377 n. — A. Habovštiak, *Slovenská dialektológia v rokoch 1938—1953*, JČ 8, 1954, 69 n. — J. Štolc, *Slovenská dialektológia v rokoch 1945—1960*, JČ 11, 1960, 175 n. — J. Štolc, *O súčasnej slovenskej dialektológii*, JŠ II, 1957, 7 n. — J. Štolc, *Výsledky, perspektívy a problémy slovenskej dialektológie*, SR 32, 1967, 216 n. — Tenže, *Slovenská dialektológia v r. 1967*, SR 33, 1968, 194 n. Literatúra o východoslovenských nárečiach a o ich problematike je v článku Š. Tóbika, *Východoslovenské nárečia. (Úvod do ich ďalšieho výskumu a štúdia)*, Nové obzory VII, 1965, 235 n.

2. Základným predpokladom pre prácu s nárečovým materiálom je jeho odborné a systematické zozbieranie. Zbieranie nárečového materiálu sa u nás začalo už v minulom storočí,[2] ale neodborne a nesystematicky. Systematickejšie, hoci ešte stále menej odborne začal nárečový materiál zbierať až S. Czambel.[3] No systematicky i odborne na výške sa začal slovenskými nárečiami zaoberať až V. Vážný, ktorý sa okrem početných menších príspevkov pokúsil aj o prvú celkovú charakteristiku slovenských nárečí,[4] založenú na materiáli získanom nepriamym výskumom od neškolených dopisovateľov.[5] V. Vážný okrem toho u nás vychoval skupinu školených dialektológov, ktorí už odborne — ale, žiaľ, menej systematicky — začali zbierať nárečový materiál obyčajne z rodného nárečia a spracovali ho väčšinou v štúdiách, z ktorých mnohé (napr. E. Paulinyho, J. Štolca, Š. Tóbika) majú doteraz fundamentálnu hodnotu.[6]

Prísne odborne a systematicky, v novšom čase aj s využitím niektorých technických vymožeností (napríklad magnetofónových záznamov), sa začal nárečový materiál zhromažďovať až po r. 1945 v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied, a to spočiatku najmä v súvislosti s Atlasom slovenského jazyka (podľa dotazníkov, ktoré zostavili E. Pauliny a J. Štolc pre hláskoslovie a tvaroslovie, neskôr F. Buffa pre tvorenie slov a A. Habovštiak pre slovník).[7] V poslednom čase sa tu — vďaka pochopeniu zo strany vedenia ústavu — intenzívne zhromažďujú najmä súvislé nárečové prejavy (založila sa bohatá zbierka textov a fonotéka) a slovníkový materiál.[8] Robí sa to pod vedením skúsených pracovníkov a s určitým zámerom (súvislé prehovory najmä pre štylistický a syntaktický výskum, nahrávky pre fonetický a prozodický výskum a slovníkový materiál pre slovník slovenských nárečí).

Nárečový materiál sa zbiera aj na vysokých školách, najmä na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (pod vedením P. Ondrusa a K. Palkoviča) a UPJŠ v Prešove (pod vedením Š. Tóbika), ale aj na pedagogických fakultách (najmä v Banskej Bystrici pod vedením J. Matejčíka a v Prešove pod vedením J. Muránskeho), a to predovšetkým z oblasti slovníka.[9] Uvedeným akciám, ktoré využívajú aj pomoc odborne pripravených externých spolupracovníkov, chýba však stála veľkorysejšia finančná dotácia i širšie personálne vybavenie dialektologických pracovísk. Vyžaduje si to charakter skúmaného objektu (dávnejšia zachovanosť a rozdrobenosť nárečí sa dnes silno nivelizuje) i cieľ tejto akcie (čo najskôr dať k dispozícii všetkým záujemcom o nárečový materiál najmä

[2] Máme tu na mysli najmä také prípady, ako je rukopisný slovník V. Riznera z Bošáckej doliny a niektoré menšie príspevky s nárečovou tematikou vo vtedajších SP, SMS a i.

[3] Pozri najmä jeho prácu *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov I, 1. Východoslovenské nárečia,* Martin 1906.

[4] V. Vážný, *Nářečí slovenská,* Čsl. vlastivěda III. Jazyk. Praha 1934, 219 n.

[5] Podrobnejšie o činnosti V. Vážneho pozri v práci E. Paulinyho, *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov,* Carpatica IA, zv. 2, 1939, 377 n.

[6] Bližšie bibliografické údaje o tomto období sú v citovanej práci E. Paulinyho a v príspevku A. Habovštiaka *Slovenská dialektológia v rokoch 1938—1953,* JČ 8, 1954, 69 n.

[7] Pozri o tom v cit. práci A. Habovštiaka (v pozn. 1) a najmä v príspevku J. Štolca *Slovenská dialektológia v rokoch 1945—1960,* JČ 11, 1960, 175 n.

[8] V archíve dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV je asi 4000 strán nárečových textov, ďalej magnetofónové záznamy zo 190 obcí a vyše 300 000 excerptov z nárečového slovníka.

[9] Porov. k tomu údaje v príspevku K. Palkoviča, *Výskum nárečovej slovnej zásoby na Slovensku,* JČ 17, 1966, 192 n.

základné a vyčerpávajúce materiálové práce z tejto oblasti: na materiál bohaté nárečové monografie aj s bohatými textami, resp. i samostatné nárečové texty napr. vo forme čítanky a nárečové slovníky). Zatiaľ len pre potreby školy A. Ferenčíková[10] pripravila gramofónovú platňu s ukážkami zo slovenských nárečí a ich paralelný fonetický prepis (s komentármi).

Slovníkový nárečový materiál je aj v prácach našich národopiscov.[11]

Netreba vari zdôrazňovať, že medzi spomínanými pracoviskami (akadémie a vysokých škôl) je pri zbieraní nárečového materiálu potrebná prísna koordinácia práce, aby sa navzájom dopĺňali.

3. Základnou formou spracovania nárečového materiálu sú monografie, a to tak oblastné, ako aj javové. Z monografických spracovaní nárečí väčšej oblasti (obyčajne bývalej župy) k staršej práci J. Stanislava o liptovských nárečiach[12] pribudla najnovšia rozsiahla práca A. Habovštiaka o oravských nárečiach,[13] v ktorej autor osvedčenou tradičnou metódou podáva dôkladnú charakteristiku oravských nárečí v oblasti hláskoslovia, tvaroslovia i tvorenia slov. Okrem toho prináša táto práca aj množstvo cenných nárečových textov. Niektoré z takýchto prác sú v rukopise (Š. Tóbik o gemerských nárečiach, F. Buffa o šarišských nárečiach, I. Ripka o dolnotrenčianskych nárečiach, M. Majtán o hontiansko-novohradských nárečiach), iné sa pripravujú (J. Štolc o spišských nárečiach, E. Jóna o hornoipeľských nárečiach, Š. Lipták o užských nárečiach a i.). Treba zdôrazniť, že pri takýchto monografiách ide o práce veľmi náročné z každej stránky, preto by sa mali účinnejšie napomáhať (azda vo forme štipendií, istého pracovného uvoľnenia autora, väčších možností publikovania takýchto prác aj v krajských vydavateľstvách ap.).

Skromné sú výsledky aj vo vydávaní monografií menších nárečových celkov (v staršom období sú to práce E. Paulinyho[14] zo severooravského nárečia a J. Fedáka[15] zo severozápad. šarišského nárečia; v novšom čase k nim pribudol príspevok J. Vavru[16] o prievidzskom nárečí a charakteristika nárečia presídlencov z Nového Klenovca od Š. Tóbika[17]). Z monografických spracovaní nárečia jednej obce doteraz vyšla len práca F. Buffu[18] a G. Horáka.[19] Pritom takéto

---

[10] A. Ferenčíková, *Slovenské nárečia* (gramofónová platňa s 10 ukážkami zo slovenských nárečí z obcí Turč. Blatnica, Párnica, Lišov, Príboj; Kovarovce, Brvnište, Hrnčiarovce; Spiš. Tomášovce, Nemcovce, Bánovce nad Ondavou). Táže, *Sprievodný text ku gramofónovej platni Slovenské nárečia.* Autor úvodnej časti J. Štolc, Bratislava 1967.

[11] Porov. slovníčky nárečových názvov napr. v práci S. Kovačevičovej, *Ľudový odev v Hornom Liptove,* Bratislava 1955, 191 n., V. Nosáľovej, *Ľudový odev v Heľpe a v Pohorelej,* Bratislava 1956 137 n., J. Pátkovej. *Ľudový odev v okolí Trnavy,* Bratislava 1957, 203 n., E. Plickovej, *Pozdišovské hrnčiarstvo,* Bratislava 1959, 97 n. a i.

[12] J. Stanislav, *Liptovské nárečia,* Martin 1932.

[13] A. Habovštiak, *Oravské nárečia,* Bratislava 1965.

[14] E. Pauliny, *Nárečia zátopových osád na hornej Orave,* Martin 1947.

[15] J. Fedák o nárečí severozáp. Šariša v *Sborníku na počesť J. Škultétyho,* Martin 1933, 499 n. a v SMS 12, 1934, 66 n., 14, 1936, 87 n., 15, 1937, 72 n., 16—17, 1938—39, 32 n.

[16] J. Vavro, *Príspevok ku charakteristike prievidzského nárečia,* JČ 13, 1962, 50 n.

[17] Š. Tóbik, *K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na Zakarpatskej oblasti USSR,* JČ 14, 1963, 46 n.

[18] F. Buffa, *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese,* Bratislava 1953.

[19] G. Horák, *Nárečie Pohorelej,* Bratislava 1955.

práce majú najmä tú výhodu, že sa v nich môže ísť do hĺbky a že ich materiál je veľmi spoľahlivý, lebo ho spracúvajú obyčajne autochtóni. Takýchto rukopisných prác je však u nás — najmä na vysokých školách — značné množstvo, lebo je to pomerne vďačná téma ročníkových, diplomových (predtým štátnych) prác a doktorských alebo kandidátskych dizertácií. Mnohé z nich by po istých úpravách mohli vyjsť tlačou (napríklad aj po častiach v časopisoch a zborníkoch).

Cenné monografické práce vznikli aj o slovenských nárečiach nachádzajúcich sa mimo hraníc nášho štátu. K starším monografiám J. Štolca a P. Ondrusa o slovenských nárečiach v Maďarsku[20] pribudla najnovšie cenná obsiahla práca J. Štolca o slovenských nárečiach v Juhoslávii,[21] v ktorej autor rozoberá najmä zvukovú a gramatickú stránku stredoslovenských a západoslovenských nárečí v Juhoslávii.

Spomínané práce metodicky sa pridržiavajú väčšinou (okrem práce E. Paulinyho) tradičnej diachronickej metódy opisu zhromaždeného nárečového materiálu. V budúcnosti bude treba v oveľa väčšej miere vyťažiť aj zo synchronického rozboru materiálu novšími metódami a pri jazykovozemepisnej interpretácii istých javov bude treba viac využívať aj širšie slavistické hľadiská. Okrem toho by bolo treba v kompletných monografiách istých oblastí venovať pozornosť nielen hláskosloviu a tvarosloviu, ale aj skladbe, ďalej tvoreniu slov a slovníku. Takto monograficky a z nášho hľadiska bude nám treba preskúmať aj goralské a ukrajinské nárečia nachádzajúce sa na našom území.[22]

Oveľa bohatšie výsledky dosiahla naša dialektológia v publikovaní monografií jednotlivých jazykových javov. Ide tu o články — mnohé na veľmi vysokej teoretickej úrovni, iné prevažne materiálové — v našich jazykovedných časopisoch a zborníkoch (v staršom období v matičných zborníkoch, v novšom období v časopisoch a zborníkoch SAV a v zborníkoch vysokých škôl i krajských vydavateľstiev, napr. vo východoslovenských Nových obzoroch).

Pritom tak isto, ako to bolo v staršom období,[23] aj v novších časoch sa najviac pozornosti venovalo hláskoslovným a tvaroslovným otázkam. Tak napr. E. Jóna[24] písal o zaujímavom vývine slabičného *r*, *l* v ipeľskom nárečí, P. Ondrus[25] o zmene *tl, dl* na *kl, gl* v stredoslovenských nárečiach, Š. Lipták[26] o rozšírení zmeny *ch* na *h* vo východoslovenských nárečiach, F. Buffa[27] o mäkkých sykav-

---

[20] Porov. o tom u J. Štolca, *Slovenská dialektológia v rokoch 1945—1960*, JČ 11, 1960, 177 n.

[21] J. Štolc, *Reč Slovákov v Juhoslávii*, Bratislava 1968.

[22] Z novších čias treba tu spomenúť 1. zv. atlasu Z. Sobierajského o spišských goralských nárečiach a práce A. Zarębu o hláskosloví oravských goralských nárečí a texty z týchto nárečí, ako aj články uvedených autorov o spomínaných nárečiach. S problematikou ukrajinských nárečí na našom území sa zaoberal V. Latta v niekoľkých článkoch, ale najmä vo svojom obsiahlom atlase týchto nárečí, ktorý sa pripravuje do tlače.

[23] Porov. o tom v prehľadoch dialektologických prác uvádzaných tu v pozn. 1.

[24] E. Jóna, *K vývinu slabičného r, l v ipeľskom nárečí*, JČ 13, 1962, 44 n.

[25] P. Ondrus, *Zmena tl, dl na kl, gl v stredoslovenských nárečiach*, JČ 13, 1962, 70 n.

[26] Š. Lipták, *Geografické rozšírenie zmeny ch>h vo východoslovenských nárečiach*, JČ 14, 1963, 162 n.

[27] F. Buffa, *Mäkké sykavky vo východoslovenských nárečiach*, JČ 17, 1966, 37 n. — Tenže, *Epentetické į pred sc vo východoslovenských nárečiach*, JŠ IX, 1966, 197 n. Na tú istú tému má príspevok aj M. Vey *Le traitement du groupe -st- devant voyelle molle en slovaque oriental de la région de Bardejov*, Sborník FFUK — Philologica XVI, 1964, 135 n.

kách a o epentetickom *į* pred *sc* vo východoslovenských nárečiach, A. Habovštiak[28] o skupine *čr-, črě-* a o vkladných hláskach v gen. pl. fem. a neutier v slovenských nárečiach, M. Majtán[29] o rozšírení foriem *razum* a *toplí* v slovenských nárečiach a I. Ripka[30] o asibilácii v trenčianskych nárečiach. R. Krajčovič[31] písal o nom. pl. typu *ludé* na juhozáp. Slovensku, E. Paulíny[32] o nom.-akuz. pl. typu *voze, koze* na záp. Slovensku, J. Štolc[33] o tvaroch 1. sg. a 1. pl. slovesa *byť* a o l-ovom particípiu slovies s infinitívnym kmeňom na *-i-, -e-* v slovenských nárečiach a M. Franko[34] o skloňovaní podstatných mien v sotáckom nárečí.

Menej pozornosti sa venovalo lexikálnym zvláštnostiam slovenských nárečí: K. Palkovič[35] okrem všeobecných poznámok o lexikálnej diferenciácii slovenských nárečí písal aj o slovenských nárečových názvoch pre úhor a prieloh, A. Habovštiak[36] písal o slovenských nárečových názvoch pôjda a liací a Š. Lipták[37] o slovenských nárečových menách rozprávky. Charakteristiku vinohradníckej terminológie, ako aj vinohradnícky slovník z Brestovian spracoval J. R. Nižnanský.[38] Slovník slovenského nárečia v G. Mitropolii (v Bulharsku) charakterizoval A. Habovštiak.[39]

Z oblasti frazeológie je pozoruhodná štúdia P. Ondrusa[40] o prirovnaniach z nárečia Slovenského Komlóša. Frazeologický materiál z Kaľamenovej uverejnila Ž. Tarcalová.[41]

Pomaly sa začína venovať pozornosť aj slovotvornej stránke našich nárečí. F. Buffa,[42] autor slovotvornej časti *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí*

---

[28] A. Habovštiak, *Slová s počiatočnou skupinou čr- (psl. čьr-) v slovenských nárečiach*, Sborník FFUK — Philologica XVI, 1964, 147 n. — Tenže, *K diferenciácii vkladných hlások v gen. pl. feminín a neutier v slovenských nárečiach*, JŠ IX, 1966, 5 n.

[29] M. Majtán, *Slová razum a toplí na slovenskom jazykovom území*, Sborník FFUK — Philologica XVI, 1964, 59 n.

[30] I. Ripka, *Asibilácia v trenčianskych nárečiach*, JŠ IX, 1966, 202 n.

[31] R. Krajčovič, *Nom. pl. ludé, ludjé, ludí a priebeh diftongizácie na juhozápadnom Slovensku*, JČ 13, 1962, 146 n.

[32] E. Pauliny, *Nom.-akuz. typu voze, koze na západnom Slovensku*, JČ 13, 1962, 60 n.

[33] J. Štolc, *Tvary 1. os. sg. a 1. os. pl. slovesa byť — som v slovenských nárečiach*, JČ 13, 1962, 37 n. — Tenže, *Particípium l-ové slovies s infinitívnym kmeňom na -i-, -e- v slovenských nárečiach*, AUC — Philologica, Slavica Pragensia IV, 1962, 247 n.

[34] M. Franko, *Skloňovanie podstatných mien v sotáckom nárečí*, Nové obzory VII, 1965, 292 n.

[35] K. Palkovič, *K otázke lexikálnej diferenciácie slovenských nárečí*, JČ 13, 1962, 95 n. — Tenže, *Názvy pre úhor a prieloh v slovenčine a iných slovanských jazykoch*, JČ 14, 1963, 57 n.

[36] S. Utěšený — A. A. Habovštiak, *Názvy „podstřeší" v českých a slovenských nářečích*, Slavia 31, 1962, 166 n. — A. Habovštiak, *A liace „gyeplő" és lievč „lőcs" szó változatai a szlovák nyelvjárásokban*, Magyar nyelvjárások 7, 1961, 123 n.

[37] Š. Lipták, *K pomenovaniu rozprávky v slovenčine*, SR 32, 1967, 94 n.

[38] J. R. Nižnanský, *Vinohradnícka terminológia v západoslovenskej obci Brestovany*, JŠ IX, 1966, 224 n.

[39] A. Habovštiak, *K charakteristike slovnej zásoby slovenského nárečia v G. Mitropolii (Bulharsko)*, SS 3, 1968, 299 n.

[40] P. Ondrus, *Z komparatívnej frazeológie Slovenského Komlóša*, JŠ IX, 1966, 211 n.

[41] Ž. Tarcalová, *Z frazeológie obce Kaľamenová*, Sborník Pedagogického inštitútu v Martine I, 1964, 55 n.

[42] F. Buffa, *K otázke výskumu slovotvornej stránky slovenských nárečí*, JČ 16, 1965, 79 n. — Tenže, *O monografickom výskume tvorenia slov v slovenských ná-*

II. (Bratislava 1964) sa zaoberal aj všeobecnejšími úvahami o nárečovej slovotvornej problematike, ako aj niektorými drobnejšími slovotvornými otázkami (písal o sufixoch *-čina, -četa* v severošariš. nárečí, o predponových *nie-, voľa-, da-* v slovenských nárečiach a o slovotvorných variantoch slova *dláto* v slovenských nárečiach).[43] M. Majtán[44] písal o tvaroch mláďat na *-ence* v slovenských nárečiach. Slovotvorná problematika prevažuje aj v článku J. Sabola[45] o expresivite slova v sokoľskom nárečí.

Akosi veľmi pomaly sa začína výskum fonetickej stránky našich nárečí. J. Liška[46] venoval pozornosť z fonetického hľadiska východoslovenskému *ś, ź* a kvantite v tzv. sotáckych nárečiach. Zasekol sa však výskum prozodických vlastností slovenských nárečí (ktoré tak sľubne začal skúmať S. Petrík[47]). Iba J. Sabol[48] venoval pozornosť vetnej intonácii v severoabovskom nárečí. Otázkam kvantity v slovenských nárečiach je venovaný článok A. Ferenčíkovej,[49] v ktorom sa skúma platnosť rytmického zákona v slovesných tvaroch typu *súdia, kúpia.* O kvantite hontiansko-novohradského vrchárskeho nárečia písal M. Majtán[50] a o kvantite sotáckych nárečí J. Liška.[51]

Zatiaľ najmenej pozornosti sa venovalo vo výskume našich nárečí syntaxi, hoci aj tu sa už začali isté prípravné práce.[52] Teoreticky sa nad otázkami nárečovej skladby zamýšľal J. Štolc.[53]

Chýbajú nám aj väčšie, vyčerpávajúce monografie (zamerané historicky i slavisticky) jednotlivých javov, najmä takých, ktoré sú pre slovenské nárečia typické. (Zo staršieho obdobia máme pokus o takúto prácu od V. Šmilauera o jerových striedniciach.[54]) Mala by sa zorganizovať a tlačou vydávať séria takýchto prác (ako je to zvykom napríklad u poľských dialektológov).

O súhrnnú charakteristiku slovenských nárečí sa úspešne pokúsil už dávnejšie (r. 1934) V. Vážný[55] a v novších časoch J. Štolc.[56] Obaja sa, prirodzene, opierajú o dovtedy prístupný materiál, teda zväčša len hláskoslovný a tvaroslovný.

Výstižnú charakteristiku troch hlavných nárečových skupín podávajú títo au-

---

rečiach, SR 32, 1967, 229 n. — Tenže, *Slovotvorná stránka nárečí a spisovného jazyka,* JČ 19, 1968, 200 n.

[43] F. Buffa, *Sufixy -čina, -četa s pejorativnym významom v dlholúckom nárečí,* JČ 13, 1962, 88 n. — Tenže, *Častice nie-, voľa-, da- v slovenských nárečiach,* SR 31, 1966, 136 n. — Tenže, *O formách slova dláto v slovenčine,* SR 32, 1967, 40 n.

[44] M. Majtán, *Tvary na -ence v slovenských nárečiach,* JČ 13, 1962, 104 n.

[45] J. Sabol, *Expresivita slova v sokoľskom nárečí,* Nové obzory VIII, 1965, 309 n.

[46] J. Liška, *Mäkké sykavky v šarišskom nárečí,* Nové obzory VII, 1965, 269 n. — Tenže, *O kvantite sotáckych samohlások,* JČ 19, 1968, 200 n.

[47] Porov. o tom u A. Habovštiaka, *Slovenská dialektológia v r. 1938—1953,* JČ 8, 1954, 85 n.

[48] J. Sabol, *Zo severoabovskej vetnej intonácie,* Nové obzory IX, 1967, 279 n.

[49] A. Ferenčíková, *K výkladu platnosti rytmického zákona v slovenských tvaroch typu kúpia, súdia v strednej slovenčine,* JČ 16, 1965, 51 n.

[50] M. Majtán, *Ku kvantite hontiansko-novohradského vrchárskeho nárečia,* JČ 15, 1965, 155 n.

[51] J. Liška, *O kvantite sotáckych samohlások,* JČ 19, 1968, 200 n.

[52] Pozri posledne v správe J. Štolca, *Slovenská dialektológia v r. 1967,* SR 33, 1968, 194 n.

[53] J. Štolc, *O súvislosti skladby spisovného jazyka a nárečí,* Otázky slovanské syntaxe. Sborník brněnské syntaktické konference, Praha 1962, 368 n.

[54] V. Šmilauer, *Slovenské střídnice jerové a změna e, ě > a, o,* Praha 1930.

[55] V. Vážný, *Nářečí slovenská,* Čsl. vlastivěda III. Jazyk, Praha 1934, 219 n.

[56] V pripravovanej čsl. vlastivede (v tlači).

tori: Š. Vragaš[57] o západoslovenských nárečiach, A. Habovštiak[58] o stredoslovenských nárečiach a F. Buffa[59] o východoslovenských nárečiach.

Zo špeciálnych otázok týkajúcich sa našich nárečí venoval napr. A. Habovštiak[60] pozornosť vplyvu valašskej kolonizácie na stredoslovenské nárečia. Podobne so zreteľom na valašskú kolonizáciu skúmal česko-slovenské nárečové pomedzie J. Skulina.[61] A. Habovštiak okrem toho písal aj o vplyve geomorfologického činiteľa na formovanie sa slovenských nárečí.[62]

Nemalé výsledky sa dosiahli u nás aj v historickej dialektológii. E. Pauliny[63] vydal súbornú prácu o fonologickom vývine slovenčiny, založenú predovšetkým na nárečovom materiáli. R. Krajčovič[64] vydal prácu o pôvode juhozápadoslovenských nárečí a o ich fonologickom vývine. I. Kotulič[65] uverejnil príspevok týkajúci sa vývinu niektorých hláskových javov vo východoslovenských nárečiach (zmeny $e > ie > i$, $o > uo > u$), pričom tuná podáva aj rozdelenie šarišských nárečí. Ten istý autor sa vyslovil aj k otázke genézy východoslovenských nárečí (v súvislosti s tzv. polonizmami) a k výsledkom 2. a 3. palatalizácie vo východoslovenských nárečiach.[66] R. Krajčovič[67] písal aj o historickofonologických predpokladoch vokalizácie jerov v strednej slovenčine. M. Majtán[68] rozobral zápis v hontiansko-novohradskom nárečí, pochádzajúci z 19. storočia. F. Gregor[69] podal rozbor ľudových názvov rastlín v tzv. Hadbavného slovníku z 18. stor. O etymológiu niektorých nárečových slov sa pokúsil J. Mihál.[70]

Historickofonologický postup pri vysvetľovaní nárečových javov používajú vo svojich príspevkoch aj iní autori už spomínaných prác. Aj sem však bude treba vniesť viac systematickosti, aby sa do výskumu zahrnuli postupne všetky javy charakteristické pre naše nárečia.

---

[57] Š. Vragaš, *Západoslovenské nárečia,* Vlastivedný časopis 11, 1962, 14 n.

[58] A. Habovštiak, *Stredoslovenské nárečia,* Vlastivedný časopis 11, 1962, 63 n.

[59] F. Buffa, *Východoslovenské nárečia,* Vlastivedný časopis 11, 1962, 109 n. — Tenže, *K charakteristike východoslovenských nárečí,* Nové obzory IX, 1967, 263 n.

[60] A. Habovštiak, *Vplyv valašskej kolonizácie na stredoslovenské nárečia,* JČ 13, 1962, 8 n. — Tenže, *Kolonizácia ako jeden z činiteľov pri utváraní nárečí,* Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 367 n. — Tenže, *Príčiny nárečovej rozdrobenosti na Slovensku.* Vlastivedný časopis 15, 1966, 104 n.

[61] J. Skulina, *Nářeční diferenciace severního úseku moravsko-slovenské oblasti se zřením kv alašské kolonizaci. (Příspěvek k pomezní problematice česko-slovenské.),* JČ 15, 1964, 64 n.

[62] A. Habovštiak, *Geomorfologický činiteľ pri utváraní slovenských nárečí,* JČ 19, 1968, 169 n.

[63] E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny,* Bratislava 1963.

[64] R. Krajčovič, *Vývin nárečí na juhozápadnom Slovensku I, II,* Sborník FFUK — Philologica XIII, 1961, 45 n., XV, 1963, 13 n. — Tenže, *Pôvod juhozápadoslovenských nárečí a ich fonologický vývin,* Bratislava 1964.

[65] I. Kotulič, *Ku charakteristike nárečia juhozápadného Šariša. (Príspevok k historickej dialektológii východoslovenských nárečí.),* JČ 13, 1962, 156 n.

[66] I. Kotulič, *K otázke tzv. polonizmov vo východnej slovenčine. (Príspevok k otázke genézy východoslovenských nárečí.),* JČ 14, 1963, 30 n. — Tenže, *K výsledkom 2. a 3. palatalizácie vo východnej slovenčine,* SS 1, 1966, 53 n.

[67] R. Krajčovič, *Historické predpoklady vokalizácie jerov v strednej slovenčine,* JČ 16, 1965, 142 n.

[68] M. Majtán, *Zápis v hontiansko-novohradskom nárečí zo začiatku 19. storočia,* JČ 14, 1963, 156 n.

[69] F. Gregor, *K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín,* JČ 17, 1966, 44 n.

[70] J. Mihál, *Pokus o etymológiu niektorých dialektizmov,* JŠ IX, 1966, 169 n.

Skromne sa doteraz skúmal pomer slovenských nárečí a nášho spisovného jazyka. K starším prácam v tejto oblasti[71] pribudli príspevky najmä v súvislosti s konferenciami o kultúre spisovnej slovenčiny[72] a všeobecné poznámky z oblasti syntaxe (J. Štolc[73]) a tvorenia slov (F. Buffa[74]). Závažné slovo k tomu sa povedalo aj v Tézach o slovenčine J. Ružičku.[75] O štylistickom využití stredoslovenských tvarov typu *bou, mau, dobruo, dobrieho* v spisovnom jazyku písal V. Uhlár.[76] Ako vidieť, výsledky tohto výskumu ani zďaleka ešte nestačia v plnom svetle objasniť vzťah spisovnej slovenčiny k slovenským nárečiam, a to nielen v minulom období jej vývinu, ale aj v jej dnešnej dobe.

Stručnú charakteristiku nárečia mesta Prešova podal Š. Tóbik,[77] pričom o tomto nárečí konštatuje, že je zhodné s nárečím niektorých susedných obcí a mestečiek a blízke je nárečiu okolitých dedín (je to teda nárečie stredošarišského typu). Pri podrobnejšom výskume bude treba si všimnúť, s ktorými susednými dedinami a mestami je nárečie Prešova (i ostatných slovenských miest) zhodné a v čom sa odlišuje od nárečia okolitých dedín. Bol by to príspevok k výskumu mestského nárečia, ktorý sa u nás ešte nezačal.

Skromnejšia pozornosť sa doteraz venovala aj dnešným zmenám v našich nárečiach. F. Buffa[78] si všimol zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí a niektoré nápadnejšie zmeny v dnešných slovenských nárečiach. J. Matejčík[79] poukázal na niektoré vývinové tendencie v lexike ipeľského nárečia. Zmeny v dnešných nárečiach sú väčšinou veľmi intenzívne tak čo do ich rozsahu, ako aj čo do rýchlosti ich realizácie. A pretože sme ich svedkami, pokladáme za potrebné ich zachytiť i vysvetliť.

V širších slavistických reláciách sa mnohé znaky slovenských nárečí uvádzajú v závažnom príspevku J. Stanislava.[80]

4. Veľmi naliehavé je zozbieranie a publikovanie slovného bohatstva našich nárečí. Je až zarážajúce, že doteraz nemáme vydaný nijaký samostatný nárečový slovník, hoci veľmi dobre vieme, že by nám bol takýto slovník všestranne užitočný. (Kálalov slovník[81] nie je nárečový, hoci uvádza istý počet nárečových slov aj s udaním lokality ich výskytu). V staršom období matičné časopisy

---

[71] Do r. 1960 pozri o tom v prácach citovaných v pozn. 1.

[72] Pozri v JŠ VII, 1963, 200 n, príspevok A. Habovštiaka, *Spisovná slovenčina a nárečia* a zhrnutie diskusie k tejto téme, ďalej v zborníku *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967 príspevok J. Štolca, *O vzťahu nárečí a spisovného jazyka* (29 n.) a J. Muránskeho, *Spisovný jazyk a nárečia* (34 n.) a diskusné príspevky Š. Tóbika, I. Kotuliča, Š. Liptáka, J. Štolca, J. Matejčíka a i. v cit. zborníku.

[73] Pozri v pozn. 53.

[74] Pozri v pozn. 42.

[75] J. Ružička, *Tézy o slovenčine*, KŽ 21, 1966, č. 51, str. 6; SR 32, 1967, 129 n.; Kultúra slova 1, 1967, 23 n.; *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967, 283 n.

[76] V. Uhlár, *Tvary bou, mau a dobrô, dobrieho a spisovná slovenčina*, SR 32, 1967, 44 n.

[77] Š. Tóbik, *Nárečie Prešova*, Dejiny Prešova II, Košice 1965, 319 n.

[78] F. Buffa, *Zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí*, JČ 17, 1966, 139 n. — Tenže, *K otázke dnešného vývinu slovenských nárečí*, Svet vedy 9, 1962, 678 n.

[79] J. Matejčík, *K vývoju slovnej zásoby v ipeľskom nárečí*, JČ 17, 1966, 131 n.

[80] J. Stanislav, *Zo vzťahov medzi Slovákmi a východnými Slovanmi v stredoveku*, JŠ IX, 1966, 18 n.

[81] K. Kálal — M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, Banská Bystrica 1923.

a zborníky uverejňovali aspoň zbierky nárečových slov, pravda, na úrovni vtedajšej našej jazykovedy. Dnes sa slovníkový nárečový materiál zachytáva dosť intenzívne najmä na vysokých školách v ročníkových i diplomových prácach spracovaných rozličnými spôsobmi, ale aj pomocou špeciálnych dotazníkov.[82] Príručku pre zberateľov nárečového slovníkového materiálu vydal P. Ondrus.[83]

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV[84] sa začalo systematické zbieranie nárečovej slovnej zásoby pre nárečový slovník zo všetkých slovenských nárečí. Za istých predpokladov (personálnych i finančných) je realizácia slovníka slovenských nárečí — i keď nie v bezprostrednej budúcnosti — možná. O metódach zbierania nárečového slovníkového materiálu a o jeho spracovaní uvažoval A. Habovštiak.[85] Metodologicky aj pre prácu s nárečovým slovníkovým materiálom sú významné lexikologické úvahy V. Blanára.[86]

Pre spracovanie obšírneho slovníka zo všetkých väčších nárečových oblastí bolo by veľmi žiadúce získať patrične školených jazykovedcov. Doteraz takýto slovník z novohradského nárečia spracoval J. Matejčík a zo staršieho obdobia z turčianskeho nárečia V. Vážný a z bošáckej doliny V. Rizner. Na podobnom slovníku z prievidzského nárečia pracuje J. Vavro, z oravských nárečí A. Habovštiak a zo záhorských nárečí K. Palkovič. Bohatý lexikálny materiál z liptovských nárečí má J. Stanislav, zo spišských nárečí J. Štolc a z gemerských nárečí J. Orlovský.

Veľmi užitočné by bolo zozbierať nárečový slovník aj u Slovákov žijúcich mimo nášho územia (najmä pre jeho archaický charakter a pre zaujímavé cudzie vplyvy naň, súvisiace s bilingvizmom jeho nositeľov). Takýto slovník slovenských nárečí z Juhoslávie pripravuje J. Štolc.

Zozbieranie nárečového slovníka je dnes mimoriadne súrne (zánikom typicky dedinských reálií a odumieraním príslušníkov staršej generácie strácajú sa nám mnohé veľmi vzácne slová) a potrebné (aj pre obohacovanie spisovného jazyka či už v jeho odbornom slovníku, alebo aj v beletrii bohatými domácimi synonymami) a nie tak ťažko realizovateľné (zbierať nárečový slovníkový materiál môže v zásade aj človek so skončeným stredoškolským vzdelaním, pravda, pod stálym vedením odborníka).

5. Pre celkovú charakteristiku slovenských nárečí najmä vo vzťahu k iným slovanským dialektom je veľmi dôležitý *Atlas slovenského jazyka.* Intenzívne sa na ňom začalo pracovať už v 30. rokoch z iniciatívy V. Vážneho.[87] Na tieto práce nadviazali žiaci V. Vážneho (najmä E. Pauliny a J. Štolc[88]) a po roku 1947 už v Jazykovednom ústave SAV sa za pomoci poslucháčov slovakistiky začal zbierať hláskoslovný a tvaroslovný materiál z celého Slovenska podľa dotazníka E. Paulinyho a J. Štolca.[89] Na základe tohto materiálu sa skoncipoval prvý, hláskoslovný zväzok Atlasu slovenského jazyka (autori J. Štolc, F. Buffa,

[82] Pozri k tomu príspevok K. Palkoviča, cit. v pozn. 9.

[83] P. Ondrus, *Výskum slovnej zásoby slovenských nárečí,* Bratislava 1966.

[84] Pozri A. Habovštiak, *K výskumu slovnej zásoby slovenských nárečí,* SR 32, 1967, 224 n.

[85] A. Habovštiak, *O budovaní kartotéky pre slovenský nárečový slovník,* SR 33, 1968, 223 n.

[86] Dôležitá je tu najmä knižná práca V. Blanára *Zo slovenskej historickej lexikológie,* Bratislava 1961. — Tenže, *Ribayov Idioticon slovacicum,* JŠ IX, 1966, 91 n.

[87] Pozri v pozn. 5 a v literatúre uvedenej v pozn. 1.

[88] Bližšie o tom p. u A. Habovštiaka v práci cit. v pozn. 1, str. 70 n.

[89] E. Pauliny — J. Štolc, *Dotazník pre výskum slovenských nárečí (Atlas slovenského jazyka),* Bratislava 1947.

A. Habovštiak a kol.).[90] V tomto prvom zväzku sa na 303 mapách podáva plastický obraz o hláskoslovnej diferenciácii slovenských nárečí, pričom tu ide väčšinou o symbolové jednojavové mapy, doplnené zhrnujúcimi syntetickými mapami (spravidla izoglosovými). Každú mapu výstižne dopĺňa komentár v textovej časti atlasu, kde je okrem toho aj obšírny úvod o priebehu prác na Atlase slovenského jazyka od vedúceho autorského kolektívu J. Štolca, ktorý sa aj najviac zamýšľal nad jeho koncepciou.[91] Z uvedeného materiálu sa pripravuje aj druhý, tvaroslovný zväzok atlasu, ktorý autorsky spracúva J. Štolc. Materiál sa zbiera aj pre ďalšie zväzky atlasu, a to slovotvorný podľa dotazníka F. Buffu a lexikálny podľa dotazníka A. Habovštiaka.[92] Atlas slovenského jazyka sa spracúva v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV so všetkou pozornosťou, aká takémuto výnimočnému dielu prináleží. Získa sa ním ucelený obraz o slovenských nárečiach vo veľmi výraznom jazykovozemepisnom zobrazení.

Slovenskí dialektológovia participujú aj na *Slovanskom jazykovom atlase*, a to tak na vypracovaní jeho koncepcie,[93] ako aj na zhromažďovaní materiálu podľa dotazníka z vybraných lokalít Slovenska.

6. Ako už aj z nášho stručného prehľadu vidieť, našim nárečiam sa začala intenzívnejšie venovať pozornosť až začiatkom tohto storočia (S. Czambel); no až po r. 1918 sa začali naše nárečia skúmať aj systematickejšie (V. Vážný). Naplno, systematicky i odborne na úrovni sa však rozbehol výskum slovenských nárečí až po r. 1945 a na intenzite pribral najmä po 4. medzinárodnom slavistickom zjazde v Moskve r. 1958 (z podnetu prác na Slovanskom jazykovom atlase). Za tieto roky sa dodnes urobil úctyhodný kus práce na výskume našich nárečí, takže dnes ich už zo stránky hláskoslovnej a tvaroslovnej poznáme dosť dobre. Pričinili sa o to najmä práce mnohých slovenských i českých dialektológov, ktoré ako mozaika pokrývajú už veľkú časť územia slovenského jazyka, ba aj niektoré oblasti slovenského jazyka mimo našej republiky. V tom zmysle vyvrcholením týchto čiastkových prác je spracovanie hláskoslovnej a tvaroslovnej charakteristiky našich nárečí v celkovom, zhrnujúcom opise

---

[90] J. Štolc, — F. Buffa — A. Habovštiak — A. Ferenčíková — Š. Lipták — J. Ripka, *Atlas slovenského jazyka I, Vokalizmus a konsonantizmus.* Prvá časť: Mapy. Druhá časť: Úvod — Komentáre — Materiály, Bratislava 1968.

[91] K jeho početným starším prácam na túto tému (p. v literatúre citovanej v pozn. 1) pribudol v poslednom čase veľmi dôkladný príspevok: J. Štolc, *Ku koncepcii atlasu slovenského jazyka*, JČ 12, 1961, 159 n.

[92] *Dotazník pre výskum slovenských nárečí II.* 1. Lexikálna časť — A. Habovštiak. 2. Slovotvorná časť — F. Buffa, Bratislava 1964.

[93] Pozri o tom u J. Štolca, *Výsledky, perspektívy a problémy slovenskej dialektológie*, SR 32, 1967, 219. J. Štolc sa vyslovil aj ku koncepcii Slovanského jazykového atlasu najmä v súvislosti so Slovenským jazykovým atlasom v článku *Nekotoryje voprosy obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa i atlasa slovackogo jazyka*, Voprosy jazykoznanija 9, 1960, č. 1, str. 3 n. a materiálove fundovanou prednáškou a spôsoboch kartografovania materiálu pre Slovanský jazykový atlas na zasadaní Medzinárodnej komisie pre Slovanský lingvistický atlas v Smoleniciach r. 1967. Pozri o tom správu A. Habovštiaka v JČ 18, 1967, 171 n.

i jazykovozemepisnou formou v atlase. Ostáva nám ešte pokryť územie nášho jazyka aj oblastnými monografiami (viaceré z nich sú už hotové, resp. sa na nich pracuje), pričom by to mohli byť aj monografie menších nárečových celkov z jednotlivých oblastí našich nárečí. Značný kus práce sa urobil aj vo výskume slovníka slovenských nárečí, a to najmä v jednotlivých štúdiách. Spracovávanie nárečového materiálu vo forme slovníkov sa u nás ešte len začína, no dúfajme, že sa bude stále intenzívnejšie rozvíjať. Je žiadúce, aby sa paralelne s tým zintenzívnil aj výskum slovotvornej stránky našich nárečí, a to najmä monografický (jednotlivých nárečových celkov). Je sympatické, že sa robia isté kroky aj pre syntaktický nárečový výskum. Podobne nesmelo sa začína rozvíjať aj výskum fonetickej stránky našich nárečí.

Celkove teda za minulé polstoročie naša dialektológia predkladá solídnu charakteristiku slovenských nárečí v ich základných plánoch (v hláskosloví a tvarosloví) a sľubný je štart aj v skúmaní syntaxe a lexiky. Je reálna nádej, že za istých priaznivých podmienok budeme v nasledujúcich rokoch zaznamenávať aj jej ďalšie úspechy najmä v oblasti slovníka, tvorenia slov, ale aj vo fonetike, v syntaxi a v nie poslednej miere aj vo výskume vzťahu spisovnej slovenčiny k nárečiam.

Štefan Peciar

KVANTITA SUBSTANTÍV NA -ec

V súčasnej slovenčine je niekoľko skupín podstatných mien so slovotvornou príponou *-ec*. Najpočetnejšiu, najproduktívnejšiu skupinu tvoria mená nositeľov vlastnosti (deadjektíva) typu *slepec, zúrivec*. Oveľa menej produktívne až neproduktívne sú iné skupiny: činiteľské mená (deverbatíva), napr. *letec, plavec;* mená príslušníkov a obyvateľské mená, napr. *albigénec, cudzozemec, Ukrajinec;* mená prostriedkov, napr. *ľadoborec, podstavec;* zdrobnené mená, napr. *stĺpec, žabec*.

O kvantite slovotvorného základu substantív na *-ec* je v odbornej literatúre veľmi málo zmienok.

Podľa B. Letza „koreňová hláska [činiteľských mien na *-ec*] sa obyčajne kráti"; napr. *-pisec, hudec, kupec, mlatec, plavec, škripec, štipec* ap.[1] J. Horec-

[1] B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy* (kapitola *Mená činiteľského značenia*), str. 112. Podobnú poučku uvádza B. Letz aj vo svojej *Gramatike slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 177. — Substantívum *hudec* je však zrejme odvodené od prézentného kmeňa *hud-*, takže tu nemožno hovoriť o krátení samohlásky v základe. Pochybný je

ký pokladá krátenie koreňovej dĺžky v slovách *letec, pištec* za nepravidelnosť.[2] E. Pauliny uvádza, že sa pri niektorých odvodzovacích príponách „často dĺži alebo kráti korenná samohláska".[3] Medzi príponami, pred ktorými sa koreňová samohláska „často kráti", Pauliny zaznamenáva aj príponu *-ec*, ale bez presnejšej špecifikácie, i keď z príkladov *strieľať — strelec, lietať — letec* vidieť, že mal na mysli činiteľské mená. O kvantite iných skupín substantív na *-ec* sa uvedení traja a pokiaľ sme mohli zistiť, ani iní autori nezmieňujú.

Preto sme pokladali za účelné preskúmať kvantitu všetkých substantív s príponou *-ec* na materiáli zo Slovníka slovenského jazyka. Výsledok tohto prieskumu možno zhrnúť do dvoch základných poučiek:

1. V prevažnej väčšine substantív s príponou *-ec* sa zachovávajú bez zmeny kvantitatívne pomery (krátke i dlhé slabiky) odvodzovacieho základu.

2. V dvojslabičných činiteľských menách, ojedinele aj v niektorých iných dvojslabičných menách s príponou *-ec* sa skracuje dlhá slabika v základe. Krátka slabika ostáva bez zmeny.

Prvé pravidlo sa uplatňuje predovšetkým pri tvorení nositeľov vlastnosti. Tieto mená sa tvoria prevažne od odvodených prídavných mien.

Medzi najčastejšie základy mien nositeľov vlastnosti s príponou *-ec* patria slovesné (dejové) prídavné mená (pôvodne príčastia) na *-aný, -ený*. Koreňová morféma týchto mien môže mať krátku alebo dlhú slabiku. V tomto príspevku si všímame iba príklady s dlhou slabikou.

Mená osôb: *miešanec* (v biológii aj o živočíchoch a rastlinách), *nafúkanec, nekázanec, neokrôchanec, nespútanec, ošúchanec, pomátanec, poukázanec* práv., *prebíjanec, prefíkanec, skúšanec, ufúľanec, ulízanec, upískanec, utýranec, vybíjanec, zafúľanec; chránenec, klieštenec, kríženec* (aj o živočíchoch a rastlinách), *nenasýtenec, obľúbenec, obrátenec, odsúdenec, odštiepenec, osídlenec, oslávenec, poblúdenec, pomýlenec, postúpenec* práv., *povýšenec, presídlenec, rozsobášenec, roztatárenec, roztúženec, snúbenec, spriaznenec, stúpenec, šialenec, usídlenec, vysídlenec, uvláčenec, vykúpenec, vzbúrenec, vzkriesenec, zablúdenec, zachmúrenec, zaľúbenec, zanietenec, zapálenec, zasnúbenec, zriadenec, zvrátenec;* s dĺžkou v predponovej morféme: *nájdenec, prívrženec, prídenec, súrodenec*. Prevažná väčšina uvedených výrazov (okrem termínov) má expresívne zafarbenie.

Mená živočíchov, rastlín a neživých vecí alebo pojmov (zväčša chápané ako výsledok deja): *búchanec* (= buchnát), *krúcanec* (koláč), *lievanec* kuch., *obárance* (mn. č.) kuch., *obzerance* (mn. č.), *potápanec* záhr., *striekanec, špliechanec, strúhanec, šúľance* (mn. č.) kuch., *vrúbľovanec* záhr., *vy-*

---

aj predpoklad kvantitatívnej alternácie v substantíve *kupec*, keďže sloveso *kúpiť* je dokonavé a činiteľské mená na *-ec* sa tvoria od nedokonavých slovesných základov. M. Dokulil (*Tvoření slov v češtině* 2, Praha 1967, 57) predpokladá pri čes. *kupec* vzťah k slovesu *kupovat* i k subst. *koupě, kup* (postverbálne), nie však k dok. *koupit*.

[2] J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 85. — Sémantický vzťah subst. *letec* k slovesu *lietať* (letec = kto lieta) je nepochybný, ale odvodzovacím základom tu môže byť aj sloveso *letieť* a dejové subst. *let*.

[3] E. Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny*, 2. vyd., Bratislava 1968, 111—112.

zvŕtanec (tanec), *zaliepanec* (koláč), *krútenec* expr. (vrkoč); *okrídlenec, vykŕmenec;* matematické termíny *sčítanec, odčítanec, násobenec.*

Oveľa zriedkavejšie sú odvodeniny od príčastí na *-tý (-ty)* typu *prekliatec, prepiatec.* Pomenovanie *liatovec* je utvorené z príčastia *liaty* rozšírenou príponou *-ovec* (asi podľa synonyma *spiežovec).*

Pomerne často sa tvoria mená nositeľov vlastností s príponou *-ec* od dejových adjektív na *-lý,* i keď mnohé z týchto adjektív sa už v súčasnom jazyku nepoužívajú. Sú to takmer výlučne mená osôb. Dlhú slabiku v základe majú tieto: *navrátilec, vyslúžilec* (i *vyslúženec*), *zaslúžilec, zblúdilec* (i *zblúdenec*), *trúfalec, zhýralec, zúfalec.* Ostatné majú v základe iba krátke slabiky (napr. *votrelec, vysťahovalec, vytrvalec* ap.). Nepravidelne sú utvorené *prišelec/prišlec* a *umrlec.*

Mená nositeľov vlastností s príponou *-ec* sa často tvoria aj od iných dejových adjektív, najčastejšie od adjektív na *-avý* a *-ivý.* Dlhú slabiku v základe majú z nich tieto:

a) mená osôb: *dotieravec, hĺbavec, kolísavec, liškavec, nechápavec, nevšímavec, podlízavec, podozrievavec, prelietavec, váhavec, vtieravec, vypočítavec, vyzývavec; blúznivec, hýrivec, krvižiznivec* kniž., *márnivec, náhlivec, zúrivec, žiarlivec;* s interfigovaným *-l-*: *nerozvážlivec, neznášanlivec, odvážlivec, opovážlivec, svárlivec* kniž., *zábudlivec* (s dĺžkou v predpone), *zmierlivec;* s interfigovaným *-č-* s dĺžkou v predpone: *zádumčivec, nedôverčivec;*

b) mená živočíchov, rastlín a neživých vecí: *lietavec, lúpavec* (hornina), *(ne)prežúvavec, přhlivec, vŕtavec* zool.

Mená nositeľov vlastnosti na *-ec* sa tvoria aj od nedejových adjektív s príponami *-avý, -ivý, -ový.* Dlhú slabiku v základe majú z nich tieto:

a) mená osôb: *chúlostivec, ľútostivec, náruživec, neúctivec, priaznivec, úzkostlivec, vášnivec, závistlivec;*

b) mená živočíchov, rastlín a neživých vecí: *dlátovec* (nebožiec), *drôtovec*[1] (klinec), *drôtovec*[2] zool., *dvojkrídlovce* (mn. č.) zool., *lieskovec, spiežovec, žriedlovec* miner.

Niektoré mená nositeľov vlastnosti sú utvorené od substantívnych základov rozšírenou príponou *-avec,* resp. *-ovec.* Takto treba interpretovať substantívum *krásavec* (meno osoby) a termíny *láskavec* (rastlina), *škáravec* (pásomnica), *krútňavce* (mn. č.) zool., *dierkovce* (mn. č.) zool., *kôrovec* zool., *pásovce* (mn. č.) zool., *pieskovec* geol., *plášťovce* (mn. č.) zool., *slieňovec, smldníkovec, štítovec, vavrínovec* (rastlina), *vráskavec* anat. Termín *vápenec* je utvorený od základu *vápen- (-atý, -itý)* príponou *-ec.* Izolovaný je spôsobom tvorenia botanický termín *štítnatec* (druh lišajníka).

Od cudzieho adjektívneho základu je utvorený výraz *konzervatívec.*

Od primárnych adjektívnych (jednoslabičných) základov sa tvoria mená nositeľov vlastnosti na *-ec* pomerne zriedkavejšie. V koreňovej morféme týchto odvodenín sa krátka slabika zachováva bez zmeny (porov. napr.

chabec, slepec, starec, svätec, tupec). Kvantita deadjektív na *-ec* s dlhou slabikou v odvodzovacom základe nie je jednotná. V slovách *mudrc* (miesto *mudrec* — podľa nepriamych pádov *mudrc-a* ap.) a *hlupec* (= hlupák; SSJ označuje ako zastar.) je skrátená dĺžka. Slovo *stálec* (SSJ označuje ako zastar.) má v základe dĺžku. SSJ zaznamenáva s dĺžkou aj slovo *mŕtvec*.[4] Na základe uvedených štyroch príkladov nemožno urobiť nejaký zovšeobecňujúci záver.

Pomerne často sa tvoria mená nositeľov vlastnosti príponou *-ec* od zložených prídavných mien alebo od iných zložených menných základov. Zachovávajú dôsledne pôvodnú kvantitu (krátke i dlhé slabiky) svojich zložiek. Sú to mená osôb typu *holodranec, tvrdohlavec, tupohlavec, psohlavec, cudzozemec, tuzemec, dobrodinec* (s nepravidelným *i* v druhej časti) ap. Zriedkavejšie sú mená vecí: *trojzubec*. Viac takýchto odvodenín je v prírodopisnom názvosloví, najmä v zoologickom. Napr.: *ostnokožce, hlavonožce, plutvonožce, ramenonožce, prostozubce, bylinožravce, mäsožravce* (triedy alebo iné skupiny živočíchov). Neterminologickej povahy je výraz *štvornožec*. Obdobným spôsobom sú utvorené pomenovania osôb typu *bezzubec, bezdomovec* (z predložkových spojení *bez* + gen. substantíva), *protinožec* (kalk z *antipód*).

K menám nositeľov vlastnosti možno priradiť aj pomenovania utvorené od privlastňovacích druhových adjektív (tzv. zvieracích) príponou *-inec: blšinec/blchačinec, husacinec, človečinec, kobylinec, koňacinec, kozacinec, kravinec, kuracinec, mačacinec, mušacinec/mušinec, myšacinec, sviňacinec* (trusy a výkaly); *krtinec/krtičinec, žabinec/žabacinec*. V koreňových morfémach týchto výrazov sú iba krátke slabiky.

Inú skupinu substantív s príponou *-inec* tvoria desubstantíva s významom miesta, ktoré slúži nejakému účelu: *blázinec* (z *blázninec;* s posunutým významom), *čeľadinec, holubinec* (holubník), *husinec* (chliev pre husi), *hostinec, chorobinec, chudobinec, kozinec*[2], *nevestinec, ovčinec, prasačinec* (prasačník), *plevinec* (plevník, plevín), *psinec* (psiareň), *sirotinec, starobinec, vlčinec, zverinec, žrebčinec* (žrebčín); rovnakú onomaziologickú motiváciu má deverbatívum *nálezinec* so zadĺženou predponou.

Krátke i dlhé slabiky odvodzovacieho základu sa zachovávajú bez zmeny v menách príslušníkov alebo stúpencov hnutia, rodu, rodiny, osôb ap. utvorených od substantív príponou *-ec* (zriedka) alebo (častejšie) jej rozšíreným variantom *-ovec*. V rámci tejto kategórie majú dlhé slabiky v základe napríklad tieto pomenovania:

árijec, albigénec, maratónec, Arpádovec, bernolákovec, štúrovec, jánošíkovec, košútovec, národovec, Novákovci (členovia Novákovej rodiny), *notárovci* (notárova rodina).

[4] SSJ dokladá slovo *mŕtvec* z Hviezdoslava. U Hviezdoslava sa toto slovo skutočne vyskytuje, ale citát, ktorý uvádza SSJ, je z Vajanského. Okrem toho má výraz *mrtvec* (tak!) Záborský.

Rozšírenou príponou *-enec* je utvorený starší výraz *pápeženec*. Rozšírenou príponou *-inec* je utvorený výraz *našinec* od zámenného základu *naš-* (z tvarov mn. č. *naši* = *našinci*, s neskôr pritvoreným singulárom; nejde tu teda o skrátenie dĺžky ako slovotvorný prostriedok).

Rovnaké kvantitatívne pomery sú v obyvateľských (alebo národných) menách na *-ec:* vlastných ako *Albánec, Katalánec, Korutánec, Kubánec* (od adj. *kubánsky*), *Peruánec* (od adj. *peruánsky*), *Argentínec, Filipínec, Gruzínec, Byzantínec* (od adj. *byzantínsky*), *Levantínec* (od adj. *levantínsky*), *Arménec, Estónec, Macedónec, Bengálec, Kastílec, Ázijec, Kórejec, Škandinávec ap.* i všeobecných (utvorených od adjektívneho základu) ako *kontinentálec, orientálec, neandertálec* (s posunutým významom).

V malej a slovotvorne rôznorodej skupine mien prostriedkov na *-ec* sú z hľadiska kvantity pozoruhodné deverbatíva (od predponových slovies) *násadec, nástavec, násypec* poľov. (druh krmelca), *záražec* so zdĺženou predponou a dvojslabičné *štipec* so skrátenou samohláskou v koreňovej morféme (porov. *štípať*).[5] Naproti tomu vo výrazoch *dráždec* a *vábec* sa zachováva dĺžka.

Kvantita desubstantív na *-ec* s deminutívnym významom sa zhoduje s kvantitou základových substantív. Napr.:

dielec, gágorec, húfec, chlievec, kabátec, krámec, lánec, pútec, rámec, rukávce pomn., *rázštipec* (nepravidelne utvorené v pomere k *rázštep*), *stĺpec, trámec, válovec, záhonec.* — Ako deminutívum možno chápať aj *kurínec* (ku *kurín*).

V niekoľkých deminutívach expresívnej povahy utvorených príponou *-enec* (pl. *-ence*) sa predlžuje posledná slabika pred príponou. Takto sú utvorené napríklad výrazy *deťúrence, žabúrence, zúbence* (zúbky). Vo výrazoch *blížence/-enci* (zried. i sg. *blíženec*) a *mládenec* (k *mláďa*) je zachovaná pôvodná dĺžka odvodzovacieho základu.

Deverbatíva na *-ec* s činiteľským významom majú v koreňovej morféme krátku alebo skrátenú slabiku. Sú to spravidla dvojslabičné slová. Do tejto kategórie patria tieto mená osôb:

kupec (a jeho zloženiny *kníh-, sväto-, veľko-, zlato-*), *letec* (formálne je bližšie k slovesu *letieť*, ale významove súvisí bližšie s *lietať*), *mlatec, -pisec* (len v zloženinách *cesto-, miesto-, noto-, prírodo-, zeme-, románo-, životo-;* viaceré z nich možno však skôr hodnotiť ako desubstantíva so slovotvornou stavbou typu *zemepis-ec*), *pištec* (k *pískať*), *plavec* (so zloženinami *more-, vzducho-*), *strelec* (so zloženinami *delo-, luko-, ostro-*); *neverec* (k *neveriť*) a podľa neho utvorené *bezverec, súverec* a zloženiny *ino-, novo-, staro-*, hoci ich slovotvorný základ tvorí substantívum *viera;* výrazy *lezec* (so zloženinami *horo-, povrazo-*),

[5] V kolektívnom diele *Tvoření slov v češtině* 2, Praha 1967, 229 uvádza J. Kuchař niekoľko dvojslabičných mien prostriedkov na *-ec* so skrátenou kmeňovou samohláskou *(smyčec, mlatec, vlačec, stružec, skřipec, rypec, rylec).* V slovenčine sa väčšina uvedených slov nepoužíva. Bežné je iba *škripec* (vo viacerých významoch), ale súvislosť tohto substantíva so slovesom *škrípať* sa už nepociťuje. Bežné je aj deverbatívum *mlatec*, ale iba ako činiteľské meno (človek ktorý mláti).

-lejec (v zloženinách *kovo-, písmo-*) sú utvorené z prézentných kmeňov s krátkou samohláskou; nepravidelne (od infinitívneho kmeňa *ry-* rozšírenou príponou *-tec*) je utvorené činiteľské meno *rytec* (so zloženinami *drevo-, kovo-, medi-, oceľo-, zlato-* ap.); zo slovesných základov s krátkou samohláskou bez alternácie sú utvorené činiteľské mená *bežec, chodec, jazdec, kosec, lovec, tepec* (so zloženinami *medi-, zlato-, veršo-*), *veštec, borec* (i v zložení *obrazoborec,* analogicky i v pomenovaniach vecí *ľadoborec, torpédoborec*) a i.

Charakteristickou osobitnosťou slovenčiny je niekoľko substantív na *-iec: čepiec, hrniec, koniec, veniec, nebožiec,* v ktorých je proti *-ec* zakončenie *-iec.*[6] Koncové *-iec* v uvedených slovách sa už síce v súčasnej slovenčine nepociťuje ako odvodzovacia prípona, ale vyvinulo sa za istých podmienok z rovnakej sufixálnej morfémy ako prípona *-ec.* Pri skloňovaní štyroch z uvedených piatich slov nastáva obdobná alternácia *-iec/-c- (ie/Ø) (koniec — konca)* ako pri odvodzovacej prípone *-ec/-c- (e/Ø).* V slove *nebožiec* niet alternácie.

Závery. Kvantita substantív na *-ec* v súčasnej spisovnej slovenčine je ustálená. V prevažnej väčšine týchto substantív sa zachovávajú bez zmeny krátke i dlhé slabiky odvodzovacieho základu. Iba v základe dvojslabičných činiteľských mien sa pred príponou *-ec* skracuje dlhá slabika: *letec, mlatec, -pisec, pištec, plavec, strelec.* Substantívum *kupec* má v základe krátku slabiku v zhode so slovesom *kupovať.* Skrátenú slabiku v základe majú aj výrazy *mudrc* a *hlupec.* Mená prostriedkov *dráždec* a *vábec,* hoci sú to dvojslabičné deverbatíva, zachovávajú v základe dĺžku. Substantíva *čepiec, hrniec, koniec, veniec, nebožiec* a zemepisné meno *Turiec* majú v spisovnej slovenčine zakončenie *-iec,* ktoré sa však už nepociťuje ako odvodzovacia prípona.

---

[6] Na túto zvláštnosť slovenčiny upozornil už J. Škultéty a po ňom H. Bartek, ktorý v článku *O pôvode prípony* -iec *v slovenčine,* SR 3, 1934/35, 193—197 podal i teoretický výklad o podmienkach vzniku sloven. *-iec* z psl. prízvučného *-ьcь.* Bartek v tejto súvislosti pripomenul aj geografické meno *Turiec* a nárečové podoby slov *oťiec* (= otec) a *juňiec* (= junec). Možno k nim ešte dodať podobu *kliňiec* (= klinec) zo severného Ponitria.

Ján Sabol

ŠTVORČLENNÉ KONSONANTICKÉ SKUPINY V SLOVENČINE

1. Z frekvenčného pomeru vokálov a konsonantov v spisovnej slovenčine, ktorý je približne 1:1,3,[1] vyplýva, že v slovenských slovách sa musí zákonite odrážať tento základný fonematický sklad. Frekvenčný pomer vokálov a konsonantov teda nevyhnutne predpokladá existenciu konsonantických skupín. Pri ich výskume je zaujímavé sledovať napríklad tieto skutočnosti: frekvenciu jednotlivých konsonantických skupín (dvojčlenných, trojčlenných atď.), ich vzájomný frekvenčný pomer, „obľúbené" miesta zoskupovania spoluhlások, frekvenčnú hierarchiu hlások v konsonantických skupinách atď. V tomto príspevku si budeme všímať frekvenciu štvorčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine. Tým, že skúmame frekvenciu týchto skupín, nepodávame všetky možné kombinácie štyroch konsonantov v spisovnej slovenčine, ale len tie, ktoré sme našli v istom uzavretom súbore excerpovanej literatúry.[2]

2. Teoretický model trojčlenných konsonantických skupín a trojčlenné konsonantické skupiny na začiatku slova v slovenčine skúmal J. Horecký,[3] a to najmä metódou tzv. podmienenej entropie. V našom príspevku — pretože vychádzame z frekvencie štvorčlenných konsonantických skupín — používame metódu tzv. reálnej a relatívnej entropie, ktorou sa zisťujú rozličné stupne organizovanosti, resp. dezorganizovanosti prvkov skúmaného javu.[4]

3. Výskum štvorčlenných konsonantických skupín sme robili na rovine „realizácie" (hlások), preto používame fonetickú transkripciu. Vychádzame zo súčasných ortoepických pravidiel slovenčiny[5] (zachycujeme všetky neutralizácie).

---

[1] Porov. J. Bosák, *Frequency of Phonemes and Letters in Slovak and Numerical Expression of Some Phonemic Relations*, JČ 16, 1965, 120—135; J. Sabol, *Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie*, JČ 17, 1966, 13—25; J. Findra, *Frekvencia foném v ústnych prejavoch*, JČ 19, 1968, 84—95.

[2] Výskum sme robili z nasledujúcich diel: M. Kukučín, Dom v stráni, 1954 — M. Figuli, Mladosť, 1956 — J. Gregor-Tajovský, Žliebky, 1953 — D. Chrobák, Drak sa vracia, 1962 — M. Urban, Kto seje vietor, 1964 — D. Tatarka, Prvý a druhý úder, 1961 — A. Hykisch, Naďa, 1964 — J. Jesenský, Malomestské rozprávky, 1948 — L. Novomeský, Otvorené okná, 1964 — Súborné dielo Ivana Krasku (Nox et solitudo), 1966 — A. Šimkovič, Dielo Jána Čajaka, 1964.

[3] J. Horecký, *The Evaluation of three-Member Consonant Clusters*, Asian and African Studies, Bratislava 1965, 112—122; Tenže, *Triochčlennyje gruppy soglasnych v načale slova v slovackom jazyke*, Prague Studies in Mathematical Linguistics 1, Praha 1966, 45—50.

[4] K týmto metódam porov. našu štúdiu *K metodologickému využitiu entropie pri jazykovednom výskume*, JČ 19, 1968, 76—83.

[5] Porov. najmä *Pravidlá slovenského pravopisu*, 8. vyd., Bratislava 1967, 15—17. — E. Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny*, 2. vyd., Bratislava 1968, 92—99.

V jednotlivých prípadoch (napr. pri prípone *-stvo*) sme neutralizácie zachycovali podľa vlastných pozorovaní a skúmaní.

4. Frekvenčný obraz štvorčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine (porov. tabuľky) ukazuje, že kombinačné foneticko-fonologické zákonitosti slovenčiny vylučujú štvorčlenné konsonantické skupiny v pozícii —VKKKK# (teda na absolútnom konci slova) — na rozdiel napr. od ruštiny.[6] Hodnoty relatívnej entropie a redundancie štvorčlenných konsonantických skupín v pozícii #KKKKV— a v pozícii —VKKKKV— (h= =0,7526, R=0,2474, resp. h=0,7609, R=0,2391) dokumentujú, že vnútri slova je frekvencia týchto skupín trochu vyváženejšia než na začiatku slov. Dosť značné hodnoty redundancie v obidvoch prípadoch zasa signalizujú, že isté konkrétne realizácie týchto skupín majú zásadnú prevahu nad ostatnými realizáciami, teda že ich prediktabilita sa zvyšuje. Platí to najmä o skupine *fspr-*, *pstr-* a *fspl-*, resp. *-nstv-*, *-rstv-*, *-ľstv-*, *-mstv-* a *-šstv-*. Ukazuje sa teda, že najtypickejšia realizácia štvorčlennej konsonantickej skupiny v spisovnej slovenčine sa viaže na predponu *vz-* (resp. jej fonetický variant *fs-*) a na produktívnu slovotvornú príponu *-stvo*.

5. V ďalšom výskume konsonantických skupín v spisovnej slovenčine bude treba riešiť najmä nasledujúce skutočnosti:

a) frekvenčný pomer jednotlivých konsonantických skupín, a to v závislosti od postavenia v slove;

b) na základe osobitných pravidiel zistiť vzťah medzi grafematickým, fonetickým a fonologickým „obrazom" konsonantických skupín;[7]

c) zistiť hierarchiu frekvencie grafém, hlások a foném v jednotlivých typoch konsonantických skupín a všeobecne v konsonantických skupinách;

d) po týchto zisteniach pokúsiť sa o istú typologickú charakteristiku, o kombinačný „model" slov a tvarov v spisovnej slovenčine.

Zistenia kombinačných hraníc, možností a frekvencie konkrétnych konsonantických skupín v pozícii #$K_1 \ldots K_n$V— a —V$K_1 \ldots K_n$# sa budú môcť vhodne využiť i pri skúmaní slabičného rozhrania v konsonantických skupinách vnútri slov.[8] Výsledky výskumu konsonantických skupín môžu tak byť cenným prínosom i pre teóriu slabiky.

---

[6] V ruštine sú štvorčlenné konsonantické skupiny veľmi frekventované napr. v gen. pl. pri podstatných menách s príponou *-stvo (gosudarstvo — gosudarstv)*. V slovenčine istú úlohu pri vylúčení tvarov tohto typu bude hrať aj realizácia *v* ako *u̯* (v tejto pozícii by tu vznikli pobočné slabiky, ktoré slovenčina vylučuje aj na začiatku slova).

[7] Menšie rozptyly najmä v pomere grafematického a fonetického, resp. fonetického a fonologického skladu konsonantických skupín treba predpokladať vzhľadom na nejednotnú interpretáciu fonetickej realizácie slovenských slov a vzhľadom na možnosť rozličnej fonologickej rekonštrukcie istých javov. Podobne pri zisťovaní hraníc medzi domácimi a cudzími slovami a pod. Tieto skutočnosti však môžu byť štatisticky bezvýznamné.

[8] Takýmto spôsobom sa pokúšal riešiť otázku hraníc medzi slabikami J. Kuryłowicz (*Contribution à la théorie de la syllabe*, Biuletyn Polskiego towarzystwa językoznawczego 8, 1948, 80—114).

Tabuľka 1

Frekvencia štvorčlenných konsonantických skupín v slovenčine

	#KKKKV-	-VKKKKV-	p	$-p \log_2 p$
nstv	–	+	0,212	0,4744
rstv	–	+	0,130	0,3826
lstv	–	+	0,099	0,3303
mstv	–	+	0,087	0,3065
šstv	–	+	0,076	0,2826
nštr	–	+	0,075	0,2803
lstv	–	+	0,056	0,2329
cstv	–	+	0,050	0,2161
jstr	–	+	0,050	0,2161
ustv	–	+	0,047	0,2073
ĺstr	–	+	0,019	0,1086
pstr	+	+	0,018	0,1043
jstv	–	+	0,015	0,0909
fspr	+	–	0,015	0,0909
čstv	–	+	0,010	0,0664
jstn	–	+	0,009	0,0612
pstv	–	+	0,005	0,0382
fspl	+	–	0,004	0,0319
jzdr	–	+	0,003	0,0251
dzbr	–	+	0,003	0,0251
tškr	–	+	0,001	0,0100
pštr	+	–	0,001	0,0100
fskr	+	–	0,001	0,0100
fskl	–	+	0,001	0,0100
fskv	+	–	0,001	0,0100
rnsk	–	+	0,001	0,0100
jskr	–	+	0,001	0,0100
vzdm	+	–	0,001	0,0100
kstr	–	+	0,001	0,0100
ŋkčn	–	+	0,001	0,0100
kspl	–	+	0,001	0,0100
rstr	–	+	0,001	0,0100

$H_0 = 5{,}0000$ $\quad$ $h = 0{,}7383$
$H_1 = 3{,}6917$ $\quad$ $R = 0{,}2617$

Tabuľka 2

Frekvencia štvorčlenných konsonantických skupín v pozícii #KKKKV-

	p	$-p \log_2 p$
fspr	0,480	0,5083
pstr	0,240	0,4941
fspl	0,120	0,3671
pštr	0,040	0,1858
fskr	0,040	0,1858
fskv	0,040	0,1858
vzdm	0,040	0,1858

$H_1 = 2{,}1127$ $\quad$ $h = 0{,}7526$
$H_0 = 2{,}8074$ $\quad$ $R = 0{,}2474$

Tabuľka 3

Frekvencia štvorčlenných konsonantických skupín v pozícii -VKKKKV-

	p	$-p \log_2 p$
nstv	0,218	0,4791
rstv	0,134	0,3886
ľstv	0,103	0,3378
mstv	0,090	0,3127
šstv	0,079	0,2893
nštr	0,078	0,2871
lstv	0,058	0,2383
cstv	0,053	0,2246
jstr	0,053	0,2246
ustv	0,049	0,2132
tstr	0,020	0,1129
jstv	0,016	0,0955
čstv	0,011	0,0716
pstr	0,011	0,0716
jstn	0,009	0,0612
pstv	0,005	0,0382
jzdr	0,003	0,0251
dzbr	0,003	0,0251
tškr	0,001	0,0100
fskľ	0,001	0,0100
rnsk	0,001	0,0100
jskr	0,001	0,0100
kstr	0,001	0,0100
ŋkčn	0,001	0,0100
kspl	0,001	0,0100
rstr	0,001	0,0100

$H_0 = 4{,}7004$ $h = 0{,}7609$
$H_1 = 3{,}5765$ $R = 0{,}2391$

Ján Mihál

PÔVOD NIEKTORÝCH SUBSTANTÍV

Cvilich

V archíve mesta Brezna som študoval tam zachované mestské protokoly, tzv. Acta juridica čiže právne zápisnice, a v jednej z r. 1704 bola reč o „cvilichovom hlavničiatku", t. j. o hlavničke z cvilichu. Upútalo mi pozornosť jednak slovo *cvilich,* s ktorým som sa v terajšej slovenčine, nielen v spisovnej, ale ani v ľudovej vo svojom rodnom nárečí nestretol, a taktiež i deminutím *hlavničiatko* namiesto bežného súčasného *hlavnička.*

Slovo *hlavnica* je všeobecne známe a spisovné, zdrobnenina k nemu je *hlavnička,* lež v r. 1704 v spomenutom protokole sa píše *hlavničiatko,* teda nie jednoduchá zdrobnenina tvaru *hlavnica — hlavnička,* lež maznavá zdrobnenina *hlavničiatko* podľa modelu zdrobnenín tvorených príponou

-atko/-iatko, ako sú *húsa — húsatko, kurča — kurčiatko, prasa — prasiatko* atď., a tak potom i *hlavnica — hlavnička — hlavničiatko.* Vtedajšia hovorová slovenčina si podistým obľubovala také maznavé, hypokoristické tvary. Slovo *hlavničiatko* bez prívlastku mohlo značiť hlavnicu, hlavničku, podušku, ale v spojení s prívlastkom *(cvilichové hlavničiatko)* už mohlo mať iný význam, už mohlo značiť obliečku na hlavnicu, po prípade aj osovok (sovok) na hlavnicu. Pre ktorý z týchto dvoch významov sa rozhodneme, to závisí od významu slova *cvilich, cvilichový.* Teda prichodí nám vysvetliť význam tohto slova.

Slovo *cvilich* uvádza A. Bernolák vo svojom *Slowári* takto: cwilich, u, m., pannus bilix, sabanum, der Zwillich, két nyüstü (-kettős) gyoltsból való, boh. cwilink; cwilichoví, á, é adj. biliceus, sabaneus, a, um, von Zwillich, két nyüstü (-kettős) gyoltsból való, boh. cwilinkoví. Subst. *cvilich* a príd. meno *cvilichový* neuvádzajú iné slovenské slovníky, a to ani Tvrdého, ani Jánošíkov — Jónov, ani Kálalov, ani akademický SSJ. Len v Kálalovom slovníku v hesle *čin, činovať* sa uvádza ako český ekvivalent slova *činovať* subst. *cvilink,* ktoré, ako vieme, je ekvivalentom nem. slova *Zwilich,* z ktorého pochádza i naše slovo *cvilich* v breznianskej listine. V slovníku F. Tetznera *(Deutsches Wörterbuch,* Leipzig) v hesle *Zwilch* sa dočítame: Gewebe mit doppelteiligen Faden. Nebenform: Zwillich, vergl. Drillich. Aus M. zwilch, zwillich, A. zwilih. 1. Teil: zwie-, 2. Teil: L. licium; bilix (zweifadig, vergl. Drell). A pod heslom *Drell* sa hovorí o trojniťových tkanivách, aké tkanivo je i slovenský angín, ktorého pôvod sme podali v Jazykovedných štúdiách IX, 1966, 176 n. Teda slovo *cvilich* sme prevzali z nem. *zwillich,* ktoré vniklo do nemčiny z lat. *bilix* a v latinčine značilo vlastne „dvojdrôtový", prípadne „dvojniťový".

Kálal (c. d.) uvádza *cvilink* so slovenským ekvivalentom *činovať,* ale slovo *činovať* už nevysvetľuje. Lenže slovo *činovať* nevysvetľuje ani Jánošíkov — Jónov slovník, iba SSJ ho vykladá ako druh bavlnenej alebo ľanovej tkaniny, utkanej z troch nití. Podľa tejto definície slova *činovať* slovo *cvilich* nemohlo značiť činovať, lebo cvilich bola tkanina utkaná z dvoch nití, kým činovať je utkaná z troch nití. Ale Tetznerov slovník uvádza ako synonymum slova *Zwillich* i termín *Drell,* ktorým označovali tkaninu angín, čo sme vysvetlili v JŠ IX, 1966, 176 n. Tkaninu dvojniťovú alebo trojniťovú treba chápať tak, že v osnove sa zatkávali útkom buď dve nite, buď tri nite naraz. V spojení *cvilichové hlavničiatko* slovo *hlavničiatko* značí veľmi pravdepodobne osovok (sovok), lebo z cvilichu (angínu, činovati) sa šijú a šili osovky (sovky) a nie obliečky na podušky, hlavnice. Som pevne presvedčený, že za spojenie *cvilichové hlavničiatko* zo začiatku 18. stor. môžeme v jazyku dneška povedať *angínové hlavničiatko* alebo ešte presnejšie *angínový osovok* alebo *angínový sovok* na hlavničku.

Kartún

Pôvod tohto slova sa hľadá v arabčine vo všeobecnom podstatnom mene *goton.*

A. Brückner píše (*Slownik etymologiczny języka polskiego,* Warszawa 1957), že popri nem. nárečovom tvare *Kartun* namiesto *Kattun* máme v latinčine *cotonum,* v taliančine *cotone,* vo francúzštine *coton* a to všetko z arabčiny z *goton* „bavlna". V. Machek vo svojom *Etymologickom slovníku jazyka českého* (Praha 1957) píše, že č. *karton* je hornolužicky *kortun* a to z nem. náreč. *Kartun,* nem. spis. *Kattun* (tlačenie) a súvisí s franc. *coton,* tal. *cotone,* s holand. *katoen* a s arab. *goton* „pamok". U G. Bárczyho *(Magyar szófejtő szótár)* čítame, že toto slovo dostalo sa k nám nemeckým prostredníctvom z arabčiny.

Natíska sa otázka, či aj toto substantívum nezískalo svoje pomenovanie podľa nejakého arabského miestneho názvu analogicky ako aj iné druhy pomenovaní, napr. *angín* alebo i slovo *vigan.*

Vigan

Pôvod tohto slova sa vysvetľuje dvojako.

SSJ o ňom hovorí, že sme ho prevzali z maďarčiny. Vysvetľuje ho správne: 1. detská suknička zošitá spolu so živôtikom, detské dedinské šaty; 2. domáci oblek, župan. Na prvý význam uvádza tri exemplifikácie: Mal na sebe sviatočný oblek, a nie obyčajný vigan (Kuk.); Kartún na vigan deťom (Čaj.); ... sotva sa naši chlapi dostali do viganov (Vans.). A na druhý význam: raňajší vigan (Hviezd.); Prijímal hostí vo vigane (Jesenská). Loosov – Pechányov *Slovensko-maďarský slovník* neuvádza slovo *vigan* práve tak, ako ho neuvádza ani Tvrdého slovník, ale už Kálal má takýto výklad: *vigan(o)* (maď.), *viganček* (Hv.) detská suknička s živôtkom v celku, šatičky (K.), všetko z *Kottovho Česko-německého slovníka zvláště gramaticko-frazeologického.* G. Bárczy (c. d.) má heslo *viganó* takto vyložené: rövid derekú női ruha vagy szoknya s odkazom na časopis Magyar nyelv. Teda podľa Bárczyho slovo *viganó* značí ženské šaty s krátkym driekom alebo jednoducho sukňu. V časopise Magyar nyelv 3, 455 n. čítame, že o pôvode slova sú dve mienky. Podľa jednej dostalo meno od anglického mesta Wigan, ktoré je povestné svojimi textilnými továrňami a výrobkami, podľa druhej dostalo svoje meno celkom na začiatku 19. stor. od manželky znamenitého tanečníka viedenskej talianskej opery, kde vraj i sama jeho manželka menom Viganó bola chýrečnou tanečnicou. Anglický slovník alebo lexikon (napr. Funk – Wagnalls, *The Practical Standard Dictionary)* uvádza apelatívum *wigan* a proprium *Wigan.* Apelatívum *wigan* vysvetľujú Funk a Wagnalls takto: „škrobená, kanafasu podobná tkanina, používaná na stuženie obrúb šiat". V dodatku v zátvorke sa podotýka, že apelatívum *wigan* vzniklo z vlastného podst. mena *Wigan* (okresné mesto v juhovýchodnom okrese Lancashire v Anglicku).

Nie som tej mienky, že slovenské slovo *vigan,* v maďarčine *viganó* dostalo svoje meno priam od angl. mesta Wigan, ale keby aj, tak iba nepriamo prostredníctvom angl. apelatíva *wigan* podobne, ako naše slovo *angín* a maď. slovo *angin* dostalo svoje pomenovanie od belgického mesta Enghien (čítaj: angín), a to tým skôr, že v angličtine sa utvorilo podľa propria *Wigan* apelatívum *wigan,* keďže látku v tomto meste vyrábali. Slo-

venské slovo *vigan* vzniklo posunutím významu z angl. apelatíva *wigan*, lebo angl. *wigan* značilo len druh textilu a tento textil došiel k nám podobne ako angín prostredníctvom akiste viedenských kupcov a dostal sa i do rúk našich ľudí pravdepodobne už ako hotové detské alebo i ženské lacné šatočky. Pôvodne názov látky dostal takto nový význam — zúžený, lebo dnes už neznačí látku, ale iba z tej látky zhotovené šatočky. Keby sme boli prevzali slovo *vigan* z maďarčiny, podistým by sme ho boli prevzali v takej podobe, v akej existuje v maďarčine, teda v podobe *viganó*.

Nepopieram mienku časopisu Magyar nyelv, že maď. tvar *viganó* zdedila maďarčina po viedenskej opernej tanečnici Viganó, ale prízvukujem, že slovenský tvar *vigan* má svoj pôvod v angl. apelatíve *wigan*.

Batist

Sporný je pri tomto slove jeho pôvod z taliančiny.

A. Bernolák vo svojom Slowári píše: batist, -u m., batistus, -i, m., tenuis tela, pannus linteus, Batist, eine sehr feine Leinwand, igen vékony gyolts, batiszt, biber, bibor, syn. tenké plátno, boh. kment; batistowi, á, é, adj. batistinus, a, um, aus Batist, biboros, batisztból való, boh. kmentoví. V Tvrdého Slovenskom frazeologickom slovníku čítame výklad „plátno z najtenšej priadze utkané" a tak isto aj v slovníku zostavenom Jánošíkom a Jónom s určením pôvodu slova z taliančiny (skratka tal.). SSJ má toto vysvetlenie: „jemná ľanová látka". Kálal odkazuje v českom hesle na batist a nič viac. Vo francúzskom lexikone *Nouveau Petit Larousse Illustrée* v hesle *Batiste* sa hovorí, že názov je podľa vynálezcu Baptista Chambraya z 13. stor. a že znamená veľmi jemné a husté ľanové plátno.

Ako vidíme, slovo *batist* dostalo svoje pomenovanie po svojom vynálezcovi. A nie je pritom talianskeho, ale francúzskeho pôvodu.

Michal Mikluš

K SLOVNODRUHOVEJ POVAHE VÝRAZOV *hybaj/hybáj (ho)* a *poď (ho*

V každom jazyku existujú slová rôzneho typu podľa spôsobu pomenovania objektívnej skutočnosti, morfologickej povahy a funkcie v jazykovom prejave. To znamená, že už samotný odraz, samotná štylizácia objektívnej skutočnosti v jazyku, v jeho základných, nominatívnych jednotkách, jednotkách bilaterálnej povahy do určitej miery predurčuje existenciu variability a hierarchie slov.

Túto skutočnosť potvrdzuje už jednoduchá jazyková empíria a pokiaľ sa v jazyku o experimentovaní dá hovoriť, možno ju potvrdiť alebo dokázať aj experimentálne.

Na prvý pohľad by sa teda mohlo zdať, že príslušnosť slova k tomu alebo onému slovnému druhu je absolútne platná a už a priori navždy daná. Nie je to však tak, pretože bilaterálnosť slova nevylučuje jeho mnohovýznamovosť. Prevažná väčšina slov každého jazyka je polysémantická, t. j. medzi ich výrazovou a obsahovou stránkou nie je symetrický, ale asymetrický organizačný vzťah.[1] V dôsledku toho príslušnosť slova k tomuktorému slovnému druhu pridáva mu síce všeobecné (kategoriálne) slovnodruhové vlastnosti, ale tie sa akoby navrstvujú na to, čo je v ňom zvláštne, špecifické alebo individuálne.[2] V konkrétnom prehovore je preto príslušnosť slova k istému slovnému druhu ovplyvňovaná nielen vlastnosťami tej slovnodruhovej kategórie, ku ktorej dané slovo v slovnodruhovom systéme primárne[3] patrí, ale aj vlastnosťami ostatných slov, použitých v konkrétnom rečovom akte, resp. vlastnosťami slov v susedných pozíciách,[4] s ktorými je usúvzťažňované[5] do syntagmatických a vetných,

[1] Pozri o tom napr.: S. Karcevskij, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, TCLP I, 1929; V. Skalička, *Asymetrický dualismus jazykových jednotek*, Naše řeč 19, 1935, 138–145.

[2] O. S. Achmanovová, *Fonologija, morfonologija, morfologija*, Moskva 1966, 88.

[3] Porov. J. Kuryłowicz, *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique*, zb. Essquisses linguistiques, Warszawa 1960, 44–45; A. A. Leontiev, *Slovo v rečevoj dejateľnosti*, Moskva 1965, 188–215; I. A. Sizovová, *Čto takoje sintaksis*, Moskva 1966, 23–36 ap.

[4] Porov. napr.: A. Caplan, *An Experimental Study of Ambiguity and Context*, Mech. Translation, zv. 2, č. 2, Nov. 1955; K. E. Harper, *Contextual Analysis*, Mech. Translation, zv. 4, č. 3, Dec. 1956; O. S. Achmanovová, J. A. Meľčuk, R. M. Frumkinová, J. V. Padučevová a V. V. Ivanov, *Exaktní metody v jazykovědě*, Učební texty vysokých škol, Praha 1965 ap.

[5] Pozri V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 217–218.

ale často (napr. pri časticiach a modálnych slovách,[6] ale najmä pri časticiach v replikách a vo vetách-odpovediach vôbec) aj do nadvetných celkov, od ktorých závisí jeho slovnodruhová povaha.

Teda fungovanie jazykových jednotiek závisí obyčajne od veľkého počtu činiteľov, určujúcich smer ich vzájomného pôsobenia a súčasne aj ich konkrétnu rečovú podobu. Preto je odôvodnené konštatovanie, že „rozličné slová môžu byť slovami rozličného stupňa",[7] v rámci ktorého treba počítať aj s určitým ich „pohybom" na jednej strane k morféme a na druhej strane ku kompozitu a k združenému pomenovaniu,[8] a že problematika slovných druhov patrí aj dnes medzi „niekoľko všeobecne jazykovedných otázok, ktoré možno nazvať večnými",[9] pretože má svoj pôvod už v gramatikách klasických jazykov a zostáva aj dnes akýmsi univerzálnym východiskom pre všetky metódy jazykového výskumu.

My pri našej charakteristike slovnodruhovej povahy v nadpise uvedených slov a výrazov berieme do úvahy všetky spomínané momenty a vychádzame z toho postulátu, že základnými údajmi, ktoré sa pri lingvistickej analýze obyčajne predpokladajú, sú jazyk a text, resp. jazykový systém a funkčné normy jeho prvkov. Každý element textu alebo jazykového systému môžeme teda analyzovať ako element koexistujúci s inými elementami textu, alebo ako element majúci v jazyku aj iné súvislosti. Tým zároveň rešpektujeme základnú požiadavku súčasnej lingvistickej sémantiky nevytrhovať slovo z kontextu a neskúmať ho ako izolovaný jav. Odlišnosť súčasnej lingvistickej sémantiky od klasickej sémantiky je práve a predovšetkým v tom, že súčasná sémantika sa zaoberá nie len a nie tak významami jednotlivých slov, ako významami celých viet,[10] v ktorých každé slovo nadobúda svoju konkretizovanú alebo okazionálnu[11] podobu.

Tak je to aj so slovami a výrazmi *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho* (pís. i *poďho*), slovnodruhovú povahu ktorých budeme ďalej

---

[6] O slovách tzv. subjektívno-objektívnej roviny pozri napr.: E. I. Šendeľs, *O grammatičeskich značenijach v plane soderžanija*, zb. Principy naučnogo analiza jazyka, Moskva 1959, 45–63.

[7] N. M. Šanskij, *Leksikologija sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva 1964, 9–10.

[8] Porov. napr. *ho* ako zámeno a *ho* ako časticu, *že* ako spojku a *že* ako časticu, príslovku *kade* a slovotvornú časticu *kade* a pod., resp. *vodovod, drevorubač* či *zubná kefka, písací stroj* a pod.

[9] J. Ružička, *Zo základnej problematiky slovných druhov*, SR 26, 1961, 9–10.

[10] Pozri o tom napr.: J. J. Katz, P. M. Postal, *An integrated theory of linguistic description*, Cambridge (Mass.) 1964: J. J. Katz — J. A. Fodor, *The structure of a semantic theory*, Language 1963, č. 1; M. Masterman, *What is a thesaurus*, Essays on and in machine translation by the Cambridge language research unit Cambridge (England), 1959; M. Masterman, *Izučenije semantičeskoj struktury teksta dľa mašinnogo perevoda s pomošču jazyka-posrednika*, Matematičeskaja lingvistika, Moskva 1964; J. D. Apresian, *Eksperimentaľnoje issledovanije semantiki russkogo glagola*, Moskva 1967; P. Sgall a kolektív, *Cesty moderní jazykovědy*, Praha 1964 atď.

[11] A. Schaff, *Úvod do sémantiky*, Praha 1963.

skúmať. A rozhodli sme sa ju analyzovať preto, že v Slovníku slovenského jazyka (ďalej SSJ, I, 546 a III, 120) sa tieto slová a výrazy hodnotia ako citoslovcia, pričom sa tam konštatuje, že ako citoslovcia vyjadrujú pohyb preč a obyčajne zastupujú tvary slovies *ísť, odísť, ujsť*.

Ako zmeravené imperatívne tvary sa zaraďujú medzi citoslovcia aj v akademickej *Morfológii slovenského jazyka*, Bratislava 1966 (ďalej MSJ), v ktorej citoslovcia spracoval M. Urbančok. V nej sa konštatuje (str. 824), že syntaktické znaky týchto výrazov sú typické pre citoslovcia, lebo v tomto použití strácajú charakter slovesného tvaru a nemajú zhodu podľa osoby a čísla. To je síce pravda, ale nemožno pritom prehliadať dva veľmi závažné momenty: 1. Spomínaná strata charakteru slovesného tvaru platí nielen pre citoslovcia slovesného pôvodu, lež aj pre častice a vôbec pre všetky ostatné takto vzniknuté neplnovýznamové slovné druhy (porov. napr. „druhotné" častice a modálne slová *hádam, tuším, prosím, prepytujem; reku, ver(u); povedzme; môžbyť* a pod.), ba dokonca platí aj pre takto vzniknuté plnovýznamové, ale neohybné príslovky. 2. Kým ostatné citoslovcia slovesného pôvodu, napr. *bác, buch, kop, koprc, myk, pich, ryp* a pod., sú vlastne izolované slovesné základy, pri ktorých nejde o meravenie slovesného tvaru, ale o akýsi „obrátený slovotvorný postup" — ako sa to na inom mieste a v inej súvislosti v tej istej MSJ (824) pri ich inak neodôvodnenej citoslovcovej charakteristike správne konštatuje — výrazy *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho* či *poďho* sú zmeravené imperatívne tvary slovies, resp. pronominálnou časticou *ho* zosilnené varianty týchto tvarov. Preto je tento aspekt, t. j. strata charakteru slovesného tvaru, pre ich slovnodruhové priradenie alebo determináciu nepostačujúci.

Keď však aplikujeme na ne aj ďalšie kritériá (a ako je všeobecne známe, požiadavka komplexnosti aplikácie kritérií na konštituovanie a charakteristiku jednotlivých slovných druhov je v dnešnej jazykovede dominantná), presvedčíme sa o tom, že sa vlastne odlišujú od všetkých citosloviec, nielen od citosloviec slovesného pôvodu, ku ktorým podľa SSJ a MSJ patria. Kombinatórne-štylizačná realizácia sémanticko-syntaktických vlastností týchto petrifikovaných imperatívnych tvarov je totiž iná než pri citoslovciach. Veď na rozdiel od citosloviec slovesného pôvodu sú spomínané výrazy príznačné tým, že nie sú onomatopoické ako citoslovcia. Porov. napr. citoslovcia *bác, buch, fac, rup, šmyk, chňap, prask* atď. a ich fungovanie vo vetách: *Schomolil hárok v špinavej ruke a* bác! — *o zem s ním* (Jilemnický; SSJ, I, 63). — *Mlatkom* buch, buch! *na nákovu* (Hviezdoslav; SSJ, I, 141). — *V tom* — fác! *treskne mu zaucho* (Rázus; MSJ, 824). — *Ako sme vošli do chalupy, dlho som nerozmýšľal,* šmyk — *do pitvora, odtiaľ predo dvere, chytro som zakvačil záporu a — hybaj behom do školy!* (Šolochov — Ferenčík, Rozoraná celina II, 346) a pod. To znamená, že ich

designatum, ich významová stránka, ktorá rámcovo naznačuje ich valentnosť a najmä ich funkčnú potenciu, je v porovnaní s ich pôvodným, imperatívnym používaním do značnej miery desémantizovaná (veď ide o transponovanie[12] do neplnovýznamového slovného druhu), ale aj tak je od citosloviec slovesného pôvodu odlišná, pretože nie je (ako sme už vyššie hovorili) onomatopoická — ako citoslovcia, ale vyjadruje náhly, neočakávaný pohyb preč, resp. vtedy obyčajne zastupuje význam tvarov *ísť, odísť, ujsť,* ale s expresívno-emocionálnou príznakovosťou. Napr.:

Len čo pocíti, že obstojí bez držania, obráti sa a *hybaj* preč od matky (Sloboda, Britva, 108). — „Keď je doma, nemusím ísť domov ja", obráti sa a *hybaj* preč! (Bielek, Obrázky z hôr, 73). — Vybehla z hory aj s jahňatom. Tá istá Kornuta, a *hybaj,* do kŕdľa (Ondrejov, Slnko vyšlo nad hory, 168). — Pustili ho dnu a on v starých poplátaných hábach *hybaj* rovno do tej izby, v ktorej panička bývala (Dobšinský, Hrdá panička; Slovenské rozprávky, 51). — Obliekol sa napochytre, zjedol, čo bolo, zahodil kapsu, pravda, prázdnu, a halenu sviatočnú, zavesil si čugaňu — a *hybaj* (Kukučín, Na dedine, 82). — Akýsi pešiak mu povedal, že videl, ako ma zabilo, a on *hybaj* ho sem (Baklanov — Lerchová, Piaď zeme, 144). — Už vedela, koľko bilo. Schytila železné hrebienky, sadla na trlicu a *hybaj-hajde* za ňou! (Dobšinský, Pamodaj šťastia, lavička; Slovenské rozprávky, 112). — „Ej, či si len šikovný! Ja ti rozviažem ruky, a ty ma klepneš po kotrbe a *hybaj* vnohy!..." (Lavreňov — Takáčová, 41-ý, 37).

Sotvaže vytiahla nohu z izby, milí chlapci *poď* rovno k ohnisku, mäso vyťahali a pojedli (Dobšinský, Traja zhavranení bratia; Slovenské rozprávky, 34). — Ja som si obyčajne ešte posedel a pofajčil a potom som sa šiel pozrieť na teba a *poď ho* k vysávaču (Johanides, Súkromie, 143). — Tamto stála pod kozubom, aby bola pod rukou. Skočil kocúr, zabil fľašku. *Poď* slivovica po zemi! (Kukučín, Na dedine, 52). — A jalovička: „Béé!" a *poď ho* rohami do starčeka (Šolochov — Pikulová, Rozoraná celina I, 215). — Sadol som do svojej štvortonky — a *poďho* do závodu (Karpov — Mojžiš, Brehy šťastia, 92). — Druhý plevnák naložili šatstvom a najdôležitejšími riadmi a rodinnými vecami notárovej rodiny, na to si ľapla notárka s dcérami, a *poďho* do Slivnice (Hečko, Červené víno, 363). — Pospíš si dáke tri hodinky na stole, a *poďho* zase k pracovným skupinám... (Karpov — Mojžiš, Brehy šťastia, 30). — Ja v slovách nevyberám, nevydržal som... no, a Ľubiškin schytil nôž a *poď ho* za mnou... (Šolochov — Pikulová, Rozoraná celina I, 332) atď.

Okrem už spomínaných tvaroslovných a sémantických príznakov, ktorými sa slová a výrazy *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho* či *poďho* odlišujú od citosloviec slovesného pôvodu, majú tieto slová a výrazy ešte ďalšie odlišné vlastnosti. Veľmi závažnou z nich je najmä ich schopnosť spájať sa s neurčitkom, ak sa vo vete v predikatívnej funkcii vyskytuje. Tento aspekt je podľa nás pre ich konečné slovnodruhové priradenie rozhodujúci, pretože nie je príznačný ani pre jedno citoslovce, t j. nie je príznačný nielen pre citoslovcia slovesného pôvodu, ale ani pre

[12] Stručne o transpozícii v širšom zmysle pozri napr. O. Leška, *K otázce tzv. transpozice,* Rusko-české studie, Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze, Jazyk a literatura II, 1960, 43—46.

citoslovcia ako osobitný slovný druh vôbec. Niet totiž v systéme slovenského jazyka takých vetných typov, v ktorých by šlo o syntagmatické spojenie alebo determináciu slovesa citoslovcom, resp. o vyjadrenie predikátu citoslovcom v spojení s neurčitkom: **bác strelit' (tresnúť, zabiť, hodiť sa do niečoho* ap.), **rup zlomiť (prasknúť, udrieť* ap.), **frk odletieť (zmiznúť, ošliapať, ošpliechať* ap.), **chňap chytiť (zhltnúť, zožrať* ap.) atď.

Teda na rozdiel od citosloviec slová a výrazy *hybaj/hybáj, hybaj ho/ hybáj ho* a *poď, poď ho* či *poďho* sa s neurčitkom slovesa spájajú (porov. napr. *hybaj sa vypytovať, hybáj si pospevovať, hybaj ho chodiť, hybáj ho tĺcť; poď voziť sa, poď ho utekať, poďho preskakovať* atď.). To znamená, že si zachovávajú svoju pôvodnú slovesnú valenciu, hoci sú transponované do inej roviny a v dôsledku toho formálne zmeraveli. V takomto kontextuálnom usúvzťažnení, v takejto kombinatórno-štylizačnej realizácii týchto výrazov, keď ich možno pokladať za synonymické podoby tvaru préterita, ale s expresívno-emocionálnou príznakovosťou, nadobúdajú teda nový lexikálno-sémantický variant,[13] ktorý je vlastne osobitným prvkom ich celkovej sémantickej štruktúry a používa sa nie na vyjadrenie imperatívu, ani nie na vyjadrenie náhleho, neočakávaného, t. j. expresívno-emocionálneho pohybu preč (ako to bolo v prípade ich fungovania bez neurčitku, keď sa aj používajú oveľa častejšie), ale na vyjadrenie náhlosti a neočakávanosti akéhokoľvek deja vyjadrovaného neurčitkom, na vyjadrenie expresívno-emocionálnej príznakovosti predikácie vôbec. Táto expresívno-emocionálna príznakovosť je pre ne v takom použití primárnou a podľa nej inklinujú vtedy k slovám subjektívno-objektívnej roviny, akými sú častice a modálne slová vôbec:

Do autocampingu na predmestí Ríma sme prišli za tmy. Postavili sme si stany a *hybaj* spať (Vranka, Rímske príhody, Smena, 26. 7. 1968, 3). — Ja som už za chlapca rád hasil. Vše tak kamaráti rozložili oheň, a ja ho hneď *hybaj* šliapať, pieskom zahadzovať... (Gorkij — Ličková, Život Matveja Kožemiakina, 125). — Hej... Kde som bol tak dlho...? ... Je to Bratislava? Nie je to Bratislava? ... Všetko ani v takom pochabom sne... Akoby som tu bol dočista cudzí: *Hybaj* sa vypytovať — ľudia dobrí, kde ja vlastne bývam? (Karvaš, Zmŕtvychvstanie deduška Kolomana, 40). — A potom *hybáj* ku Zvolenu pozbierať ozyv Poľany (Plávka; SSJ, I, 546). — ... Nemec mu *hybaj* pchať tie vrelé zemiaky do papule, aj s prednými zubami mu ich vrazil do úst! (Gorkij — Ličková, Život Matveja Kožemiakina, 50). — A *hybaj* ma tĺcť, sprvoti akoby zo žartu, a potom vždy väčšmi a väčšmi (Šolochov — Pikulová, Rozoraná celina, I, 273). — Porobili krik, pobili sa, poplakali si a *hybaj* ďalej hodovať (Gorkij — Ličková, Život Matveja Kožemiakina, 272).

Pribehnú moji kamaráti a my *poď ho* voziť sa na krídlach veterného mlyna:

[13] Termíny na jednotlivé významy sémantickej štruktúry slova sú v skutočnosti rôzne. Termín lexikálno-sémantický variant sa často používa v sovietskej lingvistike. Pozri napr. S. D. Kacnelson, *Soderžanije slova, značenije i oboznačenije*, Moskva — Leningrad 1965 atď.

chytáme sa po jednom krídla, ono nás zdvihne od zeme na dáke dva lakte, v tom sa pustíš rukami a padáš na zem, ležíš, aby ťa druhé krídlo nezachytilo (Šolochov — Pikulová, Rozoraná celina, I, 271). — Chlapci sa náhle rozbehli a *poď ho* preskakovať potok (hov.). — Vstal od stola a *poďho* kráčať po izbe (hov.). — Prišli k nej pod okno a *poď ho* vyspevovať tanečné piesne (hov.) atď.

Proti citoslovcovej slovnodruhovej povahe týchto slov a výrazov hovorí nakoniec aj ten fakt, že sa môžu modifikovať pronominálnou časticou *ho*, ktorá citoslovcia modifikovať nemôže. Ak sa pri citoslovciach slovesného pôvodu vyskytuje *ho*, nie je to častica, ale zámeno. Okrem toho, vtedy ide o využitie imperatívnych citosloviec vo funkcii slovesa (porov. napr. *prask ho, bác ho, chňap ho, šmyk ho, buch ho, fac ho, rup ho* atď.). Ale pri slovách a výrazoch *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho* či *poďho* sa pronominálna častica *ho* vyskytuje dosť často. Aj to je podľa nás značný rozdiel medzi spomínanými výrazmi a citoslovcami, ktorý napomáha hlbšie poznanie ich slovnodruhovej povahy.

Zhrnujúc naše úvahy o charakteristických príznakoch slov a výrazov *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho (poďho)*, chceme poznamenať, že dosah a význam (zmysel) transpozície vôbec (pozri poznámku 12), a najmä transpozičného používania gramatických tvarov, podobne ako aj dosah a význam slovnodruhovej interferencie a konverzie, netreba hádam zdôrazňovať. Veď sú prejavmi hospodárnosti (efektívnosti), ale i elasticskosti (pružnosti) jazykového systému. Nejde tu teda o nejaké izolované a ojedinelé javy, ale o závažný, z jazykovej špecifiky vyplývajúci proces. Systémovosť jazyka nevylučuje totiž jeho určitú dynamickosť a zmenu (porov. napr. vznik neurčitku z menného datívneho tvaru v slovanských jazykoch, zánik duálu, zmenu paradigmy substantív z kmeňov v slovenčine na klasifikáciu podľa rodu a relačnej morfémy atď.).

V systéme jazyka možno teda predpokladať realizovateľné a nerealizovateľné prvky a vzťahy. Realizovateľné sú vlastne dvojaké: realizované a potenčné či nerealizované. Posledné z nich sa realizujú len vtedy, keď vznikne spoločenská potreba na ich používanie.

Tak sa stalo aj s výrazmi *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho* či *poďho*, ktoré sa začali používať na vyjadrenie náhleho, neočakávaného pohybu preč, t. j. ako substitúty expresívno-emocionálneho využitia tvarov *ísť, odísť, ujsť*, a potom aj v spojení s neurčitkom, keď sú indikátormi expresívno-emocionálnej modifikácie akéhokoľvek slovesného deja vyjadreného neurčitkom. Treba však poznamenať, že ich používanie v spojení s neurčitkom podporili do istej miery aj preklady ruskej literatúry do slovenčiny. Ide totiž o to, že slovenské výrazy *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho (poďho)* sú funkčne i významovo úplne identické a ekvivalentné s ruskými svojráznymi synonymickými časticami *(u) ну, (u) давай*, alebo aj spojením *u ну давай*, ktoré sa v ruštine používajú na tú istú

expresívno-emocionálnu modifikáciu slovesného deja, vyjadreného vo vete neurčitkom. Potvrdzuje to aj náš dokladový materiál, podľa ktorého sa spomínané slová a výrazy vyskytujú v spojení s neurčitkom oveľa častejšie práve v prekladovej, a nie v pôvodnej slovenskej literatúre.

V dôsledku týchto im príznačných vlastností, ktorými sa tieto slová a výrazy značne odlišujú od citosloviec, najmä od citosloviec slovesného pôvodu, ku ktorým podľa SSJ (I, 546 a III, 120) a MSJ (824) patria, nepokladáme ich za citoslovcia (ako to robia SSJ a MSJ, ktoré vlastne evidujú len prvý a druhý prípad, kým spojenie s neurčitkom a jeho expresívno-emocionálnu modifikáciu vôbec neevidujú), ale za častice. A ako sme už vyššie spomínali, robíme tak preto, že v obidvoch prípadoch, ale najmä v spojení s neurčitkom, majú tieto výrazy viac spoločných vlastností, spoločných príznakov, so slovami subjektívno-objektívnej roviny (pozri poznámku 6), ku ktorým patria častice a modálne slová. Je to v úplnom súlade s definovaním citosloviec a častíc v tej istej MSJ. Podľa nej totiž sú citoslovcami v najširšom gramatickom zmysle amorfné slová, ktoré „vyjadrujú spontánne, pojmovo nespracované zážitky z oblasti citu, vôle a vnímania“ (807) a časticami sú naopak „pomocné slová, ktorými podávateľ nadväzuje na kontext alebo situáciu a pritom vyjadruje rozličné významové odtienky jednotlivých výrazov alebo výpovedi i kontextových a aktualizačných vzťahov“ (746).

Záverom poznamenávame, že bolo by žiadúce pozmeniť a spresniť slovnodruhovú charakteristiku nami analyzovaných výrazov *hybaj/hybáj, hybaj ho/hybáj ho* a *poď, poď ho (poďho)* práve vo vyššie podanom zmysle a súčasne prihliadať na to, že vo svojej kombinatórno-štylizačnej realizácii sa v dôsledku transpozície z imperatívnych tvarov na expresívno-emocionálne prostriedky môžu používať samostatne, t. j. vyjadrujú náhly a neočakávaný odtienok pomenovávaného nimi pohybového slovesného deja a okrem toho aj v spojení s neurčitkom, keď modifikujú akýkoľvek slovesný dej v tom istom náhlom a neočakávanom, resp. v expresívno-emocionálnom smere.

Július Rybák

K VÝZNAMU SPOJKY *lebo*

O spojke *lebo* sa v slovenskej jazykovednej literatúre už podrobne písalo. Máme na mysli predovšetkým články B. Letza[1], J. Ružičku[2] a J. Hollého[3], ku ktorým treba pripočítať opis významu a použitia uvedenej spojky v *Slovníku slovenského jazyka* (SSJ) a v *Morfológii slovenského jazyka*[4] (MSJ). Na záveroch týchto prác budeme i v našom článku stavať v snahe spresniť a doplniť niektoré ich tvrdenia.[5]

I. Koľko má významov spojka *lebo?*

V uvedenej literatúre sa uvádzajú jej nasledujúce významy:

1. Ako parataktická spojka má *lebo* v y l u č o v a c í význam a je „nárečovým variantom základnej vylučovacej spojky alebo. Používa sa zriedkavo v básnickej reči" (MSJ, 726). Napr.: Ja už viem, ja už viem, to tie tvoje šnurovacie topánky, tie si budeš musieť vyzuť, zajtra kupujeme nové, *lebo* radšej kožuštek? (Š); — Dobre. Pán Pospíšil nevie, *lebo* nechce prezradiť. Platím. (Mo)[6]

2. Ako parataktická spojka sa *lebo (veď)* používa na uvedenie v y s v e t l e n i a. Trochu sa mu zakrútila hlava, *lebo veď* človek nechodí voliť každý deň. (Mč)[7]

3. Najčastejšie sa *lebo* používa ako hypotaktická spojka[8] vyjadrujúca príčinný vzťah, napr.: Zatvorím oblok, vravel som si už ktoviekoľký raz, ale nevstával som, *lebo* som bol ešte stále unavený z cesty. (Š)

V článku chceme poukázať ešte na jeden význam spojky *lebo,* ktorý sa v spomínanej literatúre zvlášť nevydeľuje. Ide nám o jej použitie v takýchto vetách:

Brecker: Čuš! Čuš, *lebo* —— (K) — Marián: Ty — čuš... čuš, *lebo* —— (K) — Prepánajána, prestaň klopkať, otec, *lebo* sa zbláznim. (K) — Marián: Čuš, odroň, *lebo* ťa —— (Vrhne sa naň, zdrapí ho pod krk.) (K) — Neviem, kto zradil tých piatich! A dajte mi pokoj, *lebo* budem nútený... (Mo) — Také somárstva si vykúrte z hlavy, počujete, *lebo* sa to s vami nedobre skončí... (Mo) — Hej, ty

---

[1] *Nezrovnalosti pri spojkách príčinných,* SR 3, 1934—35, 129—133.

[2] *Spojka lebo,* SR 19, 1954, 135—142; *Spojky pretože, lebo,* SR 24, 1959, 231—235.

[3] *O spojkách pretože a lebo,* SR 24, 1959, 46—48.

[4] Autorom hesla *lebo* v SSJ je M. Š a l i n g o v á. Kapitolu *Spojky* v MSJ napísal J. R u ž i č k a.

[5] Excerpovali sme nasledujúce diela: P. Karvaš, Polnočná omša, Bratislava 1960 (K); V. Mináč, Na rozhraní, Bratislava 1960 (Mč); L. Mňačko, Smrť sa volá Engelchen, Bratislava 1959 (Mo); L. Ragačová, Dymiace oblaky, Bratislava 1967 (R); V. Šikula, S Rozárkou, Bratislava 1966 (Š); dva preklady zo slovenčiny do ruštiny: V. Mináč, Na perelome, Moskva 1957 (prel. N. Arosevová) a L. Mňačko, Smerť zoviotsia Engeľchen, Moskva 1962 (prel. J. Aronovič).

[6] I z uvedených príkladov vidieť, že štylistické hodnotenie vylučovacej spojky *lebo* (= alebo) je v SSJ (kde sa hodnotí ako hovorová) výstižnejšie ako v MSJ (nárečová). Nevidíme dostatočné dôvody pre to, aby sa použitie *lebo* vo vylučovacom význame i v hovorovej reči hodnotilo ako nesprávne, ako to nájdeme napr. v *Praktickej slovenskej štylistike* od J. M i s t r í k a (Bratislava 1961, 135).

[7] Porov. J. R u ž i č k a, *Spojky pretože, lebo,* 232 n.

fagan, zaskoč do skladu, nech tam robia dačo, *lebo* budeme musieť stáť! (R) — No, nemazni sa, *lebo* ti vylepím, sopliak jeden! (R) — ... a nedám sa bozkať nikomu, iba tebe. Teraz mi už ver, *lebo* zomriem! (R)

V týchto súvetiach veta uvedená spojkou *lebo* nevyjadruje p r í č i n u deja prvej vety — obsahuje vlastne upozornenie, v a r o v a n i e,[9] že ak sa dej, požadovaný hovoriacim v prvej vete (najčastejšie v zmysle príkazu alebo zákazu), nesplní, d ô s l e d k o m tohto nesplnenia bude dej druhej vety. Preto prvá veta tohto typu súvetia obsahuje najčastejšie rozkazovací spôsob (alebo jeho nepriame vyjadrenie) príp. modálne alebo iné výrazy s významom nutnosti; v druhej vete je najčastejšie budúci čas (alebo lepšie: neminulé časy v zmysle binárneho členenia gramatickej kategórie času na minulý/neminulý,[10] teda každý čas, ktorý môže označovať budúci dej).

Vety tohto typu sa v literatúre uvádzajú vždy v rámci podraďovacích súvetí príslovkových príčinných. V Ružičkovej práci *Spojka lebo* ... nájdeme napr. tieto príklady: Netýkaj sa ma, *lebo* ťa popáli ... (prísl.); „Neškleb sa," povedal Jerguš, „*lebo* ťa vyťahám za šticu!" (Ondrejov); Nepáľ ma, *lebo* ťa naskutku rozdrapím ... (Hečko) (139). Poslednou vetou ilustruje príčinné vety s *lebo* i MSJ. Dôvodom pre uvádzanie týchto viet v rámci príčinných súvetí je zrejme formálne totožné vyjadrenie vzťahu spojkou *lebo* v oboch prípadoch. (To však nebráni vydeľovať priraďovacie súvetia s významom vylučovania a vysvetľovania so spojkou *lebo*.)

Napriek tomu považujeme za potrebné daný typ viet — nazvime ich pracovne „varovacie vety" — vyčleniť z rámca príčinného súvetia pre ich zásadne odlišný o b s a h, odlišný významový vzťah oboch viet i pre odlišné formálne vlastnosti. Úlohou ďalšej časti článku je práve podrobnejšie ukázať, ako sa tento rôzny významový vzťah príčinných a varovacích súvetí pri transformovaní na iné podoby viet prejavuje.

1. Ak pre vedľajšie vety príčinné s *lebo* platí, že v „každom súvetí možno spojku *lebo, bo* nahradiť spojkou *pretože*, a zmysel súvetia sa nemení",[11] pre

[8] Podrobné zdôvodnenie, prečo spojku *lebo* (= pretože) treba oproti tradičnému výkladu pokladať za podraďovaciu spojku príčinnú, nájdeme v oboch citovaných prácach J. Ružičku a, prirodzene, i v *Slovenskej gramatike* (E. P a u l i n y — J. R u ž i č k a — J. Š t o l c, 5. vyd., Bratislava 1968, 417—418), kde je autorom kapitoly o skladbe J. R u ž i č k a. Toto zdôvodnenie sa všeobecne uznáva. Porov. napr. poznámku Š. P e c i a r a v recenzii učebnice Slovenský jazyk pre 8. roč. všeobecnovzdelávacích škôl (Bratislava 1954), že „autor už mohol pojať do učebnice správny publikovaný názor, že spojka *lebo* v príčinných vetách je podraďovacia (ako *pretože*)". (SR 19, 1954, 310.)

[9] Za termín varovanie, varovacie vety ďakujeme úvahe D. P o k o r n é h o v Literárnych listoch (11. 4. 1968) s názvom *O přívlastcích a větách vedlejších*. („Představa, že socialismus by bylo možné uzavřít do varovné věty vedlejší, jistě dnes u nás nepřevládá.")

[10] Porov. A. V. I s a č e n k o, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavleniji s slovackim II*, Bratislava 1960, 466 n.

[11] E. P a u l i n y — J. R u ž i č k a — J. Š t o l c, *Slovenská gramatika*, 5. vyd., Bratislava 1968, 418.

uvedený typ viet to neplatí; v žiadnej zo spomínaných viet (porov. vyššie) nemožno zameniť spojku *lebo* spojkou *pretože:* No, nemazni sa, *pretože ti vylepím, sopliak jeden! Rozdielny význam spojok *lebo*$_1$ (= pretože) a *lebo*$_2$ (= varovanie) pekne vidno vo vete: Teraz mi už ver, *lebo* zomriem! Spojka *lebo* tu dovoľuje oba významy: a) ver mi, pretože čoskoro zomriem, b) ver mi, lebo ak nie, zomriem. Použitím spojky *pretože* sa explicitne vyjadrí príčinný vzťah. (Príklady na varovacie *lebo*, ktoré sme uviedli z Ružičkovej práce *Spojka lebo*, sa tam uvádzajú — medzi inými — práve ako ilustrácia na uplatnenie prvej pomôcky, ktorá svedčí v prospech podraďovacieho charakteru *lebo* — zameniteľnosti *lebo* za *pretože*.)

2. Na mieste, kde sa v slovenčine používa *lebo*$_2$, používa sa i slovo *inak* alebo *lebo inak*, z čoho prirodzene vyplýva i možnosť ich vzájomnej zámeny. Vety s lebo$_1$ takúto zámenu nedovoľujú. Porovnajme: Len zavri zobák, *inak (lebo, lebo inak)* pochodíš tak ako Papuľa ... (Mč); Za dva týždne dodáš šesť záprahov. *Inak (lebo, lebo inak)* sa — vrátim ... (Mč); Pomôžte, hovorím, pán Mušinka, *lebo inak (inak, lebo)* bude so mnou zle. (Mč) A príčinné súvetie: Pokloním sa úctivo, *lebo* (*inak, *lebo inak) u nás bolo vo zvyku klaňať sa gazdom ako predtým vicišpánom. (Mč)

3. Uvedené varovacie vety dovoľujú transformáciu na podmienkovo-dôsledkové súvetie typu „ak nie ..., tak ...": No, nemazni sa, *lebo* ti vylepím, sopliak jeden! → No, nemazni sa, lebo ak sa budeš maznať, tak ti vylepím! Príčinné vety so spojkou *lebo* takúto transformáciu nedovoľujú: Nemohol som to vedieť, *lebo* stopy dobytka viedli len po potok, tam sa stratili. → Nemohol som to vedieť, *lebo ak (by) som to vedel, tak stopy dobytka viedli len po potok ...

4. Každé príčinné súvetie so spojkou *lebo* bez odkazovacieho slova preto v hlavnej vete dovoľuje (pri zodpovedajúcej zmene významových súvislostí a logického dôrazu) transformáciu na vetu s týmto odkazovacím výrazom v hlavnej vete. (Porov. Ružičkovo konštatovanie: „V každom súvetí so spojkou *lebo* môže mať hlavná veta odkazovací výraz, a to zámennú príslovku *preto*."[12]) Napr.: Boli to horšie, oveľa horšie časy ako prvé roky na Skalinách, *lebo* teraz sa už bolo o čo báť. (Mč) → Boli to horšie ... časy pre Jana ako prvé roky na Skalinách *preto, lebo* teraz sa už bolo o čo báť. Vety s *lebo*$_2$ takúto zmenu nedovoľujú: Ujdi, *lebo* ti strelím! → Ujdi *preto, lebo ti strelím.

5. Rozdielny význam *lebo*$_1$ a *lebo*$_2$ jasne vystupuje i pri preklade zo slovenčiny do ruštiny (čo považujeme tiež za druh transformácie). *Lebo*$_1$ sa prekladá do ruštiny spojkami *потому что, потому, что, ибо, так как*, napr.: A Marka plače, *lebo* sa jej po prvý raz vkradla do srdca nádej na ľúbosť ... (Mč) — И Марка плачет, *потому что* впервые в ее сердце вкралась надежда на любовь. Jeho život ... — teraz začína dávať úrodu. *Lebo* nové vetry vejú pre ľudí, ako je Vinco ... (Mč) — *Ибо* новые ветры дуют над землей ... Pri preklade viet s *lebo*$_2$ je použitie spojok *потому что, ибо, так как* nemožné. Ruskými ekvivalentami *lebo*$_2$ sú výrazy *а то, не то, а не то*,[13] napr.: „Čuš, *lebo* ťa zabijem ...!" hovoril nezvyklým, nízkym hlasom. (Mč) — Замолчи ... *не то* (*потому что) забью до смерти; Ehm ... od toho čím najďalej, lebo nás všetkých

[12] *Slovenská gramatika*, 5. vyd., 418.

[13] V *Slovensko-ruskom prekladovom slovníku* A. V. Isačenka sa tieto ruské ekvivalenty (a teda i zvláštny význam *lebo*$_2$) uvádzajú: „3. (ináč) *а то; nechoď ta, lebo padneš — не ходи туда, а то упадешь; počkaj, lebo dostaneš — погоди, влетит тебе.* Ako z našich príkladov vidno, chýbajú tu ešte ekvivalentné výrazy *не то, а не то*. Pre spresnenie spracovania hesla *lebo* v SSJ a v MSJ teda stačilo využiť údaj tohto slovníka.

zasviní...! (Mč) — Гм... Подальше надо от такого... *А то* (*потому что) всех замарает; Vstaň a komanduj, *lebo* z teba dušu vytrasiem! (Mo) — Вставай и командуй, *не то* душу из тебя вытрясу.

6. Ak za spojkami $lebo_1$, $lebo_2$ nasleduje odmlčanie sa a spoluhovoriaci si chce otázkou (opytovacie zámeno + *lebo*) spresniť obsah zamlčaného, má otázka v oboch prípadoch rozličnú podobu a odhaľuje tak významový rozdiel, ktorý je v spojke *lebo* „zahalený". Porovnajme: Marián: Neopováž sa, *lebo*... Angela: Lebo čo. [Čo lebo] — hovorte si čo chcete, pôjdem po ňu. (K) — Nehnevaj sa, ale zajtra nemôžem prísť, *lebo*... — Prečo lebo? Prečo? (úzus).

V tomto rozbore by iste bolo možné pokračovať. Ale i uvedené doklady stačia na to, aby sme mohli sformulovať záver: Slovenská spojka *lebo* má okrem hovorového vylučovacieho, zriedkavého vysvetľovacieho a veľmi rozšíreného, pravidelného príčinného významu i opísaný význam varovania pred možným dôsledkom, ktorý by vyplynul z nerealizovania deja žiadaného v prvej vete.[14] Z povedaného logicky vyplýva nasledujúca otázka:

II. Za aký typ súvetia treba považovať vety s varovacou spojkou *lebo*?

Hovorili sme už, že v slovenskej jazykovednej literatúre sa tieto vety v rámci viet príčinných považujú za podraďovacie súvetia. Kritériá, podľa ktorých sa súvetia delia na parataktické a hypotaktické, môžu byť rôzne. Podľa toho bude rôzne i zaradenie daných viet do jednotlivých typov. Keďže v našej práci polemizujeme so zaradením varovacích viet do podraďovacieho súvetia u J. Ružičku, musíme prijať i jeho kritériá na rozlíšenie parataxe a hypotaxe. V práci *Spojka lebo* J. Ružička vyčleňuje v zásade dve pomôcky na rozlíšenie parataxe a hypotaxe: a) zámena spojky *lebo* synonymnou spojkou *pretože* bez zmeny zmyslu súvetia; b) fakt, že pri použití spojky *lebo* môže byť v druhej vete súvetia odkazovací výraz *preto*.

Vyššie (v bode 1 a 4) sme ukázali, že ani jedna z týchto pomôcok na zaradenie vety do podraďovacieho súvetia pre varovacie vety s *lebo* neplatí. Z hľadiska uvedených kritérií varovacie vety teda vyhovujú základným požiadavkám priraďovacieho súvetia. Vety s varovacím *lebo* majú dokonca viac dôvodov na to, aby boli pokladané za priraďovacie, ako napr. vety s vysvetľovacím *lebo*. Z hľadiska obsahu je totiž spravidla každé vysvetle-

[14] Nevylučujeme, že k vetám uvádzaným v našej práci ako varovacie je možný i iný prístup, ktorý môže priviesť k záveru, že varovanie je vlastne príčinný vzťah. A to i napriek uvedeným výrazným formálnym kritériám (body 1—6), ktoré demonštrujú zásadnú odlišnosť varovacieho a príčinného *lebo*. Môže sa tak stať vtedy, ak o type súvetia súdime len na základe vecného obsahu viet (v tom zmysle, ako o tom hovorí K. Svoboda v práci *K třídění vedlejších vět podle spojovacích výrazů*, SaS 29, 1968, 2, 142), ak nás nezaujíma invariantný význam spojovacieho výrazu. Veta *Nekrič, lebo dostaneš!* sa totiž dá traktovať ako príčinná: príčinou toho, že nemáš kričať, je to, že dostaneš/môžeš dostať. K tomu chýba ale vysvetlenie, prečo spojka *lebo* v tejto vete prejavuje pri zámene zásadne iné vlastnosti ako príčinné *lebo*. Pripomíname, že nám v tejto práci ide o výklad synchrónnych pomerov; problém vzťahu príčinného a varovacieho *lebo* v historickom vývine neskúmame.

nie v istom zmysle i príčinou a každá príčina i vysvetlením deja v hlavnej vete. Významový vzťah i jeho formálne vyjadrenie je tu teda oveľa tesnejšie spojené s príčinnými vetami ako pri vetách varovacích.[15] Vo varovacom súvetí nemá ani jedna veta úlohu vetného člena v druhej vete, a preto je nie ani možné pýtať sa jednou vetou na druhú. (Ak k súvetiu *Nekrič, lebo ti vylepím!* postavíme otázku *Prečo nemám kričať?*, odpoveďou bude nie *Lebo ti vylepím,* ale: *Lebo ak budeš kričať, ti vylepím,* čo je už skutočne príčinné súvetie, o čom svedčí i možnosť zameniť *lebo* spojkou *pretože.*)

Možno teda i v slovenčine v zhode s českou jazykovednou literatúrou, kde sa vety typu *Držte mne, nebo ho zmydlím!* považujú za priraďovacie súvetie,[16] tvrdiť, že pri varovacích vetách s *lebo* ide o typ „výrazne parataktický".[17]

Ďalej treba odpovedať na otázku, ku ktorému typu priraďovacích súvetí varovacie vety zaradiť. V uvedenej českej literatúre sa tieto vety napospol uvádzajú v rámci vylučovacieho súvetia, i keď niekedy pre isté špecifické príznaky ako zvlášty podtyp. „Souvislost se základními podtypy vylučovacího souvětí je zde dána jednak užitím vylučovacích spojek *nebo, anebo,* jednak i významovým vztahem: buď uděláš A, nebo se stane B. Ale zároveň proniká vztah důsledkový, a ještě spíše účelový (udělej A, aby nenastalo B)... V některých větách jinak převládá zase vztah důvodový."[18]

Súdime, že slovenské súvetia s významom varovania nemožno zaraďovať k vylučovaciemu súvetiu. Ide tu ponajprv o zásadne odlišný významový vzťah (to vidno čiastočne i z Bauerovej formulácie vyššie; na rozdiel od neho vidíme podstatný rozdiel medzi vzťahmi:

buď uděláš A, /nebo se stane B
\nebo uděláš B).

Na druhej strane pre slovenčinu (na rozdiel od češtiny) neplatí, že vo vetách s významom varovania sa používajú vylučovacie spojky. Pravidelnú vylučovaciu spojku *ale* nemožno v týchto vetách použiť vôbec a spojka *lebo,* ktorá sa vo vylučovacom súvetí používa len zriedkavo v hovorovej a v básnickej reči, je v tomto type súvetia pravidelnou spojkou. Navrhujeme preto súvetia s významom varovania vyčleňovať ako osobitný typ

[15] Podrobnejšie o vzťahu príčiny a vysvetlenia a o ich formálnom vyjadrení hovoríme v práci *Opozícia slov pretože, lebo,* určenej pre chystaný Jazykovedný zborník FF UPJŠ v Prešove, ktorý má vyjsť r. 1969. Do prítomného článku závery tejto práce o vyjadrení príčiny a vysvetlenia spojkou *lebo* v spisovnej slovenčine nepremietame (vychádzame z bežného poňatia v základných príručkách), lebo to s vyjadrením varovania priamo nesúvisí.

[16] Porov. J. Bauer, *Vývoj českého souvětí,* Praha 1960, 101–102; J. Bauer – M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny,* Praha 1965, 162 (skriptá); J. Bauer – R. Mrázek – S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II,* Praha 1960, 356; F. Kopečný, *Základy české skladby,* Praha 1958, 258.

[17] J. Bauer, *Vývoj českého souvětí,* 102.

[18] J. Bauer, *Vývoj českého souvětí,* 102.

priraďovacích súvetí (varovacie súvetie). Uvedomujeme si pritom, že varovacie vety nie sú jediným a posledným typom súvetia, o ktoré by bolo možné rozšíriť klasifikáciu priraďovacích a podraďovacích súvetí podľa kritérií, ktoré uplatňujeme v tejto práci.

Jozef Mlacek

POZNÁMKY O VIACNÁSOBNOSTI PRÍSUDKU

Jedným zo sporných bodov pri určovaní hranice medzi jednoduchou vetou a súvetím je problematika viacnásobného prísudku v dvojčlenných vetách a viacnásobného vetného základu v jednočlenných vetách.

Vychádzajúc zo širokého chápania predikácie (alebo aktualizácie)[1] a z dôsledného rozlišovania predikačných (alebo aktualizačných) a determinačných kategórií v predikácii,[2] priklonil som sa k názoru, že každý prísudok tvorí osobitnú dvojčlennú vetu a každý vetný základ tvorí osobitnú jednočlennú vetu.[3] Z toho vyplynulo popretie existencie viacnásobného prísudku a viacnásobného vetného základu.

Proti uvedenému záveru diskusne vystúpil v Slovenskej reči J. Hrbáček.[4] Existenciu a uznávanie viacnásobného prísudku odôvodňuje vo svojej štúdii zhruba troma argumentmi. Hlavným z nich — už doteraz všeobecne známym — je synonymita prísudkových slovies. Z rozlišovania synonymných a nesynonymných slovies v prísudku vychádzajú aj jeho ďalšie dva dôvody, a to: spojkovosť alebo bezspojkovosť spojenia takýchto prísudkov po transformovaní do podraďovacieho súvetia a použitie alebo nepoužitie zámenného predmetu po takýchto prísudkoch.

Všetky uvedené dôvody sú vážnym prejavom úsilia o syntaktické rozlíšenie jednoduchej vety s viacnásobným prísudkom a súvetia, a preto si zasluhujú viacej pozornosti. Preto v tomto príspevku podrobnejšie rozoberieme všetky uvedené Hrbáčkove dôvody a pokúsime sa zistiť ich relevantnosť alebo irelevantnosť pri riešení spornej otázky.

Najprv sa treba opätovne vrátiť k problematike synonymných slovies v prísudku. Z tradičného rozlišovania súvetia od jednoduchej vety s viacnásobným prísudkom na základe synonymity alebo významovej rozdielnosti prísudkových slovies vychádza aj J. Hrbáček vo svojej odpovedi.

---

[1] Porov. R. Mrázek, *Predikace, predikát, přísudek*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 81—88; J. Ružička, *Veta a sloveso*, zb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 141—153.

[2] Porov. J. Bauer — M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1967, 35.

[3] Porov. J. Mlacek, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu*, SR 32, 1967, 74—78.

[4] J. Hrbáček, *O několikanásobnosti přísudku*, SR 33, 1968, 108—111.

Pretože si uvedomuje nedostatočnosť a nesystémovú povahu tohoto kritéria v jeho obvyklom chápaní, usiluje sa nájsť v ňom aj momenty nesémantické, gramatické, ktoré by boli vhodným delidlom v konkrétnych prípadoch. A tak prichádza k súvislosti medzi synonymnosťou prísudkových slovies a nesamostatnosťou, rozčlenenosťou jednej predikácie, resp. naopak medzi významovou odlišnosťou prísudkových slovies a samostatnosťou predikácie, a teda i vety. Píše: „Kdyby každý slovesný přísudek vyjádřoval nový samostatný aktualizační vztah, musela by existovat mezi přísudky vždy potenciální odlišnost v aktualizačních kategoriích slovesa, t. j. hlavně v modalitě, popř. i v čase. Avšak v aktualizačních kategoriích se mohou lišit — v jistých mezích — jen slovesné přísudky nesynonymní, jež mohou být různě determinovány, a tedy i samostatně mluvnicky rozvíjeny, kdežto přísudky synonymní, které vyjádřují pouze expresivní násobenost jednoho pojmového obsahu, se odlišovat v aktualizačních významech nemohou.“[5] A nižšie uzatvára tento svoj výklad takto: „Domníváme se, že důkazem samostatnosti aktualizačního vztahu a jeho odlišnosti od jiného aktualizačního vztahu je potenciální odlišnost v aktualizačních kategoriích spojených sloves. Kde není možnost aktualizačního rozdílu, nejde o aktualizace různé, nýbrž o aktualizaci jednu, která je mluvnicky vyjádřena několikanásobným predikátem.“[6]

Dosť jednoznačne možno súhlasiť s uvedeným tvrdením, podľa ktorého práve rozdiely v aktualizácii, v aktualizačných kategóriách signalizujú súvetie a odlišujú ho od jednoduchej vety s viacnásobným prísudkom. Z takéhoto chápania problému som vychádzal už v predchádzajúcom článku o tomto probléme.[7] Vynára sa tu však otázka, či je samostatnosť predikácie naozaj podmienená významovou odlišnosťou prísudkových slovies, alebo či naopak synonymné prísudkové slovesá tvoria jednu rozčlenenú predikáciu.

J. Hrbáček tvrdí, že v aktualizačných kategóriách sa môžu odlišovať iba nesynonymné slovesá, ktoré môžu byť aj samostatne syntakticky rozvité. Všimnime si však celkom bežné typy spojenia:

Plakal a plače doposiaľ.

Pomáhal si a pomôž aj teraz.

Ide dokonca o prípady opakovania toho istého slovesa v prísudku a predsa nachádzame medzi jednotlivými prísudkami rozdiely v aktualizačných kategóriách. V prvom prípade je rozdiel v kategórii času, kým v druhom prípade pristupuje rozdiel v aktualizačnej kategórii spôsobu. Existencia takýchto spojení ukazuje, že samostatnosť predikácie (alebo aktualizácie) kauzálne nesúvisí s významovou odlišnosťou alebo synonym-

[5] J. Hrbáček, c. m., 109.
[6] J. Hrbáček, c. m., 109.
[7] Porov. J. Mlacek, c. m., 74—78.

nosťou prísudkových slovies. Uvedené prípady — hoci ide dokonca o opakovanie toho istého slovesa — treba na základe rozdielov v aktualizačných kategóriách pokladať za samostatné predikácie, a teda aj za osobitné vety priraďovacieho súvetia.[8]

Príklady uvedeného typu teda ukazujú, že medzi synonymnými prísudkovými slovesami môžu existovať nielen potenciálne rozdiely v aktualizačných kategóriách — ako v uvedenom citáte žiada J. Hrbáček —, ale aj reálne rozdiely. Existencia reálnych rozdielov však zároveň naznačuje, že aspoň potenciálne rozdiely v aktualizačných kategóriách prísudkových slovies možno predpokladať aj v tých prípadoch, kde sa reálne nevyskytujú. Každé sloveso totiž vyjadruje základné predikatívne kategórie, a to čas a spôsob. Ich kontextová zhoda pri viacerých prísudkoch nijako nepopiera kategoriálnu prítomnosť týchto významov pri každom prísudkovom slovese. Z kategoriálnej povahy aktualizačných významov aspoň teoreticky vyplýva aj ich potenciálna odlišnosť pri výskyte viacerých prísudkov za sebou.

Uvedené prípady ďalej ukazujú, že ani rozvitosť alebo nerozvitosť prísudkov nie je dostačujúcim kritériom rozlišovania viacnásobného prísudku a osobitných viet súvetia.[9] Štrukturálna platnosť aktualizačných významov vylučuje ich závislosť od syntagmatického determinatívneho určenia niektorého z prísudkov. Predikácia predsa nepredpokladá existenciu nejakej pripojenej determinácie. Z toho vyplýva, že uvedené Hrbáčkovo kritérium rozlišovania jednoduchej vety s viacnásobným prísudkom od súvetia nie je štruktúrne, nevychádza z podstaty vety. Možno ho teda pokladať za prevažne prakticistické, vhodné najmä pre školskú prax.

Ďalej sa treba zmieniť o probléme opakovania prísudku. J. Hrbáček hovorí, že v istých prípadoch synonymných prísudkových slovies ide iba o „expresívnu násobenosť jedného pojmového obsahu".[10] Teda tu ide vlastne tiež o opakovanie vetného člena. Vzniká otázka, či ani tieto prípady nie sú viacnásobným prísudkom.

J. Ružička v základnom vymedzení viacnásobného vetného člena uvádza toto: „ V priraďovacom vzťahu sú dva alebo viaceré vetné členy, ktoré označujú rozličné predstavy (pojmy) a sú na rovnakom syntaktickom stupni (podč. mnou — J. M.)."[11] Opakovanie vetného člena sa týmto vylučuje spomedzi viacnásobných vetných členov. To isté hľadisko zastávajú aj J. Bauer a M. Grepl v Skladbe spisovnej češtiny, kde píšu: „Několikanásobným členům se podobají výrazy opakované, liší se

[8] V prípadoch druhého typu (s rozdielom v modalite) možno dokonca uvažovať o osobitnom type spojenia viet, ktoré nie je v pravom zmysle súvetím. Porov. moju štúdiu *O osobitných typoch viet*, JČ 17, 1966, 26—36.

[9] J. Hrbáček, *K otázce několikanásobného přísudku*, Naše řeč 43, 1960, 9.

[10] J. Hrbáček, *O několikanásobnosti přísudku*, 109.

[11] J. Ružička, *Viacnásobný vetný člen*, Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 153.

však stránkou významovou i funkcí: jsou spojeny také paratakticky, spojkami nebo asyndeticky, a plní ve větě jedinou syntaktickou funkci, ale označují jediný jev (osobu, předmět, děj, vlastnost, okolnost apod.). Opakování je jev promluvový . . ."[12] Š. Ondruš celkom jednoznačne vylučuje prípady opakovania vetného člena spomedzi viacnásobných vetných členov, keď píše: „Opakovaný prísudok neoznačuje rozličné predstavy (pojmy), ako sa predpokladá pre časti viacnásobného vetného člena. Naopak, označuje tú istú, iba viackrát opakovanú predstavu. Opakovaný vetný člen bolo by teda treba vydeliť osobitne vedľa viacnásobného vetného člena."[13] Zo všetkého uvedeného vyplýva, že Hrbáčkove typy *skučí a fičí, řinčí a drnčí* ani v rámci predchádzajúcich názorov, ktoré uznávali existenciu viacnásobného prísudku, nemožno pokladať za viacnásobný prísudok (napr. J. Bauer a M. Grepl uvádzajú medzi typmi opakovania vetného člena analogický prípad expresívnej násobenosti prívlastku: *krásne, prekrásne šaty*[14]).

Zdá sa, že aj problematika opakovaného prísudku sa bude odlišovať od opakovaných ostatných vetných členov, ako je to aj pri viacnásobných vetných členoch. Nazdávam sa, že aj tu možno vychádzať z rozhodujúcej funkcie aktualizačných kategórií v predikácii a hovoriť taktiež vždy o samostatných predikáciách, a teda aj o osobitných vetách.[15]

Ďalším Hrbáčkovým dôvodom pre uznanie viacnásobného prísudku sú rozdiely pri predmete. Hovorí, že pri samostatných predikáciách „je vhodné předmět u druhého (dalšího) slovesa opakovat v zájmenné podobě: *Karel přečetl knihu a vrátil ji.*"[16] Naproti tomu pri synonymných (i významovo protikladných) slovesách bol by zámenný objekt nadbytočný. Predmet spoločný pre obidva prísudky stojí v postpozícii.[17]

Proti Hrbáčkovmu výkladu možno uviesť v tomto prípade viacero výhrad: 1. Pravidlo o postpozícii spoločného predmetu platí bez ohľadu na významovú príbuznosť alebo naopak odlišenosť prísudkových slovies. Slovesá *oceňovať* a *radiť* (v príklade od Olbrachta) a slovesá *nájsť* a *zobrať* (v príklade od Nerudu — všetko na str. 110) nemožno — podľa mňa — pokladať za synonymné, významovo blízke, ale ani naopak za významovo protikladné. 2. Pravidlo o opakovaní predmetu v zámennej podobe prestáva platiť, ak zmeníme slovosled a spoločný predmet postavíme pred

---

[12] J. Bauer — M. Grepl, c. d., 95.
[13] Š. Ondruš v recenzii Jazykovedných štúdií I, SR 22, 1957, 194.
[14] J. Bauer — M. Grepl, c. d., 95.
[15] V školskej praxi by bolo možné rozlišovať opakovaný prísudok a súvetie podľa reálneho fungovania aktualizačných kategórií v každom konkrétnom prípade. Teda napr. *spí a spí, ide a ide* — opakovaný prísudok; ale *písal a píše* — súvetie.
[16] J. Hrbáček, c. m., 110.
[17] J. Hrbáček, c. m., 110.

obidva prísudky: *Karol prečítal knihu a vrátil ju.* — *Novú knihu už Karol prečítal a vrátil.* Zmena slovosledu spôsobila, že uvedené kritérium prestáva v tomto prípade platiť. Tým sa ukázalo, že tu nejde o systémové hľadisko, ale o kontextový, prehovorový prvok.

Podobnú výhradu možno vzniesť aj proti dôvodu o transformácii priradených prísudkov do podraďovacieho súvetia. Napokon na nejednoznačnosť uvedeného postupu upozorňuje sám J. Hrbáček, keď uvádza, že podraďovacia spojka sa nemusí opakovať ani pri transformácii významovo odlišných prísudkov do podraďovacieho súvetia. Takýmto spôsobom ostáva aj tento ďalší argument značne vážny.

Z doterajšieho rozboru Hrbáčkových dôvodov pre uznanie viacnásobného prísudku vyplýva, že ide o prvky prehovorové, a nie systémové. Napriek všetkému teda aj tu ostáva vlastne iba základné východisko, a to v rozlišovaní synonymných a nesynonymných prísudkových slovies. Všetky ďalšie argumenty majú iba prehovorovú, nesystémovú platnosť. Jadrom sporu je však rozlíšenie jednoduchej vety a súvetia ako dvoch osobitných systémových jednotiek. Relevantným príznakom sa v rámci dnešnej koncepcie vety ukazujú jedine aktualizačné kategórie prísudku, ktoré fungujú ako vetotvorné prvky. V porovnaní so subjektívnym výkladom alebo určovaním synonymity slovies[18] sú aktualizačné kategórie prvkom gramatikalizovaným, teda objektivizovaným, a tak aj spoľahlivým východiskom pri odlíšení jednoduchej vety od súvetia.

Vhodnosť nášho riešenia daného problému potvrdzuje aj situácia v jednočlennej vete. Ak vychádzame z toho, že vetotvorný (aktualizačný) proces je rovnaký v jednočlennej i v dvočlennej vete (takto sa chápe tento problém v súčasnej domácej syntaktickej teórii[19]), treba jednotne riešiť aj otázku viacnásobnosti prísudku a vetného základu.[20] Keď teda nehovoríme o viacnásobnom vetnom základe, nemožno hovoriť ani o viacnásobnom prísudku. Ani synonymita prísudkových slovies, ani vlastnosť spoločného podmetu viacerých prísudkov nemôže na uvedených základných skutočnostiach nič zmeniť. Tento záver nevyplýva z môjho jednostranného zdôrazňovania aktualizačnej funkcie prísudku,[21] ale je logickým dôsledkom súčasného chápania podstaty vety.

---

[18] Porov.: „...niet objektívnych kritérií, ktoré by umožňovali presne odlíšiť viacnásobný prísudok od viacerých predikácií (od súvetia). Navrhovali by sme preto vylúčiť vôbec pojem viacnásobného prísudku z vetného rozboru." (Š. Ondruš, c. m., 194.)

[19] Porov. J. Ružička, *Veta a sloveso*, zb. Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 141–153; J. Bauer — M. Grepl, c. d., 33.

[20] J. Bauer — M. Grepl hovoria, že vetný základ „je funkčne vždy totožný s prísudkom" (c. d., 36).

[21] Porov.: „J. Mlacek několikanásobnost přísudku zamítá, protože poněkud jednostranně zdůrazňuje aktualizační funkci přísudku ve větě a nebere přitom v úvahu vztah přísudku k podmětu ani vztah jednotlivých přísudků k sobě navzájem." (J. Hrbáček, c. m., 109.)

VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe (7. —13. augusta 1968)

1. Medzinárodné zjazdy slavistov majú svoju tradíciu od dvadsiatych rokov. Každý z nich mal svoj špecifický ráz, a preto aj osobitný význam v rozvoji slavistického bádania. I. medzinárodný zjazd slavistov bol v Prahe v r. 1929. Priebojní jazykovedci v Pražskom lingvistickom krúžku tu vystúpili so známymi tézami, v ktorých okrem iného formulovali zásady fonológie. Na II. zjazde, ktorý bol v r. 1934 vo Varšave a v Krakove, boli nastolené mnohé myšlienky týkajúce sa vedecko-organizačných podujatí celoslovanského významu. Materiály III. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorého uskutočnenie v r. 1939 v Belehrade znemožnili vojnové udalosti, boli zamerané na balkanistické otázky. Náhradou za tento zjazd bolo stretnutie slavistov v r. 1955 v Belehrade, na ktorom sa znova nadviazala cez druhú svetovú vojnu prerušená spolupráca slavistov. Na IV. zjazde v Moskve (r. 1958) sa ukázala možnosť plodného využitia nových metód v jazykovede (tzv. algebraická lingvistika). Na moskovskom zjazde sa utvorilo 12 stálych komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Isté výsledky medzinárodnej kolektívnej spolupráce sa po prvý raz predložili na V. medzinárodnom zjazde slavistov v Sofii (v r. 1963). Práca na kolektívnych dielach celoslovanského významu sa presúva na stále komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov.

Posledné veľké prehliadky svetovej slavistiky mali svoje organizačné ťažkosti najmä v tom, že v priebehu jedného týždňa bolo treba predniesť (a vypočuť) niekoľko stovák referátov a koreferátov, napr. v Sofii ich bolo 580. Preto aj v rámci jednej sekcie prebiehali viaceré referáty paralelne a jeden účastník mohol takto sledovať len pomerne úzky úsek rokovaní. Doterajšia tematická roztrieštenosť sa odstránila tým, že na 9. zasadaní Medzinárodného komitétu slavistov vo Viedni sa užšie vymedzil okruh základných otázok, ktoré boli predmetom plenárnych rokovaní. Jednotlivé prednášky a príspevky boli prijaté do programu VI. medzinárodného zjazdu slavistov v Prahe uznesením 10. zasadnutia Medzinárodného komitétu slavistov v Oxforde r. 1966.

Slavistický zjazd mal 5 hlavných sekcií: 1. jazykoveda, 2. literárna veda, 3. štylistickolingvistické otázky, 4. slovanská ľudová slovesnosť, 5. všeobecné slavistické historické problémy. Prednášky, ktoré nezapadali do rámca základnej tematiky zjazdu, odzneli v podsekciách na ranných zasadaniach.

2. Na VI. medzinárodnom zjazde slavistov v Prahe sa zúčastnilo 1828 delegátov z 27 štátov. Z ČSSR bolo 616 registrovaných účastníkov, z Bulharska 173, zo Sovietskeho zväzu 162, z Juhoslávie 142, z USA 113; najmenšie delegácie boli z Japonska, Nového Zélandu, Grécka a Izraelu.

Do podsekcií boli zaradené otázky onomastiky, aspektológie, otázky strojového prekladu, vzťahy literatúr, štylistika jednotlivých autorov.

V jazykovednej sekcii sa rokovalo o fonologickej štruktúre slova, o problematike slabiky, o slovanskej akcentológii, o morfologickej štruktúre slova, ďa-

lej o morfologických prostriedkoch v slovanských jazykoch, o typoch vetnej stavby v slovanských jazykoch a jej historickom vývine, o slovoslede. Veľká pozornosť sa venovala štruktúre jednoduchej vety. Z historickej skladby zaujal vývin jednotlivých vetných typov. Pokiaľ ide o otázku štandardizácie slovanských spisovných jazykov, pozornosť sa zamerala na normu a spoločenské aspekty spisovného jazyka, na vzájomné vzťahy slovanských spisovných jazykov. Z okruhu dialektologickej problematiky sa diskutovalo o interdialektických vzťahoch a o otázkach historickej dialektológie. Aj na tomto zjazde sa ukázali príťažlivými problémy historicko-porovnávacej a typologickej analýzy slovanskej slovnej zásoby. Najprv sa hovorilo o všeobecných otázkach, potom o slovotvornej analýze, o otázkach sémantiky, pri rozbore slovnej zásoby sa uplatňovali algebraické metódy. Niekoľko referátov sa týkalo historicko-etymologickej stránky slovanskej lexiky. Posledným okruhom jazykovednej tématiky boli problémy jazykových kontaktov medzi slovanskými jazykmi navzájom a medzi slovanskými a neslovanskými jazykmi.

V literárnovednej sekcii sa najprv uvažovalo o základných metologických a historických problémoch porovnávacej slovanskej literárnej vedy a o mieste slovanských literatúr vo svetovej literatúre. Potom sa osvetľovali medzislovanské vzťahy v porovnávacích dejinách slovanských literatúr a zmeny žánrových systémov. Viac vzájomného porozumenia ako v minulosti sa prejavilo v diskusiách o princípoch vývinu slovanských literatúr 20. storočia (kritický realizmus, avantgarda, socialistický realizmus). Keď sa skúmala jednota a rozdiely vo vývine slovanských literatúr, po prvý raz sa neobišli otázky baroka. Veľká pozornosť sa sústredila najmä na literárne smery na prelome 19. a 20. storočia. V podsekciách sa uvažovalo napr. o základných otázkach vzťahov dvoch literatúr a o ruských realistoch vo svetovej literatúre.

V osobitnej sekcii sa prerokúvali literárno-lingvistické problémy. Na program sa dostali otázky prekladu zo slovanských jazykov a do slovanských jazykov, význam cirkevnej slovančiny pre vývin iných slovanských spisovných jazykov. Živú diskusiu vyvolala otázka štylistickej štruktúry umeleckých diel z historického a typologického hľadiska, problémy slovanskej versológie z historicko-porovnávacieho a typologického hľadiska a otázky štylistiky spisovného jazyka a jazyka umeleckej literatúry u Slovanov.

V sekcii ľudovej slovesnosti zaujali najmä niektoré referáty o slovanskej ľudovej balade. Ďalšie referáty boli venované týmto tematickým okruhom: žánrový systém slovanskej ľudovej slovesnosti a problémy klasifikácie a katalogizácie, poloľudová literatúra a porovnávacie štúdium slovanskej ľudovej epiky.

Ustálenie zjazdovej tématiky pomohlo — v porovnaní napr. so sofijským kongresom — vytvoriť homogénnejší ráz príspevkov v sekcii všeobecne slavistických historických problémov. Rokovalo sa o základných otázkach dejín slavistiky, o vývine ideí a programov slovanskej vzájomnosti v 18.—19. storočí, o vzniku a vzájomných vzťahoch ranofeudálnych slovanských štátov, o bogomilstve, reformácii a humanizme a o slovanských národoch v dobe druhej svetovej vojny, o ich sociálnom a kultúrnom vývine v povojnovom období.

V priebehu zjazdu mali svoje zasadnutia stále komisie Medzinárodného komitétu slavistov. Ukázalo sa, že niektoré komisie (napr. komisia pre lingvistickú terminológiu, komisia pre Slovanský jazykový atlas, komisia pre slovanskú onomastiku, komisia pre štúdium gramatickej stavby slovanských jazykov) vykonali medzi dvoma zjazdami pozoruhodnú prácu, i keď medzinárodná ko-

lektívna spolupráca má svoje problémy. V niektorých komisiách sa však práca nerozbehla.

3. V dňoch zjazdu bola otvorená výstava slavistických publikácií, ktoré vyšli od r. 1963. Z 3926 exemplárov vystavovaných kníh 1409 slavistických publikácií bolo zo Sovietskeho zväzu, 474 z ČSSR, 429 z Francúzska, 383 z Poľska, 339 z NDR, 294 z NSR atď. Výber slovenských slavistických prác bol primeraný. Počet zborníkov, monografických prác a slavistických časopisov, ktoré boli venované VI. zjazdu, svedčí o pozoruhodnej šírke a hĺbke slavistického bádania vo svetovom meradle.

Účasť slovenských slavistov na VI. zjazde bola už väčšia ako na zjazdoch predchádzajúcich, ale stále ešte nebola celkom uspokojivá. Prijaté boli referáty, príspevky a koreferáty 24 slavistov zo Slovenska. Niektorí z nich príspevky nepredniesli, prípadne sa na zjazde nezúčastnili. V jazykovednej sekcii predniesli referáty: J. Horecký: *Generatívny opis slovnej zásoby v slovanských jazykoch;* Š. Ondruš: *Etymologická segmentácia slovanských slov z hľadiska štruktúry indoeurópskeho koreňa a laryngálnej teórie;* V. Blanár: *Otázka prevzatých slov v slovanských jazykoch.* Všetky referáty mali v diskusii kladný ohlas. Koreferáty a diskusné príspevky predniesli Ľ. Novák, Š. Peciar, J. Oravec, E. Sekaninová, J. Rybák. Viacerí slovenskí jazykovedci vystúpili v diskusii (Ľ. Novák, E. Pauliny, J. Štolc, E. Jóna, V. Blanár, F. Miko, J. Oravec, M. Šalingová, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, Š. Lipták a i.). 8 slovenskí jazykovedci boli určení do funkcie predsedov sekcie alebo podsekcie. Spojenie medzi Čs. komitétom slavistov a slavistickými pracoviskami na Slovensku udržiaval Slovenský výbor slavistov (predseda E. Pauliny); členom Medzinárodného komitétu slavistov bol Ľ. Holotík. Jedným z 2 sekretárov Medzinárodného komitétu slavistov bol Ľ. Ďurovič.

Slovenská problematika sa dostala na program rokovaní aj v príspevkoch niektorých zahraničných bádateľov. Napr. známy anglický slavista R. Auty v úvahe o dôležitosti pravopisných reforiem u západných a južných Slovanov v období národného obrodenia vyzdvihol Bernolákovu a najmä Štúrovu „vynikajúcu fonologickú" ortografickú sústavu. P. Király analyzoval vo svojom referáte prechodné východoslovensko-lemkovsko-ukrajinské nárečia. Z. Sobierajski prihlásil referát *Slovenské lexikálne vplyvy v poľských nárečiach na Spiši* (pre neúčasť autora referát nebol prednesený). Príspevky so slovenskou problematikou odzneli aj v iných sekciách (napr. v literárnej sekcii L. Richter z NDR, J. Kmeť z Juhoslávie). Užitočná bola konfrontácia našich výskumov s výskumami cudzích slavistov v diskusii aj preto, že slovenské práce zahraničná slavistika len sčasti pozná. Daktorí zahraniční slavisti navštívili po zjazde naše pracoviská v Bratislave, napr. P. Olteanu z Rumunska, L. N. Smirnov z Moskvy, a R. Jakobson z USA, ktorý bol na Predsedníctve SAV vyznamenaný čestnou medailou Slovenskej akadémie vied.

4. Podľa uznesenia XI. pléna Medzinárodného komitétu slavistov budúci zjazd bude r. 1973 vo Varšave. Za úradujúceho predsedu MKS bol zvolený akademik W. Doroszewski a za sekretára docent M. Szymczak. Medzinárodný komitét slavistov ďalej určil predsedov niekoľkých komisií; súhlasil s návrhom V. Blanára vytvoriť Lexikologicko-lexikografickú komisiu (poveril ho jej organizáciou), odporúčal ustáliť tematiku budúceho zjazdu v spolupráci s medzinárodnými komisiami MKS; k VII. medzinárodnému zjazdu slavistov sa má spracovať a publikovať zhodnotenie doterajšej práce medzinárodných

komisií s príslušnou bibliografiou, za pomoci UNESCA v Prahe vyjdú materiály VI. medzinárodného zjazdu slavistov. (Z 10 bodov uznesení sme tu spomenuli len niektoré.) Vzhľadom na potrebu primeranejšej účasti slovenskej slavistiky na budúcich zjazdoch bude potrebné vyriešiť niektoré základné organizačné otázky Československého komitétu slavistov.

V. Blanár

Správa o IV. ročníku Letného seminára slovenského jazyka a kultúry — Studia Academica Slovaca

IV. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry, ktorý každoročne organizuje pre zahraničných slavistov a iných kultúrnych pracovníkov Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, sa mal konať od 15. 8. do 12. 9. 1968. Seminár sa však tohto roku skončil už 24. 8. 1968 pre príchod vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do Československa. Táto správa bude preto stručnejšia ako po iné roky.

Na tohtoročnom seminári sa zúčastnilo už sto slavistov a iných kultúrnych pracovníkov z osemnástich štátov. Je to v porovnaní s I. ročníkom seminára viac ako päťnásobok (vtedy sa ich zúčastnilo sedemnásť). Pritom riaditeľstvo seminára muselo pre nedostatok miesta odmietnuť okolo päťdesiat vážnych uchádzačov. Tohto roku bola najpočetnejšie zastúpená Juhoslávia, ktorá mala 33 účastníkov. Frekventanti z Juhoslávie tvorili osobitnú skupinu. Väčšina Juhoslovanov mala solídne vedomosti zo slovenčiny (hlavne učitelia na tamojších slovenských školách a redaktori slovenských časopisov, vychádzajúcich v Juhoslávii), preto bolo treba s nimi pracovať diferencovane. Po Juhoslávii nasledovala NSR s 11 účastníkmi. Ďalšie poradie bolo takéto: NDR 8 účastníkov, Švédsko 7 účastníkov, Bulharsko, Rumunsko, USA, ZSSR po 5 účastníkoch, Francúzsko a Poľsko po 4 účastníkoch, Maďarsko a Veľká Británia po 3 účastníkoch, Taliansko 2 účastníci, Belgicko, Dánsko, Nórsko, Rakúsko, Švajčiarsko po 1 účastníkovi.

Ako v minulosti, tak i v tomto roku tvorili prevažnú väčšinu účastníkov pracovníci vysokých škôl (učitelia a poslucháči vyšších ročníkov slavistiky na zahraničných univerzitách). Za nimi nasledovali, vďaka vysokému počtu frekventantov z Juhoslávie, redaktori časopisov, učitelia slovenčiny, prekladatelia zo slovenskej literatúry, pracovníci knižníc, akadémií a iných vedeckých ústavov.

Tohtoročný seminár mal tieto základné úlohy: 1. V rámci prednášok z jazykovedy, literárnej vedy, histórie a umenia podať účastníkom základné odborné informácie o súčasnom stave a vývine slovenského jazyka, literatúry, kultúry a umenia. 2. V rámci lektorských cvičení umožniť zahraničným účastníkom osvojiť si praktické základy konverzačného štýlu slovenčiny. 3. V rámci návštev vedeckých, kultúrnych a umeleckých inštitúcií, exkurzií na pamätné historické, umelecké a prírodné miesta a osobných stykov umožniť zahraničným slavistom, aby sa zoznámili so súčasným politickým, vedeckým, kultúrnym a umeleckým životom na Slovensku a aby videli aj prírodné krásy našej krajiny.

Vymenované úlohy seminár mohol splniť len čiastočne. Z jazykovedy odzneli na seminári len tri prednášky (uvedieme ich v poradí, v akom boli pred-

nesené): J. Ružička, Spisovná slovenčina v období 1918–1968; J. Mistrík, Matematické metódy vo výskume slovenčiny; E. Pauliny, Bernolákova a Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny.

V kurzoch slovenského jazyka sa frekventanti zdokonaľovali v praktickom ovládaní jazyka. Účastníci boli rozdelení do troch skupín: začiatočníci, stredne pokročilí a pokročilí. Tohto roku sme prikročili ešte k jemnejšej diferenciácii účastníkov v rámci uvedených troch skupín. Do krúžkov boli uchádzači rozdelení na základe výsledkov, ktoré dosiahli na prvom kontrolnom cvičení. Účastníci vypracovali v určitom časovom limite písomnú prácu (mali napísať slovenské ekvivalenty päťdesiatich základných slov, uvedených vo svetových jazykoch, a obsah slovenskej ľudovej rozprávky Múdry pastier). Okrem toho každý frekventant prečítal kratší slovenský text a lektor si s ním pohovoril. Ukázalo sa, že to bola dobrá myšlienka. Organizátorom sa podarilo utvoriť homogénne skupiny, v ktorých sa lektorom začalo dobre pracovať. Ako základná študijná pomôcka pre všetky krúžky sa používala príručka P. Baláža a M. Darovca Slovenský jazyk – príručka pre cudzincov. Pre začiatočníkov vypracoval osobitné skriptum odb. asist. J. Prokop. Na rozbory textov sa začali používať tieto diela slovenských spisovateľov: M. Kukučín, Rysavá jalovica; M. Figuli, Tri gaštanové kone; V. Šikula, Prázdniny so strýkom Rafaelom. Skupina novinárov z Juhoslávie pracovala s prinesenými novinárskymi slovenskými textami.

Lektori mali ťažkú prácu, lebo nemáme dostatok vhodných učebníc slovenčiny pre cudzincov. Nemôžeme sa uspokojiť s tým, čo sa na tomto úseku urobilo. V najbližších rokoch bude treba vypracovať sériu učebníc slovenčiny, špecifikovaných so zreteľom na dĺžku seminára, stupeň znalostí frekventantov a na jazykovú oblasť.

V rámci exkurzií si zahraniční slavisti stačili pozrieť iba bratislavský hrad a Devín. Ostatné plánované exkurzie sa už nemohli uskutočniť.

Riaditeľom seminára bol prof. dr. E. Pauliny, jeho zástupcom prof. dr. Š. Ondruš. Tajomníkmi boli odb. asist. E. Kudlička, odb. asist. dr. I. Slimák a doc. dr. J. Svetlík. Funkciu lektorov zastávali odb. asist. P. Baláž, odb. asist. J. Bartoš, odb. asist. dr. M. Darovec, odb. asist. dr. J. Findra, odb. asist. dr. L. Ivaničová, doc. dr. J. Mistrík, odb. asist. M. Patáková, odb. asist. J. Prokop a odb. asist. P. Šima.

Organizátori urobili všetko pre úspešný priebeh seminára. Všetko svedčilo o tom, že ich práca bude korunovaná úspechom. Žiaľ, riaditeľstvo seminára bolo nútené kurz predčasne skončiť, a tak väčšina prípravných prác vyšla nazmar.

J. Bartoš

Eugen Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny*. SPN, Bratislava 1968, 124 strán

Druhé vydanie *Fonológie spisovnej slovenčiny* sa odlišuje od prvého vydania z roku 1961 viacerými podstatnými znakmi, no najmä tým, že je oveľa lepšie. Text prvého vydania obsahoval veľa nepresností, ako sme na to poukázali v po-

drobnej recenzii (SR 28, 1963, 54—62) a ako sa potvrdilo aj v nasledujúcej polemike (tamže 174—181 a 291—295). Druhé, prepracované vydanie oveľa lepšie vyhovuje požiadavkám kladeným na dobrú vysokoškolskú učebnicu, lebo niet v ňom toľko vecných a formálnych chýb.

Treba pripomenúť, že sa podstatné body našej spomínanej kritickej recenzie akceptovali, hoci autor fonológie kedysi zásadne odmietol našu recenziu ako „nedobrú nielen svojím obsahom, ale aj celkovým svojím rázom, stavbou a vnútornou tendenciou". V 2. vydaní napríklad už nie je partia o fonetike, teda tá časť textu, ktorú sme pre vecné nedostatky hodnotili ako najslabšiu z celej knihy. V tomto novom vydaní sa stlmili aj polemické výpady proti domácim úvahám, napr. o slabike. Priamo treba povedať, že aj touto úpravou knižka získala na odbornej hodnote. A nezaškodí poznamenať, že sa teda aj v tomto bode rešpektovali výhrady našej recenzie, napr. naše odmietnutie Stetsonovej teórie, že „základom slabiky je slabičný impulz, ktorý je spôsobený medzirebrovým svalstvom. Výtlak vzduchu z pľúc pri hovorení sa vplyvom tohto činiteľa nedeje rovnomerne, ale vo vlnách, je teda zvlnený na menšie takty, ktorým v plynulej reči zodpovedajú slabiky", ako aj odmietnutie fonologických dôsledkov tejto fyziologickej teórie, napr.: „Proti tomu svahy slabiky sú tvorené alebo len činnosťou medzirebrových svalov alebo spoluhláskami, ktoré sú nezvučné".

Oveľa podstatnejšie sú však zmeny, ktoré sa uskutočnili v oddeleniach o všeobecnej fonológii, o slovenskej fonológii, o spájaní foném a o spájaní morfém.

V oddelení o všeobecnej fonológii sa podáva oveľa ucelenejšia teória ako v prvom vydaní knižky. E. Pauliny sa tu predstavuje ako fonológ medzinárodnej úrovne. Nadväzuje na názory R. Jakobsona a rozvíja ich samostatne a plodne. Škoda len, že sa ani v tomto druhom vydaní knižky nedoceňuje domáca účasť v práci tzv. Pražskej školy a tiež že sa nezaznačuje vývin slovenskej fonológie. Mohli sa spomenúť tri veci: jednak aspoň staršie fonologické práce Ľ. Nováka, jednak existencia a práca Bratislavského lingvistického krúžku, jednak vedúca úloha V. Mathesiusa v Pražskom lingvistickom krúžku.

V oddelení o slovenskej fonológii (str. 51—79) nachádzame veľmi hodnotný a ucelený výklad o vlastnostiach slovenských foném, spoluhlások a samohlások, o prozodických vlastnostiach a osobitne o fonematickej platnosti foném *ä, i, j*. Oproti prvému vydaniu knižky z r. 1961 sa zmenilo veľa, najmä vo výklade o samohláskach. Tu je úsilie zachytiť všetky fonologické vlastnosti samohlások priestorovou (trojrozmernou) schémou a tým akosi obísť ťažkosti doterajších pokusov o dvojrozmerné znázornenie slovenského vokalizmu. Podstata nového výkladu je v zavedení dištinktívnej vlastnosti „stredovosť — okrajovosť". Istým nedostatkom tohto riešenia je iba to, že sa popri artikulačnej charakteristike (stupeň vyzdvihnutia jazyka) neuvádza nijaký akustický príznak (podľa ktorého by sa fonémy *e, o* mohli chápať ako protikladné nielen s fonémami *i, u*, ale aj s fonémami *ä, a*). Zdá sa, že tento starý problém slovenskej fonológie (a vlastne fonológie vôbec) ostáva aj naďalej nedoriešený. Osobitne treba upozorniť na obranu fonémy *ä* v spisovnej slovenčine, ako aj na nový výklad fonematickej rozličnosti slovenských foném *i, j*. V tejto druhej veci nachádzame diametrálnu zmenu oproti výkladu v prvom vydaní knižky (pričom iba ako okrajovú drobnosť pripomíname, že sa E. Pauliny pridržiava svojho staršieho výkladu aj v štúdii *Zum Verhältnis der Laute i und j im Slowakischen*, uverejnenej v Jakobsonovom zborníku *To Honor Roman Jakobson* II, The Hague — Paris 1967, 1497 n.). V tejto súvislosti prekvapuje doteraz foneticky nedokázaná

formulácia, že „prípady ako *kyj* sa vyslovujú s dlhým *í* bez *j*" (str. 76) alebo že „fonéma *j* celkom zaniká a ostáva len fonéma *i*. Tak je to v spojení „vokál + *ji*" alebo „*ij* + vokál", napr. *moji* > *mo-i*, zmija > *zmi-a*" (str. 79).

Je myslím dobre, že sa osobitne zdôrazňujú sporné a citlivé otázky slovenskej fonológie, a preto vyslovujeme skromnú požiadavku pre prípadné ďalšie vydanie knižky, aby sa takto zaznačila aj problematika fonémy *ľ*.

V oddelení o spájaní morfém bolo by možné upraviť alebo doplniť niekoľko drobností; na niektoré sme poukázali už v spomínanej recenzii prvého vydania knižky. Napr. spojenia foném *chr, tn, kn, rm, sc* v rámci jednej morfémy – *chrapot, chromý, chrúst; tnú; knôt; rmut; rasca, pasca* ... A našlo by sa ich vari aj viac, keby sme prebrali úplný materiál. Napr. ako sa má analyzovať slovo *panna:* je správna analýza *pann-a*, a či *pan-n-a?*

Záverom opakujeme, že druhé, prepracované vydanie *Fonológie spisovnej slovenčiny* z roku 1968 vyhovuje požiadavkám kladeným na dobrú vysokoškolskú učebnicu oveľa lepšie než prvé vydanie z roku 1961, hoci súhlasíme s autorom, že sa prepracovaním textu nepodarilo zvýrazniť charakter úvodného kurzu do fonológie. Podľa našej mienky sa však autorovi podarilo vo vynikajúcej forme podať svojskú ucelenú fonologickú teóriu, ktorá znesie medzinárodnú mieru a iste čestne obstojí v slavistickej literatúre. Preto by bolo užitočné vydať Paulinyho *Fonológiu spisovnej slovenčiny* aj v niektorom cudzom jazyku, najlepšie azda v nemčine.

J. Ružička

ROZLIČNOSTI

Tragédia organu? — Takýto podtitulok sa našiel v Smene 21, č. 230 (20. 8. 1968), str. 6. A že to nie je iba tlačová chyba, ukazujú aj ďalšie prípady v texte: *keď zaznie zvuk* organu, *funkciu* organu, *tragédia* organu *spočíva v tom*... Ako vidieť, ide o nesprávny tvar gen. sg. podstatného mena *organ*. Podľa *Pravidiel slovenského pravopisu*, a to od 1. vyd. z r. 1931 (str. 210) až do vydania z r. 1967 (str. 261), vždy sa v slovníkovej časti uvádzal genitívny tvar na *-a*. Túto podobu má v abecednom slovníku Czambelova *Rukoväť* (2. vyd. 1915, str. 335), *Slovenský frazeologický slovník* P. Tvrdého (2. vyd. 1933, str. 384), *Slovník slovenského jazyka II* (str. 588) i kolektívna *Morfológia slovenského jazyka* (str. 89), a to ako príklad na genitív konkrétnych podstatných mien, ktoré majú zväčša príponu *-a*. Zo starších normatívnych príručiek sa síce v Bernolákovom *Slovári III* (str. 1943) vyskytuje gen. na *-u*, ale už Jančovičov slovník (1863) odkazuje pri hesle *organ* na vzor *dvor*, kde sa uvádzajú obidve genitívne zakončenia, kým Loos gramatické údaje nepripája.

Ak si vezmeme historický materiál v JÚĽŠ SAV, nájdeme tri doklady na genitív: Z Radlinského Pokladov kazateľského rečníctva (1849) je genitív na *-a* (*bez prievodu* organa), zo Slovenských národných novín (1848) a z Orla (1875) genitív na *-u* (*pri sprjevode* organa; *zvuky* organu). V súčasnom slovníkovom materiáli je na heslo *organ* 94 dokladov, 19 z nich je na tvar genitívu, z toho 15 na genitív s príponou *-a*, ako uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu, a 4 doklady majú genitívnu príponu *-u*. Je príznačné, že táto nespisovná forma pochádza v troch prípadoch z novín a časopisov (Slovenský včelár, Slovensko a Kultúrny život) práve tak ako doklady, ktoré sa uvádzajú na začiatku tohto príspevku. Iba štvrtý doklad je z nového vydania zobraných spisov J. Gregora-Tajovského: *zmiznem od* organu *na pohár čaju* (Dielo IV, vyd. 1955). Ale od toho istého autora je z prvého zväzku jeho zobraných spisov genitív na *-a: aby kostol nezostal bez* organa (Dielo I, 1951). V prvom prípade ide zrejme o nejaké nedopatrenie.

Slovníkový materiál s dokladmi z autorov, ako sú Alexy, Bodický, Čajak, Hronský, Kavec, F. Kráľ, Plávka, Tajovský, Urban, i z odbornej literatúry hudobnovednej jednoznačne ukazuje na oprávnenosť genitívneho tvaru na *-a*, teda *organa*, ako ho uzákoňujú Pravidlá slovenského pravopisu. Niet dôvodu pripúšťať nejaké odchýlky. Preto aj uvedené spojenia zo Smeny majú spisovne znieť: *zvuk* organa, *funkcia* organa, *tragédia* organa.

M. Marsinová

Sliezsko — Slezan, či Sliezšan? — K zemepisnému názvu *Sliezsko* sa v spisovnej slovenčine používa obyvateľské meno *Slezan* a príslušná ženská forma *Slezanka* (pozri *Pravidlá slovenského pravopisu*, 9. vyd., 1967, str. 329, alebo *Slovník slovenského jazyka IV*, Bratislava 1964, 115). V pomenovaní *Slezan*

(Slezanka) je v koreni samohláska *e*, kým v názve *Sliezsko* a v príd. mene *sliezsky* je dvojhláska *ie*. Dochádza tu teda pri tvorení obyv. mena ku skráteniu korennej dĺžky *ie* na *e*. Treba uviesť, že takéto krátenie v spisovnej slovenčine pri tvorení obyv. mien na *-an* alebo *-čan* nebýva; porov. napr. *Čierna — Čierňan, Búr — Búran, Žiar — Žiaran, Ždiar — Ždiaran, Klín — Klíňan, Podzámok — Podzámčan, Podtúreň — Podtúrňan, Pác — Pácan, Kréta — Krétan, Piarg — Piardžan, Ústie — Ústan, Predmier — Predmierčan, Podbieľ — Podbieľčan.* Forma *Slezan* nadväzuje priamo na české podoby príslušných pomenovaní, v ktorých je vždy vokál *e: Slezsko, slezský, Slezan, Slezák, Slezská* (pozri *Slovník spisovného jazyka českého* III, Praha 1966, 379). Forma *Slezan* je asi ako hotový útvar fakticky priamo prevzatá z češtiny bez ohľadu na stav tvorenia obyvateľských mien v spisovnej slovenčine.

V denníku Pravda sme sa stretli s inou podobou na označenie obyvateľa Sliezska, a to s formou *Sliezšťan* (Pravda, 5. 7. 1968, str. 12). Ako vidieť, v tejto forme sa v zhode s tvorením iných obyv. mien v spisovnej slovenčine zachováva pôvodná dvojhláska v koreni slova. Prípona je pritom rovnaká ako pri forme *Slezan*, t. j. *-an*, táto sa však nepripája ku koreňu slova *Slez-*, ale ku kmeňu *Sliezsk-;* spoluhlásky *sk* sa pritom striedajú so spoluhláskami *šť*, čiže je tu alternácia *sk/šť*.

Odvodzovaniu obyvateľských mien s alternáciou *sk/šť* sme sa venovali v štúdii *K obyvateľským menám typu Valašťan*, SR 32, 1967, 345–356. Tu sme si osobitne všímali tvorenie obyv. mien od zemepisných názvov s príponou *-sko*. Konštatovali sme, že pri odvodzovaní obyv. mien od názvov na *-sko* býva alternácia *sk/šť* v prípadoch *Rovensko — Rovenšťan* a *Lipsko — Lipšťan*. Vyslovili sme tu ďalej mienku, že pri inoslovanských názvoch by sa malo obyv. meno odvodzovať príponou *-čan* priamo od koreňa príslušného miestneho názvu, ako to žiada Š. K o p e r d a n v štúdii *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov* (Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1968, 83—106), napr. *Blansko — Blančan, Pragersko — Pragerčan, Primorsko — Primorčan, Radomsko — Radomčan, Milevsko — Milevčan*. Uviedli sme tu konečne, že aj inak pri tvorení obyv. mien od názvov krajov a krajín na *-sko* sa uplatňuje tvorenie príponou *-čan*, ktorá sa pripína ku koreňu slova, napr. *Savojsko — Savojčan, Aragónsko — Aragónčan, Tirolsko — Tirolčan, Sedmohradsko — Sedmohradčan* a pod.

Uvažujme najprv o možnosti tvoriť obyvateľské meno príponou *-čan*. Toto tvrdenie naráža na isté ťažkosti, pretože by sa takto prípona *-čan* pripájala ku koreňu zakončenému na spoluhlásku *z*, a tak by vznikala na hranici morfém skupina spoluhlások *zč*, vo výslovnosti *sč*. Je síce pravda, že novšie sa stretávame aj s pripájaním prípony *-čan* k menám zakončeným na *-z* alebo *-s*, takže vzniká v takýchto prípadoch skupina *zč* (v písme, vo výslovnosti *sč*) alebo *sč*, napr. *Rodézia — Rodézčan, Tumbez — Tumbezčan, Laos — Laosčan, Tunis — Tuniščan*, ale obvyklejšie býva v takýchto prípadoch prípona *-an*, napr. *Rodézan, Laosan, Tunisan* a pod. (pozri v cit. mojej štúdii na str. 353). Okrem toho nejde v uvedených prípadoch o názvy na *-sko*, ako je to pri otázke odvodzovania obyv. mena od názvu *Sliezsko*. Podľa toho sa ukazuje ako správnejšie odvodzovanie príponou *-an* priamo od kmeňa názvu *Sliezsko*, t. j. *Sliezsk-* s príslušnou alternáciou *sk/šť: Sliezšťan*. Ak by sme pritom postupovali ešte ďalej analogicky podľa tvorenia typu *Strážske — Strážťan* (zjednodušenie spoluhláskovej skupiny *žšť* na *žť*, vo výslovnosti *ššť* na *šť*), potom by sme dostali formu *Sliežťan*. Pri podobe *Sliezšťan* zrejme ide o snahu, prejavujúcu

sa výraznejšie v písanej podobe jazyka, zachovávať nezmenenú podobu príslušnej korennej morfémy *Sliez-* aj v obyvateľskom mene (podobne ako je aj prídavné meno *sliezsky*, nie „sliesky").

Myslíme, že možno využiť podnet z Pravdy na zavedenie podoby obyv. mena *Sliezšťan* namiesto doterajšej *Slezan*. Takéto tvorenie zodpovedá zákonitostiam tvorenia obyvateľských mien v spisovnej slovenčine od rovnako alebo podobne zakončených miestnych názvov.

L. Dvonč

Bask — Baskičanka. — V *Pravidlách slovenského pravopisu* (v 9. vyd. z r. 1967 na str. 121) sa v hesle *Bask* uvádza prídavné meno *baskický* a názov jazyka *baskičtina*. V *Slovníku slovenského jazyka* (I. diel, Bratislava 1959, 74) je v osobitnom hesle slovo *baskičtina* a ďalej v osobitnom hesle pomenovanie *Baskovia* (j. č. *Bask*) spolu s príd. menom *baskický*. V oboch prípadoch sa tu teda uvádza len meno príslušníka, resp. príslušníkov osobitnej národnosti žijúcej v Pyrenejach na území Španielska a Francúzska (V SSJ sa Baskovia označujú ako „ľud žijúci v Pyrenejach"; na základe tohto vymedzenia by sa používateľ slovníka mohol napr. nazdávať, že ide o príslušníkov španielskeho alebo francúzskeho národa žijúcich v Pyrenejach, čo by však, pochopiteľne, nebolo správne) a ďalej názov jazyka a prídavné meno. V príručkách nenachádzame ženskú formu k menu *Bask*, t. j. formu na označenie príslušníčky uvedenej osobitnej národnosti.

V preklade románu V. Huga Muž, ktorý sa smeje (prel. J. Belnay, Bratislava 1958) sme sa stretli s formou *Baskičanka: Jedna bola* Baskičanka (str. 80). Nazdávame sa, že túto podobu možno pokladať za vyhovujúcu v spisovnej slovenčine. Pri odvodzovaní formy *Baskičanka* sa podobne ako pri odvodzovaní názvu jazyka *baskičtina* vychádza z prídavného mena *baskický* (ktoré bolo utvorené z latinského príd. mena na *-icus*, podobne ako napr. prídavné mená *anglický* alebo *belgický;* pozri Š. Koperdan, *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov*, Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1958, 106). Tak isto sa tvoria obyvateľské mená od prídavných mien *anglický* a *belgický: Angličan — Angličanka, Belgičan — Belgičanka*. Podľa toho možno utvoriť aj formu *Baskičanka*, hoci obyv. meno „Baskičan" neexistuje. Podoba *Baskičanka* nadväzuje priamo na podoby *Angličanka, Belgičanka*.

V tejto súvislosti možno poznamenať, že ženská podoba sa v našich príručkách neuvádza napr. ani pri pomenovaní *Frýgovia/Frýgijci* (j. č. *Frýg/Frýgijec*). K forme *Frýgijec* možno utvoriť podobu *Frýgijka*, k podobe *Frýg* by sa však mohla používať rovnako ako pri pomenovaní *Bask* forma nadväzujúca na prídavné meno: aj tu je príd. meno na *-ický*, t. j. *frýgický* (porov. známe spojenia *frygická čiapka, stupnica, tónina*, uvádzané v SSJ), a tak forma ženského podst. mena k pomenovaniu *Frýg* by bola *Frýgičanka*.

Provincie v severnom Španielsku obývané spolovice príslušníkmi baskickej národnosti sa označujú ako Baskické provincie (pozri *Příruční slovník naučný I*, Praha 1962, 180). Ide, pravda, o administratívne označenie (v administratíve). Ak chceme územie obývané Baskmi po oboch stranách Pyrenejí (nielen v Španielsku) označiť jednoslovným pomenovaním, potom analogicky podľa iných pomenovaní na *-sko* typu *Katalánsko, Aragónsko, Gaskonsko* a pod. s opretím sa o príd. meno *baskický* treba používať formu *Baskicko*.

Na stránkach Pravdy sme sa prednedávnom stretli s inými podobami prídavného mena a názvu kraja obývaného Baskmi, a to s podobami *baskijský* a *Baskijsko: Francovi ide o viac ako o utlmenie* baskijského *nacionalizmu* (22. 9. 1968, str. 3). — *Mladí Baskovia žiadajú odštiepenie sa od Španielska a vytvorenie spolu s príslušníkmi národa, žijúcimi v susedných provinciách, nezávislé* Baskijsko (!; tamže). Podľa našej mienky nie je potrebné opúšťať zaužívanú podobu príd. mena *baskický*, bežne u nás oddávna používanú, a nahrádzať ju novotvarom „baskijský"; podobne nemožno prijať podobu „Baskijsko".

L. Dvonč

Bratislavča. — Na stránkach bratislavského Večerníka sme sa stretli so slovom *Bratislavča: Nech má toľko trávnatých plôch, aby na nich každé* Bratislavča *našlo svoje štvorcové metre* (26. 10. 1968, str. 3). Slovo je utvorené od názvu *Bratislava* príponou *-ča*. Príponou *-ča* sa v spisovnej slovenčine tvoria názvy mláďat; je to vlastne variant prípony *-a/-ä* (porov. slová *háďa, krstňa, chlápä, sôvä* a pod.). Tvorenie názvov mláďat príponou *-a/-ä*, resp. *-ča* je v spisovnej slovenčine produktívne. Najčastejšie ide o tvorenie od pomenovaní zvierat, tvoria sa však takéto názvy aj od pomenovaní ľudí. V našich gramatických príručkách a v slovníkoch sa bežne zaznamenávajú pomenovania mláďat ľudí, ako napr. *chlapča, pánča, pachoľa, nemluvňa, dojča, páňa, krstňa, cigánča, oplanča, prespanča.* Poučenie o tvorení názvov mláďat sa podáva napr. v práci J. Horeckého *Slovotvorná sústava slovenčiny* (Bratislava 1959, 103—104); niektoré osobitné problémy pri tvorení týchto názvov si povšimol G. Horák v štúdii *Poznámka o menách mláďat* (SR 22, 1957, 310—312).

V doterajších príručkách sa nezaznamenáva ako príklad nijaké pomenovanie typu *Bratislavča,* t. j. názov mláďaťa odvodený od názvu mesta. Ako vidieť, aj toto tvorenie sa uplatňuje, pričom konkrétne pri pomenovaní *Bratislavča* je variant prípony *-ča,* obdobne ako sa pri obyvateľskom mene odvodenom od názvu *Bratislava* používa prípona *-čan: Bratislavčan.* Z pravopisného hľadiska treba výslovne upozorniť na písanie veľkého písmena, pretože ide o vlastné meno.

Na tvorenie pomenovaní tohto typu prvý upozornil G. Horák vo svojom príspevku *Petržalča — Petržalčatá* (Jazyková poradňa IV, Bratislava 1966, 214—215). Pokladá ich za hovorové prostriedky našej reči. S touto charakteristikou pomenovaní *Bratislavča, Petržalča, Trnavča* atď. možno súhlasiť.

L. Dvonč